

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Eyüp BEKİR YAZICI

SAHÂBE VE TEBLİĞ FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
YRD.DOÇ.DR.TEVHİT BAKAN

ERZURUM-1995

İÇİNDEKİLER

| | Sayfa No |
|---|----------|
| ÖZET | IV |
| ABSTRACT | V |
| TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ, KISALTMALAR DİZİNİ | VIII |
| | |
| GİRİŞ : ASHÂB-I KİRÂM'IN TEBLİĞE YAKLAŞIMI | 1 |
| 1.1. Kur'ân'da Tebliğ | 3 |
| 1.2. Sünnet'te Tebliğ | 5 |
| 1.3. Tebliğcinin Vasıfları | 8 |
| 1.3.1. Sağlam Bir İnanç Sahibi Olmak | 9 |
| 1.3.2. Örnek Bir Yaşayış ve Ahlâk Sahibi Olmak | 10 |
| 1.3.3. Hareket (Amel)'le Akıdeyi Kuvvetlendirmek | 11 |
| 1.3.4. İlim Sahibi Olmak | 12 |
| 1.4. Tebliğ Yolları | 13 |
| 1.4.1. Sözle Tebliğ | 13 |
| 1.4.2. Fiili Tebliğ | 15 |
| 1.4.3. Örnek Yaşayış | 15 |
| 1.4.4. Yazılı Vasıtalar | 15 |
| BİRİNCİ BÖLÜM : SAHÂBE VE TEBLİĞ | 17 |
| 2.1. Sahâbe Tebliğinde Mühim Unsurlar | 19 |
| 2.2. Sahâbeyi Tebliğe Sevkeden Amiller | 26 |
| 2.2.1. Kur'ân'î Teşvik | 26 |
| 2.2.2. Nebevî Teşvik | 31 |
| 2.3. Tebliğci Sahâbelerin Yetiştirmeleri | 40 |

| | |
|--|-----|
| 2.3.1. Tebliğ'de Psikolojik ve Sosyolojik | |
| Unsurların Kullanılması | 43 |
| 2.3.2. Suffe Ashâbı'nın Yetişmeleri | 45 |
| 2.4. Tebliğ Heyetlerinin Teşkil Edilmesinde Dikkat | |
| Edilen Hususlar | 46 |
| 2.5. Mübelliğ Sahâbîlerin Vasıfları | 48 |
| 2.6. Resûlullah'ın Mübelliğ Sahabelerde Aradığı Vasıflar | 49 |
| 2.6.1. Yabancı Dil Bilme | 49 |
| 2.6.2. Yazı Bilmeleri | 51 |
| 2.6.3. Güzel Hitabet ve Dini İyi Bilme | 52 |
| İKİNCİ BÖLÜM : İLK DAVETÇİLER VE FAALİYETLERİ | 54 |
| 3.1. İlk Davetçiler | 54 |
| 3.1.1. Ca'fer b. Ebî Talib (R.A.) | 55 |
| 3.1.2. Mus'ab b. Umeyr (R.A.) | 61 |
| 3.1.3. Ebu Zerr'i'l-Gıfârî (R.A.) | 67 |
| 3.1.4. Ali (R.A.) | 68 |
| 3.1.5. Halid b. Velid (R.A.) | 70 |
| 3.1.6. Muâz b. Cebel (R.A.) ve Ebu Mûsa el-Eş'ari (R.A.) | 72 |
| 3.1.7. Ebu Bekir (R.A.) | 73 |
| 3.1.8. Abdurrahman b. Avf (R.A.) | 74 |
| 3.1.9. Âlâ el-Hadramî (R.A.) | 74 |
| 3.2. Kabilesine Tebliğ İçin Gönderilenler | 76 |
| 3.3. Tebliğ Heyetleri | 86 |
| 3.4. Elçiler | 87 |
| 3.5. Valiler | 97 |
| 3.6. İmamlar | 103 |
| 3.7. Kadın Sahabeler | 103 |
| 3.8. Suffa Ashâbı | 109 |

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM : HULEFA-İ RAŞİDÎN DEVRİNDE

| | |
|--|-----|
| TEBLİĞ FAALİYETLER | 114 |
| 5.1. Ebu Bekir (R.A.) Dönemi | 114 |
| 5.2. Ömer (R.A.) Dönemi | 121 |
| 5.3. Osman (R.A.) Dönemi | 129 |
| 5.4. Ali (R.A.) Dönemi | 131 |
| 5.5. Fethedilen Topraklarda Davet ve Siyasi Durum | 133 |
| 5.6. Sahâbe Tebliğinin Tabii Neticesi: Tabîûn | 142 |
| SONUÇ | 146 |
| KAYNAKLAR | 148 |
| ÖZGEÇMİŞ | 153 |

IV

ÖZET YÜSEK LİSANS TEZİ

ASHAB VE TEBLİĞ FAALİYETLERİ

Eyüp BEKİR YAZICI

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Tevhit BAKAN

Bu çalışma "Ashâb ve Tebliğ Faaliyetlerini" ihtiva etmektedir. Önce Kur'an ve Sünnet'in sahâbeyi tebliğe sevk edişini ele aldık. Daha sonra Hz. Resûlullah'ın sahâbeyi yetiştirme tarzı, onları eğitirken önem verdiği hususlar, onlara tavsiye ettiği usuller ve bunların sahâbe tarafından geniş coğrafya ve farklı insan gruplarına tatbiki ana tamamızı oluşturdu. Bu dönemlerde İslâm'ın bu muazzam yayılışını tarihî seyri içerisinde vermeye gayret ettik. Bu bölümden sonra kendilerinden sonra İslâmî tebliği gerçekleştirecek topluluğu da yetiştiren ashâbın titiz gayretlerini ele aldık. Böylece İslâmın evrensel mesajının asrı saadeti oluşturan bu güzîde toplulukça diğer din sâliklerine götürülmesini ortaya koymuş olduk.

ABSTRACT
Master Thesis

This study includes "the actions of the companions four prophet and the way they spread Islam. First we studied on how the Quran and Sunne directed the companions of Mohammad to spread the Islam. Later on, we studied on the methods our prophet used, while he was educating his companions. On the other hand, the applicetion of these methods in different parts of the world examined we tried to sive more detailed information about the wonderful notification of Islam. Islam's Universal message, which forms the era of happines (asr-i saadet) is put forwend in this study. Besides, this distinguished group's carrying Islam's universal message to the other religion members is presented.

VI

ÖNSÖZ

Allah, yarattığı kulları için din olarak İslâmı seçmiş ve sadece ondan razı olduğunu da beyan etmiştir. Rabbimiz bu dini Son Peygamberine inzâl ettiği şekilde tayin etmiş ve onu kemâle erdirmiştir. Artık peygambere düşen Allah'dan aldığı tebliğ görevini ifâ etmek ve insanları hâk dine çağırmaktır. Ancak Resûlün görevi sadece İslâmı anlatmak değil, kıyamete kadar bu ümmetin anlayışlı ve şuurlu her ferdinin tebliğle görevli olduğunu da bildirmek, kendi zamanında ve kendisinden sonra bu işi devam ettirecek davetçileri de yetiştirmek idi. Allah inzârı, tebşiri ve davetin en güzel şeklini Resûlüne öğretmişti. Bu kutsal vazifeyi Rabbi'nin rızasına uygun en mükemmel usûlle gerçekleştiren Allah Resûlü, kısa zamanda cehaleti ve vahşiliği ile bilinen bir topluluktan, saadet asrının güzîde insanlarını yetiştirmeyi başarmıştır. Bu insanlar da kısa zamanda islâmî değerleri büyük bir ibadet aşkıyla geniş kitlelere ulaştırarak üzerlerine düşen vazifeyi eksiksiz yerine getirmişlerdir.

Müstesnâ bir ictimâi hayat sergileyerek insanlık tarihinin en güzel zamanını yaşayan bu insanları bu denli değiştiren sır neydi? İslâm'ın ilk asrını incelediğimizde karşımıza çıkan bu şaheser tablonun bir asır evveliyile karşılaştırıldığında görülen fevkalâde değişiklikler nasıl olmuştu? Allah'ın dinini, Allah sevgisini, Allah korkusunu bütün uzuvlarında en güzel manada yaşayan bu insanların kulluktaki bu samimiyetleri neye dayanıyordu? Dünya üzerinde yaşayan diğer milletlerin, dikkat ve hayranlıklarını nasıl celbetmişlerdi? Ve nasıl topluluklar halinde hiç bir zorlama olmaksızın müslüman olmalarını sağlamışlardı? Nasıl olmuştu da kısa bir zamanda bir şehir devleti yüzbinlerce km²'lik sınırlara varan bir coğrafyaya ulaşmıştı. Ve etkisi günümüze değin süren bu muazzam İslâm inkılâbı nasıl gerçekleştirilmişti?

İşte bütün bu sorulara cevap vermek amacıyla "Ashab ve Tebliğ Faaliyetleri" isimli çalışmamızı ele aldık. Öncelikli hedefimiz, Peygamber terbiyesinde yetişmiş bu ümmetin "en hayırlı" neslinin İslâm'ı anlama ve anlatma

gayretini, yani başka insanları, milletleri ve din sahiplerini bu yüce dine davet usûllerini incelemek idi. Bu amaçla ilk önce sahabenin tebliği niçin ve nasıl kuşandığını, onu tebliğe âdeta zorunlu kılan sâikleri ele aldık.

Birinci bölümde, Sahâbe'nin Kur'ân ve Sünnet dairesinde tebliğe yaklaşımını ve birer davet eri olarak yetişmelerini inceledik. Ayrıca bu davetçilerin hususiyetleri ve davetçi olmak için gerekli vasıfları zikrettik. İkinci bölümde, belli usûllerle yetişmiş, eğitilmiş olan sahabenin bu usûller muvacehesinde bizzat gerçekleştirdikleri tebliğ faaliyetlerini ele aldık. Son bölümde ise tarihî seyri içerisinde Hulefâ-i Raşidîn döneminde gerçekleştirilen tebliğ faaliyetlerini, genişleyen İslâm coğrafyasındaki tebliğ hareketlerini ve sahabenin tebliğinin neticesini işledik.

Bu çalışmanın yüklü bir muhtevaya sahip olması ve geniş bir zaman dilimini içermesi bizi olumsuz yönde etkilemiştir. Bu yüzden Sahâbe'nin tebliğ faaliyetini ihtiva eden rivayetlere ağırlık vererek, konumuzu sınırlandırdık. Bu araştırmada oldukça fazla sahâbe ismi geçtiğinden zaruret hasıl olmadıkça ölüm tarihlerini vermedik. Çalışmamızda kullandığımız hadisleri gösterirken, kitap ismi, bab numarası, cilt ve sahife belirterek verdik.

Bu çalışmayı yaparken karşılaştığımız bir takım olumsuzluklara rağmen, elimizden gelenin en iyisini vermeye çalıştık. Bu çalışmayla bundan sonra yapacağımız çalışmalar açısından bir hayli mesafe katettiğimizi de belirtmek istiyoruz.

Tezimizin bu şekli almasında her türlü yardımlarıyla bana yol gösteren danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Tevhid Bakan'a, hocam Prof. Dr. Abdullah Aydınli'ya şükranlarımı arz ederim. Ve yine bu çalışmamda istifade ettiğim ve yakın ilgilerini gördüğüm diğer bütün hocalarıma ve arkadaşlarıma da teşekkürlerimi sunarım. Allah hepsinden razı olsun.

| TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ | | | | | |
|---------------------------|----|---|----|---|-------------------|
| د | ضی | ق | غ | ه | ح |
| ذ | ح | ک | ق | ه | ل |
| ذ | ش | ب | ص | ت | ط |
| ذ | د | ن | ضی | ذ | ظ |
| ر | ع | د | ع | ه | Uzatma İşareti |

KISALTMALAR DİZİNİ

| | | | |
|--------|-----------------------------|----------|----------------------------|
| a.e. | : Aynı Eser | R.A. | : Radiyallahu Anh |
| a.g.e. | : Adı Geçen Eser | R.Anhum | : Radiyallahu Anhum |
| a.y. | : Aynı Yer | R.Anhuma | : Radiyallahu Anhuma |
| b. | : Bin | s. | : Sahife |
| bkz. | : Bakınız | trhs. | : Tarihsiz |
| c.c. | : Celle Celâluhû | T.D.V. | : Türkiye Diyanet Vakfı |
| çev. | : Çeviren | S.A.S. | : Sallallahu Aleyhi Sellem |
| D.İ.B. | : Diyanet İşleri Başkanlığı | Ünv. | : Üniversitesi |
| h. | : Hicri | | |
| H.z. | : Hazreti | | |
| İst | : İstanbul | | |
| m. | : Milâdi | | |

GİRİŞ

1. ASHÂB-I KİRÂM'IN TEBLİĞE YAKLAŞIMI

İslâm dini insanların hidayet ve mutluluğuna büyük önem veren dinlerin başında gelir. İslâm dinini gayri müslimler arasında yaymak, bu düşünüş ve inanış şeklini benimseyenlerin sayılarını artırmak, İslâm dairesinde bulunanları fikren ve itikâden geliştirmek, dinimizin en önemli hedeflerindedir. Bundan dolayıdır ki, İslâm tâlim, tahsil, terbiye, da'vet, tebliğ ve neşr müessesine büyük önem vermiştir. İslâm dininin cihat müessesine büyük ehemmiyet atfetmesi, cihâdın yayılma vasıtası olduğundandır. O halde cihâdın gayesi olan tebliğ ve yayılma ondan çok daha fazla mühimdir (1). Bu hususlar Allah Resûlü'nün yirmiüç yıllık hayatında en güzel şekliyle müşahhaslaşmıştır.

"(İnsanları) Allah'a (Allah'ın dinine) çağıran, salih amel işleyen, ve 'ben müslümanlardanım' diyenden daha güzel sözlü kim vardır?" (Fussilet 33)

Allah (C.C.), kemâle erdirdiği dinini, son Peygamber Hz.Muhammed (S.A.S.)'e Hira'da "ilk vahiy"le müjdelediğinde, bu evrensel din, kainatın Peygamberi (S.A.S.)'ine "mübelliğ" ve "mübeyyin" sıfatıyla tevdi ediliyordu. Böylece, dinlerin sonuncusu, Hz.Resûlullah (S.A.S.) ile müşahhas hale gelecek ve insanlar O'nun rehberliğinde bu dini hayata aktaracaklardı. Allah (C.C.), Cibril'i Emin (A.S.) ile "Ümmi Resûl"üne mesajını insanlara ulaştırması, tebliğ etmesi için "Yaradan Rabbinin adıyla oku" (Alâk 1) emr-i ilâhisini duyuruyordu. Bu ilâhi görevin azâmetinden kaynaklanan korkuyu yeni yeni üzerinden atmaya, "seçilmiş" olmanın endişe, ürküntü ve heyecan veren sorumluluğuna alışmaya çalışan Resûl (S.A.S.)'e görevini pekiştiren bir başka emir gelir. Bu emir, bütün risaletini ve kendisine kıyamete kadar tâbi olacakların vazifesini içeren bir uyarıdır. "Ey bürünüp sarınan (Resûlüm)!, kalk, artık (insanları) uyar. Sadece Rabbini büyük tanı." (Müddesir 1-3) Bu Allah (C.C.)'ın, tebliğini Resûlüne emreden ve kıyamete kadar "Ben müslümanlardanım" diyen kimseyi, vazifeyi ifâyâ çağrısı idi. Şüphesiz bu yüce din, Hira'dan Mekke'ye, Resûlullah (S.A.S.)

(1) Uudağ, Süleyman, İslâm'da Mürşid ve İrşad Faaliyetleri, İstanbul, İrfan Yayınevi
1975, s.7

vasıtasıyla inmiştir. Ama Mekke'den cihâna Resûlün önderliğinde, ashâb-ı kirâm efendilerimiz ve onları takip eden samimi da'vetçiler sayesinde yayılmıştır. Peygamberliğin gereği tebliğ vazifesini Allah Resûlû eksiksiz ifâ etmişti. O'nun vefatından sonra ise tebliğ ve irşad faaliyeti bu güzîde insanlar tarafından daha da artan bir hızla devam ettirilmişti. Bu vazifede Raşid halifeler O'na büyük bir ehliyetle vekâlet etmişlerdir. Suriye, Filistin, Mısır, Libya, Tunus, İran vs. gibi yerlerde bu vazifeyi hakkıyla deruhte etmişlerdir⁽²⁾. Onlar, İslâm'ı tebliğ için başta canları olmak üzere feda edilmesi gereken varlıkların hiçbirinde en ufak bir tereddüt geçirmemişlerdir. Bu samimiyet İslâm'ın bir sonraki nesle "saadet asrının" ruhuyla intikâlini sağlamıştır. Onlardaki itaat ve teslimiyet gayretli çalışmalarla bütünleşince kısa zamanda son din yüzbinlerce km²'lik sınırlara ulaşmıştır. Sahabeyi ümmet içerisinde "en hayırlı" kılan Allah'ın dinini her şeyin üzerinde görme bilinci idi. Ve tabi her şeyini bu yolda feda edebilme samimiyeti. Şu aşağıdaki misal bunun güzel bir ispatıdır.

Nefisler (ruhlar, şahsiyetler) büyük olunca,

Onların istekleri konusunda yorulur bedenler.

Bu mısraları kitabına alan Kettâni akabinde şu rivayete yer verir: "Ben, yücelikte, bir tek annenin çocukları olup, bir tek evde doğup kabirleri birbirinden uzak yerlerde bulunanlar gibisini görmedim. Abbas'ın (R.A.) oğullarından Abdullah Taif'de, Ubeydullah Medine'de, Fadıl Suriye'de Mabed ve Abdurrahman İfrikıyye'de, Kussem Semerkand'da, Kesîr de Yenbud'da medfun'dur."⁽³⁾ Teslimiyet ve fedakârlık sahabenin en mühim hazinesi idi. Tabii ki onları bu yolda kamçılayan en müessir unsur Resûlullah (S.A.S.)'in emsalsiz mücadelesine, zorluklara tahammülüne ve özverisine tanıklıkları idi. "Andolsun ki Resûlullah'da sizin için, Allah'a ve Ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için en mükemmel bir örnek vardır." (Ahzab 21) Peygamberleri için bu şekilde dikkatleri çekilen Ashâb'ın, önderlerine- her halde- uymak en belirgin vasıfları olmuştur.

(2) Panî Patî, Mevlana Şeyh Muhammed İsmail, İslâm Yayılış Tarihi, Tercüme: Ali Genceli, İstanbul, Toker Yayınları 1971, 2/109-112.

(3) el-Kettâni, Muhammed Abdül-Hayy, et-Teratibu'l-İdariyye, (Hz.Peygamber'in Yönetimi) Çeviren: Ahmet Özel, İstanbul, İz Yayıncılık 1990, 3/195.

"İlahi tebliğ'e başlamasının ilk gününden itibaren Muhammed (S.A.S.) bütün dünyaya hitap ediyordu, kendisini hiç bir şekilde sadece bir milletle yahut herhangi bir asırla sınırlandırmıyordu; ırk ve sınıf farklarını tanıımıyordu."⁽⁴⁾ Aynı vazifeyi Resûlullah'ın en kıymetli mirası olarak devralan Ashâbı da "takva" ölçüsüyle (İslâmı) bütün insanlara ulaştırmak için mücadele etmişlerdir. Onların mücadelesinin esası Kur'an ve Sünnet'e dayanıyordu. Şimdi bu iki kaynaktan tebliği sathî bir şekilde ele alalım.

1.1. Kur'ân'da Tebliğ

Resûlullah (S.A.S.)'ın şahsında bütün müslümanlara ve insanlığa hitap eden Kur'ân-ı Kerim'de Allah'a ve İslâm'a da'vet mefhumu çeşitli biçimlerde zikredilmiştir. Kur'ân ayetlerinde bu usûl tebliğin gizli, açık, ferdî, ictimâî, tebşîrî, inzârî olması veya hayra da'vet, iyiliği emr, kötülüğü nehy gibi vasıflar taşıması ile beyan edilmiştir.

K.Kerim'de "İslâm'a çağrı" (Saff 7), "İmana çağrı" (Hadid 8), "Allah yoluna çağrı" (Nahl 125), "Allah'ın kitabına çağrı" (Âl-i İmrân 23), "Hakka çağrı" (Ra'd 14), "Hayra çağrı" (Âl-i İmrân 104), "Kurtuluşa çağrı" (Mü'min 41), hayat kaynağına çağrı" (Enfal 24), "esenliğe çağrı" (Muhammed 35) gibi manalara gelen ifadeler, da'vetin; islâmî inanç ve değerlerin kabul edilip uygulanmasını sağlamayı hedef alan bir faaliyet olduğunu, dolayısıyla hem gayri müslimlere hem de müslümanlara yönelik olabileceğini göstermektedir. K.Kerim'de Hz.Peygamber "Allah'ın davetçisi olarak nitelendirilmiş (Ahkaf 31) ve O'na yüklenen davet vazifesi "da'vet et" (اَدْعُ) emri yanında "tebliğ et" (بَلِّغْ), "hatırlat" (ذَكِّرْ), "ikaz et" (اَنْذِرْ) gibi daha başka kelimelerle de ifade edilmiştir. Ayrıca pek çok ayette Hz.Peygamber'in görevinin ancak "belâğ" olduğu zikredilmektedir. (Mesela bk. Âl-i İmrân 20; Maide 92; Râd49)Tebliğ ile aynı kökten olan belâğ lafzı bütün bu ayetlerde da' vet manasını ifade etmekte, öte yandan İslam dinini yaymanın yegane yolunun da' vet ve tebliğ olduğunu göstermektedir⁽⁵⁾.

(4) Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, Çeviren: Salih Tuğ, İstanbul, İrfan Yayıncılık 1993, 1/5.

(5) İslam Ansiklopedisi T.D.Vakfı, . Da'vet, Mustafa Çağırıcı. 2/14

Şimdi bu ifadeleri Kur'an ayetlerinden örnek verelim;

a) (Ey Muhammed)Sen, Rabbin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et.Çünkü Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir.Ve O, hidayete erenleri de en iyi bilendir.*(Nalh 125)

b) "De ki; Allah'a itaat edin; Peygambere de itaat edin. Eğer yüz çevirseniz şunu bilin ki, Peygamberin sorumluluğu kendisine yüklenen (tebliğ görevini yapmak), sizin sorumluluğunuz da size yüklenen (görevleri yerine getirmeniz)'dir. Eğer O'na itaat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygamber'e düşen sadece açık-seçik duyurmaktır". (Nur 54).

c)" Kafirler diyorlar ki; O' na Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!(Halbuki) Sen ancak bir uyarıcısın. Zira her toplumun bir uyarıcısı vardır." . (Ra' d 7)

d) "Nitekim kendi içinizden, size ayetlerimizi okuyan, sizi temizleyen, size Kitab'ı ve Hikmet'i getirip size bilmediklerinizi öğreten bir Resûl gönderdik." (Bakara 151)

e) " Size Rabbimin vahyettiği gerçekleri tebliğ ediyorum .Ve size öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediğiniz şeyleri Allah tarafından gelen vahiy ile biliyorum"(A' raf 62)

f) "Sâlih de o zaman onlardan yüz çevirdi ve şöyle dedi: Ey Kavmim! Andolsun ki ben size Rabbimin elçiliğini tebliğ ettim. Ve size öğüt verdim, fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz." (Ra'd 79)

g) "Ey bürünüp sarınan (Resûlüm)! kalk artık (insanları) uyar." (Müddesir 1-3)

h) "Ey Resull! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kafirler topluluğuna rehberlik etmez." (Maide 67)

ı) "Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları onunla (Kurân'la) uyar. Çünkü onların Rablerinden başka ne dostları ne de aracıları vardır. (Onları bu şekilde uyarırsan) belki (kötülüklerden) sakınırlar." (En'am 51)

i) "(Ey Muhammed) Sen affı (kolaylık yolunu) tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir. " (A'raf 199)

j) "... Sen, Rabbine da'vet et. Zira sen, hakikaten dosdoğru bir yoldasın." (Hacc 67)

k) "Allah'ın ayetleri sana indirildikten sonra, artık sakın onlar seni bu ayetlerden alıkoymasınlar. Rabbine da'vet et. Asla müşriklerden olma." (Kasas 87)

l) "İşte onun için sen (tevhide) da'vet et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol..." (Şura 15)

m) "Ey İnananlar, hayat verecek şeylere çağırdığı zaman, Allah ve Resülü'ne (onların çağrılarına) uyun . Ve bilin ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer ve (siz) mutlaka O' nun huzurunda toplanacaksınız."(Enfal 24)

n) (De ki) İşte bu benim yolumdur.Ben Allah'a çağırıyorum.Ben ve bana uyanlar aydınlık bir yol üzerindeyiz,"(Yusuf 108)

o) "İçlerinden zulmedenleri bir yana ehl-i Kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin." (Ankebut 46)

ö) " Sizden . hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü men eden bir topluluk bulunsun..İşte onlar kurtuluşa erenlerdir." (Al-i imran 104)

p) " Siz insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz iyiliği emreder, kötülüğü men eder ve Allah'a inanırsınız." Al-i imran 110)

r) "Mü'min erkeklerle mü'min kadınların da bir kısmı , bir kısmının velileridir. (Dostları ve yardımcıları) onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkor, namazı dosdoğru kılarlar, zekat verirler Allah ve Resülüne itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir .." (Tevbe 71)

Kur'an da bunların dışında tebliği açıklayan ayetler mevcuttur. Ancak bu kadarı bize konu ile ilgili yeterli fikri verdiğiinden bunlarla yetineceğiz.

Bu ayetleri dikkatlice incelediğimizde görüyoruz ki, Cenab-ı Allah, tebliğciyi, ona olan ihtiyacı, onun muhatabını iyice tanımasını, muhatabının seviyesine uygun hareket etmesi gerektiğini, konusunu tavizsiz kararlılıkla anlatmasını, tebliğinde İnzâr (sakındırma) ve tebşir (müjdeleme) metodlarını yerine göre kullanmasını, tebliğci müslümanların birbiriyle dayanışma halinde bulunmasını açık bir şekilde gözler önüne sermiştir.

1.2. Sünnette Tebliğ

Biliyoruz ki, müslümanların yaşantısında Kur'an gibi sünnetin de tartışılmaz bir yeri vardır. Sünnet Kur'an'ın en müşahhas tefsiridir. Peygamber sözleri,

yaşantısı, kısaca her haliyle müslümanların hayatına yön veren rehberdir. Bu sebeble müslümanlar Kur'an ayetlerini Resûlullah'ın beyanlarıyla anlamaya büyük önem vermişlerdir. Ve her konuda Kur'an'la birlikte, Resûlullah'ın söz ve tavırlarını da birlikte ele almışlardır.

Bu yüzden biz de ashab'ın her konuda tek rehber kabul ettiği Peygamberimizin, hangi buyruklarıyla tebliğe soyunduğuna bir kaç hadisle örnek verelim.

a) Ebu Said el-Hudri (R.A) (74/693) diyor ki; "Resulullah (S.A.V) ın şöyle buyurduğunu işittim. sizden kim kötü bir iş yapıldığını görürse onu eliyle men etsin. Buna gücü yetmiyorsa diliyle men etsin. Bunada gücü yetmiyorsa kalbinden ona nefret duysun, buğz etsin. Bu ise imanın en zayıf derecesidir" (6).

b) Ebu Hureyre (R.A) (50/679) Resulullah (S.A.V) buyurdu ki; Kim bir ilimden sorulur, o da bunu ketmedip söylemezse (kıyamet günü) ateşten bir gem ile gemlenir" (7).

c) Sehl b. Sa'd (R.A) anlatıyor: "Resûlullah (S.A.S.) buyurdular ki: "Vallahi, senin hidayetinde tek bir kişiye hidayet verilmesi, senin için kıymetli develerden müteşekkil sürülerden daha hayırlıdır"(8).

d) Ebû Hârûn el-Abdî anlatıyor: "Biz Ebu Sa'îd el-Hudrî (R.A.)'ye uğradık. O bize "Resûlullah (S.A.S.)'ın (bize) vasiyetine merhaba" derdi ve ilave ederdi): Resûlullah (S.A.S.) buyurmuştu ki: "İnsanlar dinde size tabidirler. Size dünyanın her tarafından bir kısım erkekler gelip İslâm dinini öğrenecekler. Onlar geldikleri vakit, onlara hep hayrı tavsiye edin"(9).

(6) Müslim, Ebu'l-Huseyin Müslim b.Haccac, Sahîhu Müslim, İstanbul, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Tahkik:M.Fuad Abdülbâki İman, 78, (1/69); Nesâi, Ebu Abdurrahman b.Ahmed b.Ali b. Şuayb, Sünenu-Nesâi, Kahire 1930, 17, (4/113)

(7) Tirmizi, Muhammed b.İsa, el-Camiu's-Sahih, İhya'u'd-Durasi'l-Arabi, Beyrut, İlim 3, (5/29); Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as, es-Sicistânî, Sünenu Ebî Davud, Beyrut, Dâre'l-Cenân Müessesetü'l-Kütübü's-Sıkafiyye, İlim 9, (2/345).

(8) Eb Davud, Sünen, İlim, 10, (2/346); Buhari, Muhammed b. İsmail, Sahihu'l Buhari, İstanbul, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Ashâbu'n-Nebi 9, (4/207); Müslim, Sahih, Fedailu'l-Ashâb 34, (4/1873)

(9) Tirmizi, el-Camiu's-Sahih, İlim, 10, (5/37).

e) İbn Mes'ud (R.A.) anlatıyor: Resûlullah (S.A.S.) buyurdu ki: "Benden bir şey işitip, onu (artırıp eksiltmeden) işittiği şekilde başkasına ulaştıran kimsenin (kıyamet günü) Allah yüzünü ağartsın. Zira, kendisine ulaştırılan öyleleri var ki, bizzat işitenden daha iyi kavrar"⁽¹⁰⁾.

f) Ebu Zerr'den:

"Resûlullah (A.S.) bize, üç şeyde mağlub düşmemizi emretti: İyiliği emretmekte, kötülüğünü nehyetmekte ve insanlara sünneti öğretmekte"⁽¹¹⁾.

g) Abdullah b.Amr.b.As (43/664) anlatıyor: Resûlullah (S.A.S.) buyurdular ki: "Bir ayet bile olsa benden başkasına götürün. Beni İsrail (hikayelerin)den de rivayet edin, bunda bir mahzur yok. Ancak kim bile bile bana yalan isnad ederse cehennemdeki yerini hazırlasın"⁽¹²⁾.

h) Peygamber (S.A.S.) buyurdu ki: "Cenab-ı Hakk'ın benden önce, ümmetler arasında gönderdiği her peygamberin ashâbı ve havâripleri vardır. Bunlar, o Peygamberin sünnetine ittiba eder, emirlerine uyarlar. Fakat onalardan sonra öyle nesiller gelir ki yapmadıklarını söyler ve emrolunmadıklarını işlerler. Kim onlara karşı eliyle mücahede ederse mü'mindir. Kim diliyle mücahede ederse mü'mindir. Kim kalbiyle mücahede ederse mü'mindir. Bunun ötesinde zerre kadar iman yoktur"⁽¹³⁾.

i) "Dua edip de duanızın kabul olunmadığı an gelip çatmadın önce iyiliği emredin, kötülüğü nehyedin"⁽¹⁴⁾.

j) "Ümmetimden kıyamete kadar tebliğ faaliyetinde bulunacak bir cemaat olacaktır"⁽¹⁵⁾.

Böylece, kaydettiğimiz ayet ve hadislerle tebliği sathi bir şekilde ele almış olduk. İleride konuyu detaylıca işleyeceğimizden, bu kadarıyla yetiniyoruz

(10) Tirmizi, el-Camiu's-Sahih, İlm, 7, (5/33)

(11) Darimî, Sunenu'd-Darimî, nşr. Muhammed Ahmed Dehmân, I-II trhs., Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, 1/136.

(12) Buhari, Sahih, Embiya 50, (4/140); Tirmizi, el-Camiu's-Sahih, İlm 13, (5/40)

(13) Müslim, Sahih, İman 80, (1/80)

(14) İbn Mâce, Muhammed b. Yezid, Sünunu İbn Mâce, Kahire, 1952, Fiten 20, (2/1326)

(15) Müslim, Sahim, K.İmaret, (3/1524).

1.3. Tebliğcinin Vasıfları

Esasen Allah'a da'vet etmek bütün Peygamberlerin değişmez, ulvî vazifeleri idi. Onlar da gönderildikleri kavimleri, insanları, Allah'ın kendilerinden istediği şekilde sadece bir ve tek olan Allah'a kulluğa da'vet etmişlerdi. Yüce dinimize mensup her müslüman erkek ve her müslüman hanım da, Allah Resûlünün sâdık takipçileri olduklarından Allah'a da'vet vazifesi ile mükelleftirler. Peygamberin şahsını örnek almak bunu gerektirdiği gibi, Kur'ân'da bunu emretmiştir. "De ki işte benim yolum budur. Allah'a basiretle da'vet ederim. Ben ve bana uyanlar, Allah'ı (ortaklardan) tenzih ederim, ben ortak koşanlardan değilim." (Yusuf 108) ayeti her müslüman erkek ve her müslüman kadının Allah'a da'vetle görevli olduğunu açıkça teyid etmektedir⁽¹⁶⁾.

H.z.Peygamber'in risâlet süresi boyunca en yakınında bulunanlardan başlayarak sonunda bütün arap yarımadasını kapsayan da'vet faaliyetinde ulaşılmış bulunduğu büyük başarı, onun uyguladığı da'vet metotlarının son derece tutarlı, mâ'kul, mantıkî, sistemli gerçekçi olayların gelişimine uygun ve başarıya götürücü metotlar olduğunu göstermektedir. Bu metotların uygulanışında hazırlık, kadrolaşma, kitleleşme ve devletleşme şeklinde dört merhaleden geçildiği görülür. H.z.Muhammed, peygamber olmadan önce geçirmiş olduğu ruhî ve manevi hazırlıkla peygamberlik için gerekli olan kemâle ulaştıktan sonra da'vet faaliyetinin başlangıcında, öncelikle etrafında inançlı bir kadro oluşturma çabasına girmiş, daha sonra bu kadro elemanlarının da katkılarıyla gittikçe genişleyen bir müslüman kitle oluşturulmuş ve son merhalede İslâm'ın hükümranlığını ayakta tutacak, başlattığı da'vet faaliyetlerini başka milletlere ve ülkelere taşıracak olan İslâm devletini teşekkül ettirmiş, hem Allah'ın elçisi hem de bu devletin lideri sıfatıyla komşu ülkelerin devlet başkanlarına sonraki yüzyıllarda hızla gelişecek olan cihan şumul da'vet çalışmalarını fiilen başlatmıştır⁽¹⁷⁾.

(16) Zeydan, Abdülkerim, İslâm'da Davet ve Tebliğ, Mütercim: Ruhi Özcan, İstanbul, Hisar Yayınevi, 1974, s.451-453.

(17) İslâm Ansiklopedisi, T.D.V., Mustafa Çağırıcı, Da'vet, 9/16.

Bu vazifeyi yerine getirecek insanın bir takım vasıflar taşıması zaruridir. Zira başarılı olabilmek bu vasıflara haiz olmak ve gereğini yerine getirmekle mümkündür. Bunları kısaca ele alalım.

1.3.1. Sağlam Bir İnanç Sahibi Olmak

Da'vetçi müslümanın inancı, yakîn, kuvvet ve marifet bakımından lâlettayin müslümanın imanından üstün olmalıdır⁽¹⁸⁾. Da'vetçi sağlam bir akide ile Allah'a bağlı olmalı, Cenab-ı Hakk'la devamlı irtibat halinde bulunmalı, O'nun rızasını talep ederek, ecrini yalnız O'ndan isteyerek, O'nun yardımına güvenerek ve O'na mütevekkil olarak ihlâs ve samimiyet içerisinde tebliğ mükellefiyetini ifaya çalışmalıdır⁽¹⁹⁾.

Bu noktada Resûlullah (S.A.S.)'in tevhide ve imana verdiği önem da'vetciye örnek olmalıdır.

Hz.Peygamberin tâlimlerinde, telkinlerinde, bütün tebliğ ve da'vetlerinde en mühim mevzu tevhid olmuştur. Yani Hak Teâlâ'nın tek ve eşsizliği, ortaksız olduğu, kuvvet ve kudretin O'nun elinde bulunduğu Allah Resûlü (S.A.S.) tarafından açıklandıktan sonra O'nun vahdaniyetini, O'nun eşsizliğini o kadar kuvvetli, o kadar ehemmiyetli bir şekilde anlattılar ve öyle açık, aydın ve bariz bir tarzda ortaya koydular ki kendisinden önce gelip geçmiş hiçbir önder, hiç bir rehber böyle yapmamıştı. Hz.Peygamberin tebligatının en ağır noktası da tevhid ve Hak Teâlâ'yı Zat-ı ve sıfatlarıyla birlikte tanıtmaktı. Bu hususta Allah Resûlü o kadar kuvvet ve hasretle çalıştı ki; muhalifleri bile şöyle söylemek zorunda kalmışlardı.

- "Ya Muhammed, sen Rabbine aşıksın"⁽²⁰⁾.

Da'vetçi böyle sağlam bir inanç ve tavizsiz usûllerle muhatabına yaklaşmalıdır.

(18) Uludağ, İslam'da Mürşid, s.100.

(19) Önkal, Ahmed Resûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu, Konya, Esra Yayınları 1992, s.100.

(20) Pani Patî, İslâm Yayılış Tarihi, 1/21.

1.3.2. Örnek Bir Yaşayış ve Ahlâk Sahibi Olmak

İslâm'da ahlâk akîde kadar önemlidir. Bu yüzden Resûlullah (S.A.S.) daha da'vetinin başında "Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim"⁽²¹⁾ buyurmuştur.

İslâm da'vetçisinin de üstün ahlâk sahibi olması gerekir. Güzel ahlâk İslâm da'vetçisine meşekkatli olan İslâm'ı tebliğ yolunda büyük faydalar sağlamaktadır. Bu faydalardan bazılarını şöylece sıralayabiliriz.

a) İslâm da'vetçisinin insanlara sunacağı çağrı insanların nefislerine ağır gelecek bir çağrı olduğu için nefislerin hoşlanmadığı bir çağrıdır. İnsanlar ahlâkına güvenmedikleri bir kişiden nefislerine ağır gelebilecek böyle bir da'veti kabul etmeye pek yanaşmazlar. Kaldı ki, insanlar ahlâklarına güvendikleri kimselerden dahi böyle bir da'veti kabul etmemekte veya etmekte zorlanmaktadırlar. Bu yüzden İslâm ahlâkına haiz olmayan bir da'vetçi, insanlara da'vetini kabul ettiremeyeceği gibi İslâm'a zararlı da olabilir...

b) İslâm ahlâkına sahip bir da'vetçinin tebliğ ettiği kimseler onun tebliğini kabul etmeseler bile çoğu kez güzel ahlâkından dolayı en azından ona düşman olmazlar... Da'vetini kabul etmeseler bile müşrikler kendisine o da'vetçi hakkında soru sorulduğunda onun iyi ahlâk sahibi olduğunu da söyleyebilirler. Aynen (o esnada) Ebu Süfyan'ın müşrik ve Resûlullah'ın düşmanı olmasına rağmen Hirakl'in sorduğu sorulara verdiği cevaplarda görüldüğü gibi. Hirakl Ebu Süfyan'a "O (getirdiği davayı) söylemeden önce sizler onu yalan söylemekle suçluyor muydunuz?" dedi. Ebu Süfyan: "Hayır" dedi. Yine "O ahbine vefasızlık eder mi?" diye sordu. Ebu Süfyan: "Hayır etmez" cevabını verdi. Bu sözleri söyleyen o anda Resûlullah (S.A.S.)'a düşman olan ve onunla bizzat savaşan Ebu Süfyan'dı...

c) Kafirler mükemmel İslâm dininde bir kusur arayıp bulamadıkları ve ona laf atamadıkları zaman, ona da'vet eden İslâm da'vetçilerinin şahsına lâf ve iftiralar atmak suretiyle İslâm'a zarar vermek isterler. Şayet İslâm'ı anlatan ve ona da'vet eden kişi toplum içerisinde iyi ahlâkı ve emaneti ile tanınmışsa, kafirler atmış oldukları iftiraları ispatlayamayacakları için onların da'vetçiye atmış

(21) Malik b. Enes, Muvatta, Kahire 1918, Husn-i Hulk, 7 (2/903)

oldukları iftiraların etkisi en aza indirilmiş ve böylece da'vetçinin yanlış hareketlerinin sebep olabileceği, İslâm'a gelebilecek zarar önlenmiş olur.

Şu halde hedefleri yeryüzünde İslâmı hakim kılmak olan İslâm da'vetçilerinin yalan söyleme, emanete hiyanet etme, sözünde durmama, düşmanlık anında haktan ayrılma, insanlara zulmetme, cimrilik gibi müslümana yakışmayacak her türlü kötü ahlâktan sakınmaları gerekir⁽²²⁾.

Kısacası, İslâm da'vetçisi, İslâm'ın emrettiği ve nehy ettiği prensiplere büyük bir titizlikle riayet edecek, şüpheli şeylerden devamlı kaçınacak, farzları ve nafileleri ile ibadetlere gereken itinayı gösterecektir. O, her türlü iyi ahlâka sahip, her türlü çirkin davranış ve mezmûm huylardan uzaktır, sabırlı ve azimlidir. Allah'a bağlıdır; O'ndan ümitlidir. Şefkat ve mmerhamet sahibidir, kerem ve müsamaha ile muamelede bulunur, mütevazidir. Bütün bu hususlarıyla O, cemiyet için uyulmaya layık bir örnektir. Sözlerinden çok yaşayışı da' vet eder ve etkili olur⁽²³⁾.

1.3.3. Hareket (Amel)'le Akideyi Kuvvetlendirmek

Da'vetçi herşeyden önce söylediklerini yaşantısıyla ortaya koymak zorundadır. Aksi davranışlar hem şahsına hem de da'vasına zarar vermekten öteye gitmeyecektir.

"Müslüman da'vetçinin başkalarına örnek olabileceği İslâmî hayat ve yaşayışın esasları şu iki temele dayanır.

1) Güzel ahlak 2) Hareketlerin sözlere uyması. Bu iki temel, yaşayışında varlık kazanırsa, davetçinin hayatı İslam'a sessiz bir davet ve İslâm'ı sessizce tebliğ halini almış demektir. Eğer bu iki temel davetçinin hayatında yoksa, yaşayışı adileşir ve insanları İslam'dan uzaklaştıran, kaçırarak sessiz bir uzaklaştırıcı olur. Onun için bu fevkâlâde ehemmiyetli hususta davetçi Rabbına karşı müttaki olsun, sözleriyle Allah'ın dinine davette bulunurken, yaşantılarıyla

(22) el-Muhacir, Abdurrahman, Resûlullah'ın Hayatı ile İslâm'ın Hareket Metodu, Çeviren: Eyüp Aslan İstanbul, Hak Yayınları 1993, 1/61-63.

(23) Önkal, Resûlullah'ın İslâma Davet Metodu, s.168.

Allah'ın dininden insanları ürkütüp kaçırmasını!"(24)

Bilgi ile amel, inanç ile fiiliyat arasında mutabakat ve muvafakatın bulunması luzumunu, aksine davranışların sakıncalı olduğu için irşadın gayesine zıt düştüğünü ifade eden ayetlerde mevcuttur.

"Ey iman edenler, niçin yapmadıklarınızı söylüyorsunuz! yapmadıklarınızı söylemeniz. Allah nezdinde büyük bir vebaldir.(Saf 2-3)

Usame b.Zeyd'den rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Kıyamet günü bir kişi getirilecek ve cehenneme atılacak, bağırsakları dışarı dökülecek, dolap beygirinin buğdayı döverken döndüğü gibi döndürülecek. Cehennemdekilerin hepsi bu adamın başına toplanacak ve "Ey falan adam, başına gelen bu hal ne böyle, sen iyiliği emr, kötülüğü men etmiyor muydun?" diyecekler. O da; "Evet, iyiliği emreder, fakat kendim yapmazdım, kötülüğü men eder fakat kendim yapardım" diye cevap verecek(25).

Amelsiz ilim insana yük ve eziyet vermekten başka bir işe yaramaz... İlimine göre amel etmeyenlerin irşad ve da'vetleri tesirli olamaz(26).

1.3.4. İlim Sahibi Olmak:

Da'vetçi, İslâm'ı tebliğ edebilmek için her şeyden evvel tebliğ edeceği esasları, İslâm'ın emir ve prensiperini, Kur'ân ve sünneti çok iyi bilecektir. Sonra muhatabının sosyal ve fiziki çevresi ile kültürel yapısı hakkında malumat sahibi olarak, gerekli şekle uygun biçimde tebliğini savunabilmek üzere, bütün sınıflarıyla müsbet ilimlere vakıf bulunacak, belâğat ve fesahatıyla, kaide ve özellikleriyle mahalli ve yabancı lisanlara ait bilgilere sahip olacaktır. İlim, onun da'vetinde vazgeçilmez bir unsurdur(27).

(24) Zeydan, Abdülkerim, İslâm'da Da'vet ve Tebliğ, s.752.

(25) Buhari, Sahih, Fiten 17, (8/97); Müslim, Sahih, Zühd ve Rekâik 7, (4/2290)

(26) Uludağ, İslam'da Mürşid, s.106-108.

(27) Önkal, Resûlullah'ın İslâma Davet Metodu, s.167.

Yukarıda saydığımız vasıflara bir takım talî eklemelerde bulunabiliriz. Ancak ana hatlarıyla mübelliğ bu şartlara haiz ise tebliğinde başarılı olacaktır. Biz bütün bu şartların uygulama alanındaki misallerini ileride anlatacağımız Mus'ab (R.A.), Ca'fer (R.A.) ve Muaz (R.A.) gibi da'vetçilerin usûllerinde göreceğiz.

1.4. Tebliğ Yolları

İnsanları Allah'a da'vet sözle, hareketle ve da'vetçinin yaşayış tarzıyla olur. Biz ileride ana hatlarıyla Sahabe'nin tebliğinde bu hususlara genişçe temas edeceğimizden, burada sadece genel bir fikir vereceğiz.

1.4.1. Söz ile Tebliğ

"Allah'a da'vetin tebliğinde söz asıldır. İçerisinde Allah'a da'vet mefhumları bulunan Kur'ân, kendisiyle tebliğin yapılması için Emin Ruh'un, Muhammed (S.A.S.) Efendimize indirdiği alemlerin Rabbi'nin sözüdür. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Ve eğer ortak koşan müşrik kafirlerden biri eman dileyip yanına gelmek isterse, onu yanına al ki, Allah'ın sözünü işitsin..." (Tevbe 6) Allah Resûlü insanlar hakkında, O'na Rabbi'nin verdiği peygamberlik vazifesini tebliği söz ile idi... Da'vetçinin, da'vet esnasında sözün yerini unutması, iyi sözlerin ruha olan tesirinden gâfil bulunması câiz değildir. Şu halde insanlara Hak ve doğrunun ulaştırılmasında esas yol sözdür⁽²⁸⁾.

Görülüyor ki, da'vet esaslarının tebliğinde asılolan sözdür. Ve söz büyük ehemmiyeti haizdir. Bu sebeple Rasûlullah (S.A.S.)'in da'vetinde en belirgin unsur olarak karşımıza çıkar. Sözlü da'vetin de nevîleri vardır. Vaaz, hutbe, nutuk, sohbet gibi hitabet mahiyetinde olanlar, ders mahiyetinde, cedel ve münakaşa mahiyetinde olanlar vardır.

(28) Zeydan, Abdülkerim, İslâm'da Davet, s.722.

Bu şekilde sözlü vasıtaların kullanılması esnasında Hz.Peygamber tarafından, konuşma ve tebliğin tesirinde mutlak rolü olan şiir, kıssa, masal gibi türlere, teşbih, tasvir, mukayese gibi edebî sanatlara yer verilmiştir⁽²⁹⁾.

Allah'u Teâlâ Nahl suresindeki bir ayette sözle tebliğin önemini beyan ediyor.

"Rabbi'nin yoluna hikmet ve güzel öğütle da'vette bulun. Onlarla en güzel şekilde mücadele et . Rabbin doğru yoldan sapanı da hidayette olanı da çok iyi bilir." (Nahl 125)

1- Halkı Hak yoluna hikmetle, yani inandırıcı ve ikna edici delil, hüccet ve burhanla da'vet etmek. Hikmet, sözde ve işde doğruluk diye tarif edildiğine göre iyi bir örnek olarak ve gerçekçi bir ifade ile da'vetin luzumu bu ayetten anlaşılır.

2- Güzel nasihatle da'vet; İkna edilemeyen veya edilemeyecek olan kimseler va'z ve nasihatle, tatlı sözle, gayesi sırf muhataba faydalı olmaktan ibaret olan beyanlarla Hak yoluna da'vet edilir.

3- Bunlar fayda sağlamadığı takdirde mücadele etmek gerekir. Fakat mücadelenin de en iyi ve en güzel şeklinin seçilmesi icap eder⁽³⁰⁾.

Ancak sözle yapılan tebliğde bir kaç hususa dikkat etmek gerekir: Bu sebeple da'vetçinin kullandığı sözün, duyan tarafından anlaşılır olması, kapalılık ve mübhemlik taşımaması icap eder. Çünkü sözden maksat da'vetçinin konuştuğu insana, istenen mana ve mefhumların ulaşmasıdır. Bu sebeple sözün son derece açık olması gerekir. Da'vetçinin Kur'ân, Sünnet ve müslaman âlimler dilinde kullanılan İslâmî kelimeleri kullanmaya pek çok ehemmiyet vermesi, buna titremesi icap eder. Zira bu tabir ve kelimelerin manaları tahdid olunmuştur, ifade ettikleri açık ve bellidir. Da'vetçinin sözü düşünerek söylemesi, acele etmemesi, ağır ağır konuşması, dinleyenin söylenen sözü iyice kavrayacağı tarzda söz etmesi icap eder⁽³¹⁾.

(29) Önkal, Resûlullah'ın İslâma Davet Metodu, s.235.

(30) Uludağ, İslam'da Mürşid, s.31.

(31) Zeydan, Abdülkerim, İslâm'da Davet, s.727-728.

1.4.2. Fiilî Tebliğ:

Fiilden maksad, amelî ve tatbîki olarak fena ve kötü olanı izâle edip ortadan kaldırmaktır. Bu açıdan Cihad'da bir nev'i fiilî tebliğdir. İslâm dininin cihâd müessesesine büyük ehemmiyet atfetmesi cihâdın yayılma vasıtası olduğundandır. O halde cihâdın gayesi olan tebliğ ve yayılma ondan çok daha fazla mühimdir⁽³²⁾. Bir de Allah'ın dinini ayakta tutmak yahut buna yardım etmek manasındaki cami yaptırmak, İslâmî ilimlerin öğretildiği mekteb yaptırmak vs. gibi hareketler de fiilî tebliğe girer. Bu davranışlar İslâm'a sessiz da'vet gibidir ve Allah'a da'vetin yayılmasının çok faal yollarındandır⁽³³⁾.

1.4.3. Örnek Yaşayış:

Resûlullah güzel ahlâkı ile sözlerine uygun davranış ve yaşayışını da'vetine bir vasıta kılmıştır. Ashabının da buna riayetine büyük ehemmiyet göstermiştir.

Allah'a da'vetin insanlara ulaştırılmasında, İslam'a insanların çekilmesinde da'vetçinin örnek hayatı, güzel hareketleri, temiz ahlâkı ve üstün ,mümtaz vasıfları, cidden ehemmiyetli yollardan biridir. Bu hal da'vetçiyi başkası için örnek bir sîma ve kendisine benzenecek bir önder haline getirir.

Dünya memleketlerinin bir çoğunda İslam, müslüman olmayanların dikkatlerini çeken örnek hareket ve yaşayışları ile yayılıp intişar etmiş, onların İslamiyeti din olarak kabul etmeleri neticesini doğurmuştur⁽³⁴⁾.

1.4.4. Yazılı Vasıtalar;

Hız. Peygamber yazılı da'vet vasıtalarına da başvurmuştur. O'nun çevreye, İslam'a da'vet mektupları gönderdiğini biliyoruz. Resûlullah'ın fevkaledede ihtimamı ile Kur'an -ı Kerim' in ve daha sonra gelen zevâtın îtina ve gayretleriyle

(32) Uludağ, İslam'da Mürşid, s.7.

(33) Zeydan, Abdülkerim, İslâm'da Davet, s.743.

(34) Zeydan, Abdülkerim, İslâm'da Davet, s.750.

Hadis-i Şeriflerin yazılı olarak muhafaza edilmesi ile İslam'ın ebediliği risaletinin tazeliği, bunlara dayanarak da'vetin sürekliliğini belirtecek olursak herhalde da'vette yazının önemi anlaşılmış olur⁽³⁵⁾.

Tebliğde bu ana yollar kullanılarak İslâm Resûlullah (S.A.S)'ın döneminden günümüze değin dünyanın en ücra köşesine kadar götürülmüş, insanlar Allah' a ve dinine da'vet edilmişlerdir. Bizzat Sahâbe-i Kiram' ın bu metodları kullanım şekli biraz ileride aktaracağız.

(35) Önkal, Bir Eğitimi Olarak, s.235.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAHÂBE VE TEBLİĞ

Ashâb-ı Güzîn Resûlullah (S.A.S.)'in terbiyesinde yetişirken İslâm'ın neşri için kendisine düşen muazzam sorumluluğu da yavaş yavaş kavıyorlardı. Da'vet Resûlullah'la başlamıştı ama artık bir da'vetçiler ordusu kurulmalıydı. Ve Resûlullah (S.A.S.) titiz bir çalışma ile bu insanları yetiştirmeye yöneldi.

"Resûlullah (S.A.S.) İslâm yoluna da'vet ettiler, tebliğde bulundular. Saadet sahibi anlayışlı kimseler Zat-ı Risaletpenâhilerinin çağrılarına evet dediler. Bazen öyle haller oldu ki, bir aile bütün efradı ile İslâm halkasına girdi. Fakat Efendimiz (S.A.S.)'in da'vet ve tebliğleriyle İslâm halkasına sarılmış bulunan öyle dirayetli ve anlayışlı zevat da vardı ki, bunlar İslâm'la teşerrüf ettikten sonra, büyük işler başardılar ve bunların herbiri, İslâm'ı yaymak için birer unsur halinde çalışmaya koyuldular. Zat-ı Risaletpenâhilerine Hak Teâlâ tarafından yüklenmiş bulunan görevde, kendisine yardımcı ve muzahir durumuna geçtiler. Onlar bu işin kendileri için bir nevî farz olduğunu düşünüyorlardı. Şunu da düşünüyorlardı ki, bir dakika bile olsa, İslâm'ı anlatmak için sarfedilen vaktin kıymeti çok büyüktür. Her yerde her fırsatta, her tarafta, İslâm'ı yaymak için çalışıyorlardı. Hak'ın beşaretini, Hak'ın kullarına ulaştırıyorlardı. Resûlullah (S.A.S.)'in onlara öğrettiklerini onlar da hızla öğretmeye çalışıyorlardı.

Bu mukaddes zevat iki zümreye ayrılır. Bir kısmı büyük şevk-ü zevk ile tebliğ ve da'vet yolunda çalışan sahâbiler. Bunlar dışarıdan herhangi bir teşvik olmaksızın, kendiliklerinden Hak'ın sesini yükseltmek için uğraşan kimselerdi. Bunlar halk ile temasa geçip, kendilerini dede ve babalarının tutmuş oldukları putperestlik yolundan çevirmek için çalışıyorlardı.

İkinci zümre ise Resûlullah (S.A.S.) tarafından bilhassa İslâm'ı anlatmağa, tebliğ ve da'vete memur edilmiş bulunan zevât-ı kirâmdı. Bunlar umum halka ve avâma İslâm erkânını ve Kur'ân-ı Kerim'i öğretmekle muvazzaf kılınmışlardı"⁽¹⁾.

(1) Pani Pati, İslâm Yayılış Tarihi, 1/325-326.

Resûlullah (S.A.S.)'in ashâb-ı yetiştirme gayretine onlar da büyük bir azim ve özveri ile mukabele etmişlerdi. Ashâb metod öğrenmek için Peygamberin etrafında ilim meclisleri oluşturur, adeta dinlemek ve sormak için vesileler arardı. Ne zaman Hz.Muhammed otursa O'nunla birlikte oturup ilim meclisi oluştururlardı. Bilhassa sabah namazını kıldıktan sonra etrafında halka olup Kur'ân okurlar, farzları ve sünnetleri öğrenirlerdi(2).

Bizzat Resûlullah (S.A.S.)'ı örnek alarak tebliğ usûllerini öğrenen sahabiler, bu vazifelerini ellerindeki bütün imkan ve fırsatları değerlendirerek en güzel bir şekilde yerine getirmişlerdir. "İslâm'ın ilk tebliğ çağında, arkadaşlık ilişkileri önemli yer tutar. Her müslüman olan, Arkadaşını İslâm'a çağırmış Said b. Zeyd, eşi Ömer b. Hattab'ın kızkardeşi Fatıma, Abbas'ın eşi Ümmü Fadl, Ebu Seleme b. Abdullah el-Mahzumî, el-Erkam b. Ebi'l-Erkam gibi Kureyş'in ileri gelenleri hep böyle yakınlarının da'vetleriyle İslâm'ı kabul etmişlerdi(3).

Arkadaşlıkların İslâm'a da'vet için vesile kılınması da'vet usûllerinden sadece bir tanesi idi. Ama bu noktada sahabe fevkalâde başarılı olmuştur. Hz.Peygamber (S.A.S.)'in "İslâm'a da'vet ettiğim herkes önce bir tereddüt geçirdi. Ancak Ebu Bekir müstesna" diye taldif ettiği en sadık arkadaşı müslüman olunca Hz.Peygamber (S.A.S.)'in yanında İslâm'a da'vet yükünü yüklenmiş ve Osman b. Affan (R.A.), Zübeyr b. Avvam (R.A.), Sa'd b. Ebî Vakkas (R.A.), Abdurrahman b. Avf (R.A.), Talha b. Ubeydullah (R.A.) ve Ebu Ubeyde b. Cerrah (R.A.) gibi Kureyş'in ileri gelenleri onun eliyle İslâm'a kazandırılmıştır(4).

Sahabe-i Kirâm'ın peygamberle olan beraberliğini tebliğ faaliyetlerini esas alarak inceleyecek olursak görürüz ki; maksat, yalnız İslâm'ın emirlerini ve yasaklarını öğrenen insanlar yetiştirmek değil, bundan başka İslâm ruhu ile dolu, müslümanlığı yaşayacak ve insanlara rehberlik edecek kişiler

(2) el-Heysemî Ali b. Ebi Bekr, Mecmeu'z-Zevaid ve Menbeu'l-Fevaid, Beyrut 1967, 1/132.

(3) Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Tahkik: Hakkı Dursun Yıldız Başkanlığında bir heyet, Çağ Yayınları 1989, 1/206.

(4) Aynı Eser, 1/204-205.

yetiştirmektedir. O yüzden bu sahada çalışacak olanların Peygamber'e uzun müddet refakat etmeleri icab ediyordu. Hz. İbn Abbas diyor ki; "Araplar'ın her kabilesinden bir grup Resûl-i Ekrem'in yanına giderek anlamak istediği meseleleri sorar ve dinde bilgi sahibi olurdu⁽⁵⁾.

Sahabe ve tebliğ deyince söyleyecek daha bir çok sözümüz var. Şimdi kısaca değindiğimiz tebliğ faaliyetlerinin sahâbenin hayatıyla özdeşleşmesini görelim.

2.1. Sahâbe Tebliğinde Mühim Unsurlar

Sahâbe-i Kirâm İslâm'la kavuştuğu yeni kimliği, insanlık ve saâdet dolu bir gelecek adına yayma gayretine girmiştir. Çünkü bu kimlik temelde bizzat kendilerinin genelde ise bütün insanlığın refahını hedef almıştı. Dolayısı ile bu mutluluğu bütün insanlık ile paylaşmak bugün nasıl biz müslümanların arzusu ise o günde sahâbe-i güzîn'in en büyük arzusu olmuştur. Ve onlar bu hedefe ulaşmada gerçekten en pratik ve en müşfik usûllerden yararlanmışlardır. İçlerinde Allah Resûlunun bulunması şüphesiz büyük bir lutuftu ama, O'nun vefatından sonra sistemleştirerek kullandıkları bu yöntemler İslâmî tebliğin başarıya ulaşmasında önemli rol oynamıştır.

Müslümanlığın yayılması ve ilkelerinin uygulanması da'vet faaliyetine bağlandığından, İslâm dinine "da'vet dini" denilmiş ve da'vet müslümanların kaçınılmaz görevlerinden biri sayılmıştır. Nitekim "sizden öyle bir cemaat bulunsun ki-onlar insanları-hayra davet etsin; iyiliği emredip kötülükten sakındırsın" (Al-i İmrân 104) meâlindeki ayet, da'vetin ictimaî bir vazife olduğunu açıkça göstermektedir. Bu görevin farz-ı ayın mı, yoksa farz-ı kifâye mi olduğu tartışmalıdır. Ancak realitede Asr-ı saadetten itibaren tarih boyunca hemen bütün müslümanlar ilâ-yi kelimetullah yolunda da'veti şahsi bir yükümlülük kabul etmiş ve elverişli durumlarda bu yükümlülüğü hem amelî hem de sözlü olarak yerine getirmeye çalışmışlardır. Nitekim İnan, Horasan, Maverâunnehir

(5) Şibli, Mevlâna, Asrı Saadet, Ter.: Ömer Rıza Doğrul, Eser Nşr. İstanbul 1978, 1/461.

gibi bölgelerle Afrika'nın çeşitli yörelerinde İslâm'ın yayılışı bu tür da'vet faaliyetleriyle gerçekleşmiştir. İslâm'ın bu şekilde barışçı yollarla yayılışında müslüman tacirlerin da'vet çalışmalarının büyük payı vardır. Meselâ Kuzey Afrika ile Habeşistan, Somali gibi Doğu Afrika ülkeleri Çin ve Endonezya, Malezya, Filipinler gibi uzakdoğu ülkelerinde de İslâm'ın yayılışı aynı yolla gerçekleşmiştir⁽⁶⁾.

Sahâbenin tebliğ hareketinin özünü K.Kerim ve Sünnet oluşturmuştur. Bu değişmez kaynaklardan alınan inanç gücü daha sonraki asırlara î'lây-ı Kelimetullah olarak yansımıştır. Bu fedakâr insanlar İslâmın menfaatini kendi varlık ve menfaatlerine tercih etmiş ve ilk asra "Saadet asrı" mührünü vurmuşlardır.

Sahabe asrının tebliğ açısından diğer çağlara en mühim farkını Allah Resûlunun tebliğ siyasetinin uygulanabilmiş en iyi uzantısı olması teşkil eder. Resûlullah (S.A.S.) sahâbeye tebliği, tebliğin gayesini, muhatabını, tebliğciyi, uygulamalarıyla göstermiştir. Bir kere Resûlullah neyi tebliğ ettiğini onlara eksiksiz kavratmıştı.

"Hz.Muhammed getirdiği ilâhi tebliği bütün insanlığa anlatmak ve bunun ebediyete kadar geçerli olduğunu ispatlamak istiyordu. Ve bu tebliğin özünü de "Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed O'nun kulu ve Resûludur" cümlesi teşkil ediyordu. Bu formülün tahlili ise şöyledir.

a) İman (inanç) b) İslâm (Fiil) c) İhsan (İhlâs) (7)

Bu ifadeyi Resûlullah'ın "Cibril Hadisi" diye meşhur olmuş beyanları da kuvvetlendirir. Hatta bu hadis tebliğin kendisini, yani insanlara sahabenin ulaştırması gereken şeyi en özlü biçimde ihtiva eder. Ömer b. Hattab (R.A.) rivayet etmiştir; "Bembeyaz elbise giyen bir adam aniden gelerek Resûlullah'a bir takım sorular sordu: Ve O'na dedi: "Ya Muhammed bana İslâmı anlat" Resûlullah şöyle buyurdu: "İslâm; Allah'tan başka ilah olmadığına,

(6) İslam Ansk. T.D.V. Da'vet, Mustafa Çağırıcı, 3/17.

(7) Özbek, Abdullah, Bir Eğitimci Olarak Hz.Muhammed, Esra Yayınları, Konya 1991,

Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahadet etmen, namaz kılman, zekat vermen, Ramazan orucunu tutman, eğer gücün yeterse Hacc etmendir." Adam bu defa; "Bana iman'ı anlat." dedi. Resûlullah (S.A.S.) de; "Allah'a meleklerine, kitaplarına, Resûllerine, ahiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmandır" buyurdu. Adam tekrar "Bana ihsan-ı anlat" dedi. Resûlullah; "İhsan, Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da Allah seni görüyor" buyurdu(8).

Artık sahabe neyi tebliğ edeceğini biliyordu ve nasıl tebliğ edeceğini Resûlullah'dan öğreniyordu. Tebliğin ana krakteri Kur'ân ve Sünnet dairesinde tavizsiz bir usûl olarak ortaya çıkmıştı.

Câbir b. Abdillâh (R.A.)'dan

"Bir gün Kureyş kabilesi toplanıp: "Bakın içinizde kim daha çok büyücü, kâhin ve şair ise aramıza ikilik sokan, işimizi darmadağın eden ve bizim dinimizi yeren şu adama gidip kendisiyle konuşsun ve ona gereken cevabı versin." dediler. Ve bu iş için biz Utbe b. Rebia'dan daha becerikli bir kimse bilmiyoruz deyip onu gönderdiler. Utbe de Peygamber Efendimize gelip:

"Ey Muhammed! Sen mi iyisin yoksa Abdullah mı?" diye sordu. Peygamber efendimiz sustu.

"-Sen mi iyisin yoksa Abdu'l-Muttalib mi?" diye sordu. Peygamberimiz yine sustu. Utbe:

"-Eğer bunlar Senden iyi kimseler ise onlar Senin yerip ayıpladığın tanrılara tapmışlardır. Yok eğer Sen onlardan iyi isen o zaman söyle, Seni dinleyelim. Allah'a yemin ederim ki; hiç bir milletin sevip yetiştirdiği bir evlâdı, senin kadar kendi milleti hakkında uğursuz olmamıştır. Aramıza ikilik soktun, işimizi altüst edip bizi darmadağın ettin, dinimizi ayıpladın, bizi Araplar içinde rezil rüsvay ettin. Bu gün, Kureyş kabilesinden bir büyücü, bir kahin türemiştir, denilmektedir. Nerede ise birbirimize kılıçlarla girip birbirimizin kökünü kesecek duruma gelmiş bulunuyoruz. Bre adam! Sen ne istiyorsun? Eğer senin bir ihtiyacın varsa söyle de Kureyşlilerin en zengini oluncaya kadar sana mal

(8) Müslim, Sahih, İman 1 (1/37)

toplayalım. Eğer sen şehvet zebunu bir kimse isen, Kureyş kabilesinin hangi kızlarını beğeniyorsan seni onlardan on tanesiyle evlendirelim." dedi. Peygamber Efendimiz:

"-Senin sözün bitti mi?" dedi. Utbe, "evet" deyince Peygamber Efendimiz:

"-Bismillâhirrahmanirrahîm 1) Hâ, Mîm 2) (Kur'ân) Rahmân ve Rahîm olan Allah katından peyderpey indirilmiştir. 3) (Bu) ayetleri, bilen bir kavim için arapça bir okunuşla açıklanmış bir kitaptır. 4) (Onu getiren elçi) müjdeleyici ve uyarıcıdır. Lakin insanların çoğu yüz çevirdi. Zira onlar (Hakkı) işitmezler. 5) Ve dediler ki; Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz anlamağa mani örtüler içindedir. Kulaklarımızda bir ağırlık var. Bizimle senin aranda bir perde var. Onun için sen istediğini yap, biz de yapıyoruz. 6) De ki; Ben de ancak sizin gibi insanım. Bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık O'na yönelin, O'ndan mağfiret dileyin. Ortak koşanların var haline!..." mealindeki Fussilet suresinin ilk ayetlerinden başlayarak

"Eğer onlar bundan sonra yine imândan yüz çevirirlerse, de ki; Âd ve Semud'u çarpan yıldırım gibi, size de bir azâbın gelip çatabileceğini hatırlatırım" mealindeki onüçüncü ayetine kadar okudu" Utbe:

"-Bu okuduğun yeter, Sende bundan başka birşey var mı?" diye sordu. Peygamber efendimiz "Hayır" deyince kalkıp, Kureyş kabilesinin yanına döndü⁽⁹⁾.

Müşriklerin bunun dışında da dünyevî menfaatler açısından yüklü tekliflerle Peygamber Efendimize geldikleri biliniyor. Ama vakıa odur ki; Peygamber Efendimiz tebliğ hareketinden taviz vermeden, bu tekliflere kulak asmadan yoluna devam etmiş ve yukarda ayetlerle verdiği cevapta da sabit olduğu gibi o insanları "bir tek olan Allah'a imana" çağırmış, bütün o aşağılık teklifleri elinin tersiyle müşriklerin yüzüne çarpmıştır. Bu davranışlar sahâbenin tebliği kuşanmasında çok etkili olmuştur. Kendilerine mübah kılınan konularda dahi Peygamber'i taklit etmeyi ibadet kabul etmiş bir zümrenin tevhid mücadelesinde

(9) el-Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, 6/19-21.

Peygamberin çizgisinden ayrılması düşünülemezdi. Yukarıda misalini verdiğimiz hâdiseler sahâbenin zihninde sadece silinmez bir şekilde yer etmekle kalmamış, benzer zeminlerde aynı şekilde tatbik de edilmiştir.

O'nun bu usûlüne uyan Mus'ab b. Umeyr (R.A.) Mekke'nin en müreffeh hayatını terketmiş⁽¹⁰⁾. Hz.Zeyd b. Harise babasına ve kabilesine dönmeyi reddetmiş⁽¹¹⁾. Hz.Ammar, validesi ve babası müşrikler tarafından acımasızca katledilmiş ve kendisi en ağır işkencelere tabi tutulmuş olmasına rağmen, hak yoldan ve da'vetten dönmemişlerdir⁽¹²⁾. Yani Ashâb-ı Kirâm önderine ve onun tavizsiz usûlüne sahip çıkmıştır.

Peki dinin davetye ilgisi ne idi? Sahabe bu ilgiyi nasıl kurmuştu? Da'vete icbar eden sebepler var mıydı?

Bu sorular da'vetin zaruretiyle açıklanabilir. "Allah yoluna da'vet, İslâm dininin hayatıdır. Çünkü din da'vet ile gelişmekte ve da'vetle yaşamaktadır... İslâm'a da'vetin önem ve gerekliliğini tebaruz ettiren bir başka husus da naslarımızda bu görevi terkedenlerin acı âkıbet ve cezalarının belirtilmiş olmasıdır. Da'vetin luzumuna kail oluş açısından bu cümleyi değişik bir ifadeyle yeniden tekrarlayacak olursak, da'vetin yapılmasındaki ehemmiyet ve fazilete eş olarak terki de, o ölçüde büyük kınama, ceza ve âkıbeti gerekli kılar. Allah'ın ayetlerini ve doğruyu tebliğ etmeyenler, Allah'ın ve lanet etme şanına erenlerin lanetine uğrar⁽¹³⁾.

"Biz, Kitapta açıkça belirttikten sonra, indirdiğimiz açık delilleri ve hidayeti gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lanet eder, hem de bütün lanet ediciler lanet eder." (Bakara 159)

"(Sizden olduklarına dair yemin eden) münafık erkekler ve münafık kadınlar (sizden değil) birbirlerindendirler. Çünkü onlar, kötülüğü emreder, iyilikten alıkoyarlar. (Siz iyiliği emreder kötülükten alıyorsunuz) Ve onlar ellerini

(10) Şibli, Asr-ı Saâdet, 2/374.

(11) Şibli, Asr-ı Saâdet, 2/158.

(12) Şibli, Asr-ı Saâdet, 2/326.

(13) Önkal, Resûlullah'ın İslâma Davet Metodu, s.29-32.

sıkı tutarlar. Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu. Çünkü münafıklar fasıklarında kendileridirler." (Tevbe 67).

Elbette Sâhabenin bitmek tükenmek bilmez tebliğ arzusunu, bu ayetlerin azâbından uzak kalma isteği de kamçılamiştir.

Sahâbe-i Kirâm'ın da'vet usûlünü İslâm'ın ana kaynakları üzerine bina ettiğini söylemiştik. Bu esasları İbn Mes'ud şöylece sıralamıştır:

a) Kitabullah b) Nebi (S.A.S.)'nin sünneti c) Sâlih kimselerin uygulamaları d) (Kitap ve sünnete ters düşmeyen) sahâbenin şahsi icihadları⁽¹⁴⁾. İşte bu esaslar sahâbenin tebliğ usûlünü tayin etmiştir.

Tebliğin muhatabı kimlerdi? Sahâbenin bunları tesbiti yine nasrlara dayanıyordu.

"Şu Kur'ân bana, sizi de (sizden sonra) erişen (ler)i de inzâr etmecliğim için vahyolundu." (En'am 19) Ayeti, müslim-kafir farkı gözetmeden Kur'ân'a ve Rasûlullah'a erişen herkesi inzâra hedef tutmaktadır. Hz.Peygamberin yirmiüç senelik da'vet hayatı göstermiştir ki, inzâr ve tebşirden etkilenen, faydalananlar, düşünen, hakikati görebilen, Allah'tan korkan, ahireti kabul eden inananlardır. O halde Allah'a da'vet müzmin, musırr kafir için olduğu kadar, inananlara, Allah'dan korkanlara da sunulmalıdır⁽¹⁵⁾.

Şu ayetler de tebliğin muhatablarına işaret eder;

"Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları, O'nunla (Kur'ân'la) uyar. Çünkü onların Rablerinden başka ne dostları, ne de aracıları vardır. (Onları bu şekilde uyarırsan) Belki sakınırlar." (En'am 51)

"Hiç bir günahkâr başkasının günahını çekmez. Eğer yükü (günahı) ağır gelen kimse onu taşımak için başkasını çağırırsa, bu çağırıldığı akrabası da olsa, bir şey (alıp) taşınmaz. Sen ancak görmeden Rablerinden korkanları ve namazı kılanları uyarırsın. Kim (günahlarından) temizlenirse o kendi menfaatine temizlenmiş olur. Dönüş Allah'adır." (Fatır 18)

(14) İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh, Câmiu Beyâni'l-İlmi ve Fadlîhî, Mısır Daru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Tahkik: Abdülkerim, el-Hatıp, s.316.

(15) Önkâl, Resûlullah'ın İslâma Davet Metodu, s.19.

Bugün nasıl bütün insanlar da'vetin muhatabı ise, o asırda da sahabe tebliği bütün insanlar için geçerli idi. Fakat da'vet süreklilik arzettiğinden metodlar devamlı yenilenir.

Bu değişikliği sahabenin çok güzel bir şekilde anlayıp uyguladığını görmekteyiz. Onlar bir taraftan kafir, müşrik, ehl-i kitap gibi İslâmın dışındaki insanlara da'veti ulaştırırken bir taraftan da kendi aralarında "imanlarını kuvvetlendirme", "emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l-münker" fiilleri çerçevesinde tebliği sürdürüyorlardı(16).

Sahâbe, da'vetin alanı ve muhtevasının çok geniş olduğunu kavramıştır. Biliyorlardı ki, "İslâm'ın şumulüne giren her konuda da'vet geçerlidir. Dünyaya müteallik işlerde ahireti ilgilendiren durumlarda da sözkonusudur. İslâm'a girip bağlananyla, müslüman gibi görünün münafikıyla, İslâmı kabul etmeyen ehl-i kitap ve müşrikleriyle her sınıf insan da'vete muhatabtır"(17). Yine biliyorlardı ki, hayra da'vet , dine ve dünyaya ait bir iyiliği içeren herhangi bir şeye da'vettir ki, birliğin ve İslâmın esasıdır. İyiliği emretmek ve kötülüğe engel olmak da bunun önemli bir kısmıdır. Tebliğ edilecek "maruf", İslâm'ın gereği olan Allah'a itaat, "münker" de İslâm'ın gereğine uymayıp, Allah'a karşı gelmek demektir(18).

Ashâb-ı Kirâm yaşadığı asır itibarıyla çoğu kez yobaz ve bağınaz insanların oluşturduğu topluluklarla mücadele etmek zorunda kalmışlardı. Bu insanları şu şekilde vasıflandırabiliriz.

1) Bunların akîdeleri bozuk, fasıd ve düşünceleri aşâğılıktı.

2) Bütün ibadetleri, tapındıkları şeyler, kulluk ettikleri Lat, Menat, Uzza, Hubel gibi putlardı.

3) Ahlâk ve âdet bakımından çok mülevves durumda idiler. Ne vakârları vardı, ne haysiyetleri(19).

(16) Geniş bilgi için bkz. Sahabe ve Hadis Rivayeti, Nevzat Aşık, İzmir 1981, s.59-103.

(17) Önkal, Resûlullah'ın İslâma Davet Metodu, s.18.

(18) Yazır, Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul 1960, 2/407.

(19) Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 1/24.

Bu sebepten dolaydır ki, onların tebliğlerinin zorluğu ve elde ettikleri muvaffakiyetin derecesi bir başka dönemle karşılaştırılmayacak kadar üstündü. Çünkü çok basit ama inatçı bozuk inançları sökerek onlar üzerine Tevhid, Risalet, Melek, Kitap ve Ahiret inancını bina etmeleri hiç de kolay olmamıştır⁽²⁰⁾.

Tebliği muhtevası ve usûlü ile kavrayan, bu uğurda hiç bir fedakârlıktan kaçınmayan Sahabe-i Kirâm'ı, İntişarı İslâm Tarihi isimli eserinde Arnold şöyle anlatıyor: "Ancak bu gibi zâtların mevcut olmasındandır ki, o kadar geniş bir hareket, düzenli ve birbirine bağlı olarak varlığını devam ettirdi. Bu zatlar bulunmamış olsaydı Muhammed'in irtihali üzerine İslâmiyet kendisini pek de kurtaramazdı. Çünkü hatırdan uzak tutulmayacağı üzere İslâmiyet, putperest olan Arabistan'da bu son mükemmel şekliyle yepyeni bir hareketti. Eski ve yeni sosyal hayat düzeni birbirine taban tabana zıt bulunuyordu. Çünkü İslâmiyetin Arap toplumuna girmesi sadece birkaç vahşice ve insanlık dışı davranışın sökülüp atılması demek değildi; bir de evvelden beri var olan hayat mefkûrelerinin altüst edilmesi demektir"⁽²¹⁾. Ashâb o dönemde hayata hem yeni bir anlam kazandırmış, hem de bunu, Kur'ân ve Sünnet ölçülerince devamını sağlamak için bir sonraki nesli titizlikle yetiştirmesini bilmiştir.

2.2. Sahâbeyi Tebliğe Sevk Eden Amiller

2.2.1. Kur'ânî Teşvik:

Allah Rasûlunun seçkin Ashâbı hayatlarını bu dini yaymakla geçirmişlerdir. Bugün biz, onların hayatları pahasına kısıtlı imkanlarıyla gerçekleştirdikleri tebliğ hareketlerinin muazzam neticelerini hayranlıkla takdir ediyoruz. Peki neydi sahabeyi bütün varlığıyla bu işe sevkeden amiller? Dikkatli bir şekilde hareket

(20) Panipeti, a.e. 1/25-29.

(21) Arnold, Thomas Walker, İntişâr-ı İslâm Tarihi, Çeviren: M.Halil Halid, İstanbul, Yeni Matbaa 1963, s.58.

metodlarını tetkik edersek göreceğiz ki, onları durmaksızın İslâm'ın neşrine sevkeden başlıca iki sâik vardır. Kur'ân ve Sünnet Şimdi Kur'ân'ın sahabeyi tebliğ yöneltmesini işleyelim.

"İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü men eden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir." (Al-i İmran 104)

Taberi, buradaki " ^{أول} " kelimesini "cemaat" olarak tefsir etmiştir. Akabinde de şu yorumu yapmıştır. "Bu cemaat Allah'ın kullarını, kendileri için takdir ettiği şeriata çağıran, insanlara Hz.Muhammed (S.A.S.)'in Allah'tan alıp tebliğ ettiği dinini emreden, münkerden yani Allah'ı inkârdan, Muhammed (S.A.S.)'in Allah'tan getirdiği dini yalanlamaktan nehyeden bir cemaattir." Yine bu ayetin bir tefsiri olarak şunu da zikretmiştir. "Ve siz taale size boyun eğinceye kadar ellerinizle ve diğer uzuvlarınızla inkarcılarla cihâd edersiniz." "İşte kurtuluşa erenler, Allah'ın cenneti ve ni'metlerini hak edenler bunlardır"(22).

Ayette geçen "da'vetçiler" üzerine çeşitli yorumlar yapılmıştır. Taberi "Onlar hususen Resûlullah (S.A.S.)'in ashâbı idiler; Bu ashâb içerisinde ise ravilerdi" demiştir(23).

Dahhak'tan bir rivayette İbn Kesir şöyle der; "Onlar Resûlullah (S.A.S.)'in ashâbı, raviler yani Ashâb içindeki mücahitler ve ulema'dır."

Ebu Cafer el-Bakır (R.A.) ise şöyle demiştir. "Resûlullah (S.A.S.) bu ayeti okudu ve şöyle buyurdu; "Da'vet edilen hayır, Kur'ân ve Sünnetime ittibadır."

Bu ayetle bu da'vet işi müstakil bir fırkaya atfedilmiştir. İbn Kesir bu yorumu yaptıktan sonra şu rivayete yer verir; "Sizden biri bir kötülük gördüğünde onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse lisanıyla değiştirsin. Buna da gücü yetmezse kalbi ile değiştirsin. Bu da imanın en zayıf noktasıdır." Bu rivayete istinat ederek de şu açıklamayı yapar. "Bu hadisle da'vet bu ümmetin her ferdine tek tek vacip kılınmıştır(24).

(22) Taberi, Ebi Ca'fer Muhammed b. Cerir, Camiu'l Beyan an-Te'vili'l-Kur'ân, Mısır, Matbaatü İse'l-Babu'l-Halebi 1968, 7/90.

(23) Taberi, Camiu'l-Beyan, 7/92.

(24) İbn Kesir, İsmail, Ebu'l-Fidâ, Tefsîru'l Kur'âni'l-Azîm, Berut 1969, 1/390.

Tefsirlerde bu ayetteki da'vet, sahabeye has kılınsın, kılınmasın bu bir ölçü değildir. Ancak iyice bellenmesi gereken şudur ki; Sahabe bu ve benzeri ayetleri samimiyetle kabul edip gereklerini yerine getirmişlerdir. Yani da'veti gerçekleştirmişlerdir.

Biliyoruz ki, İslâm öncesi cahiliye insanı bozuk inançların insan fıtratını tahrip eden safsatalarıyla yıllarca yoğrulmuşlardı. İlk vahyin nuzulünden itibaren ise İslâm'ın ruhlarına hayat kaynağı olan inanç esaslarına ve özellikle tevhide teslim olmuşlardı. Çok geçmeden anlamışlardı ki, cahiliyenin itikadî, amelî ve ahlâkî sapıklık ve yanlışlıklarını terketmek bir yana, mukaddes tevhid mücadelesinde cansiperane hizmetçiler olmak zorunda idiler. Zaten Allah Resûlu (S.A.S.) onlardan samimi bir iman, devamlı ibadet ve güzel ahlâk üzerinde biat almıştı. Onlar da hayatları süresince imanlarından, mücadelelerinden kat'iyyen taviz vermeyerek sözlerinde nasıl sadık olduklarını göstermişlerdi. Aynı zamanda Resûlun gözetiminde vahy-i en iyi anlayıp uygulayan insanlar olma şerefini paylaşmışlardı. Bu da İslâm inkılâbının kısa zamanda kıt'a lara yayılması başarısını beraberinde getirmişti. Zaten Kur'ân da Allah'ın dinini Allah'ın arzına hakim kılma görevinin bu güzîde topluluğun ve kıyamete kadar onların yolunda olacakların şiarı olarak zikretmemiş miydi?

"Siz insanların (iyiliği) için ortaya çıkarılmış en hayırlı bir ümmet oldunuz. İyiliği emreder, kötülükten men edersiniz ve Allah'a inanırsınız..." (Al-i İmran 110) İşte ashâb-ı tebliği şiar edinmeye sevkeden bir ayette bu idi.

Bu ayette zikredilen "hayırlı ümmet" tabiri ilk âlimlerimiz tarafından sahabeye atfedilmiştir.

Ebu Cafer, müfessirlerin bu konuda ihtilâflarından bahsederken, bu müfessirlerden bir kısmının "hayırlı ümmet"i Resûlullah (S.A.S.)'in ashâbından onunla hicret edenlerdir, diye anlattıklarını beyan ediyor.

İbn Abbas'tan (R.A.) bir rivayette ise; o, ayet-i okumuş ve, "Onlar Mekke'den Medine'ye hicret eden sahabelerdir" demiştir.

Yine bir başka zaman İbn Abbas ayeti okumuş ve "Onlar Mekke'den Medine'ye hicret eden sahâbelerdir" demişti.

Esbat (أب), (ال) Süddî'den : Ömer (R.A.)'in ayetle ilgili şu

rivayetini nakletmiştir: Ömer (R.A.) bu ayeti okudu ve ayetin baş tarafında geçen (كُنْتُمْ) lafzıyla ilgili şu tefsiri yapmıştır: "Şayet Allah (C.C.) burada " أَنْتُمْ " demiş olsaydı, ayet "en hayırlı ümmetsiniz" olurdu. Ve mefhuma hepimiz dahil olurduk. Halbuki o, (كُنْتُمْ) buyurdu ki, bu da "en hayırlı ümmet idiniz" demektir. Dolayısıyla bundan murat Resûlullah'ın ashâbıdır. Ve onların yaptığını yapan kimse de kasedilmiştir. (iyiliği emredip, kötülüğü nehyeden) yani bu ayet da'vet ehline hastır."

İbn Cüreyc bu ayetle ilgili İkrime (R.A.)'nin şu rivayetini nakletmiştir: "Bu ayet Resûlullah'ın ashâbından (da'vet ehli) İbn Mes'ud, Sâlim, Ubey b. Kâ'b ve Muaz b. Cebel (R.A.)'in hakkında nazil oldu."

Ömer (R.A.)'den yapılan bir başka rivayette ise o "bu ayet ilk müslümanlar hakkındadır, sonrakiler için değil" demiştir.

Katâde'den gelen bir rivayette ise o yine Ömer'le ilgili şu olayı nakletmiştir. "Bir hacc esnasında Hz.Ömer (R.A.) insanların kötü davranışlarını gördü ve bu ayeti okuyarak şöyle söyledi; "Ey nas kim bu ayetin sırrına ermek isterse burada sözkonusu olan Allah'ın şartını yerine getirsin."

Dahhak'tan gelen bir rivayette de, "O ayeti okudu ve burada zikredilenler sadece Resûlullah (S.A.S.)'in ashâbıdır. Yani o ashâbtan Allah'ın emirlerini müslümanlara emreden da'vetçi ravilerdir" demiştir.

Taberî bir kısım müfessirlerin ise ayetin özelde Resûlullah (S.A.S.)'in ashâbı hakkında, genelde ise ayetteki şarta uyan herkes hakkında olduğu tefsirini yaptıklarını da kaydeder.

İbn Cüreyc, Mücahid'den yaptığı bir rivayette Mücahid'in ayeti okuduktan sonra "insanların, insanlar için hayırlı olmasının şartı iyiliği emretmek, münkeri nehyetmek ve Allah'a imandır" dediğini nakleder⁽²⁵⁾.

Ebu Hureyre (R.A.)'de ayetin ashâbı anlattığını beyanla şöyle te'vil eder. "Siz insanlar için hayırlı bir ümmetsiniz, onları esir alarak getirirsiniz. Onlar İslâm memleketinde husn-i muameleyi görüp müslüman olurlarda siz de dünya ve

(25) Taberi, Camiu'l-Beyran, 7/103.

ahiret saadetine nail olursunuz⁽²⁶⁾.

Ayette geçen (**تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ**) ifadesiyle ilgili olarak ise Taberî şu açıklamayı yapar: "Allah'a ve Resûlune imanı emr edersiniz, Şeriatla ameli emredersiniz, iyi ahlâkı emredersiniz." **وتنهون من النكر** " kısmını ise "Allah'a şirk, Resûlünü yalanlama ve kötü amelden nehyedersiniz" şeklinde tefsir etmiştir.

İbn Abbas (R.A.) (68/687) ayet-i okuduktan sonra; "İnsanlara ma'rufu emr, Onlar Kelime-i Şahadeti ikrar, Allah'ın indirdiklerini kabul, lâilâhe illa'llah deyinceye kadar onlarla cihâd etmek, münkeri nehy ise onları, Allah'ı, Resûlünü ve dini yalanlamaktan alıkoymaktır" buyurmuştur⁽²⁷⁾.

Biraz yukarda zikrettiğimiz Ebu Hureyre'nin hadisi bize gösteriyor ki, sahabe bu tür ayetleri tebliğ için bir emir ve lutuf olarak telakki etmiştir. İcraatları da buna matuf olmuştur. Aynı hadisle ilgili mütercim Sofuğlu şu açıklamayı yapar: "Ebu Hureyre'nin hayırlılığı tefsiri esirin gazi eliyle İslâm'a giriş saadetine erişmesidir. Yani müslümanın bazı insanların İslâm ve hidayetine sebep olması yönündedir⁽²⁸⁾.

Yine bu ayetin tefsiri ile ilgili Ebu Hureyre'nin şöyle bir rivayeti vardır: "Biz insanların insanlara en hayırlısıyız. Çünkü durmadan, dinlenmeden, fasılasız onları islâma da'vet ve sevk ederiz"⁽²⁹⁾.

Görülüyor ki, Sahabe-i Kirâm ayetlerden üzerine düşen vazifeyi en mükemmel bir biçimde anlamıştır. Zaten uygulamaları da bunu göstermiştir. Tarih de bunun şahididir. Biz Sahabeyi tebliğe sevkeden Kur'ân-î amillerin hepsini yazmaya kalksak bütün Kur'ân ayetlerini yazmamız gerekir. Zira bu güzîde topluluk tebliğden gayenin Allah'ın dininin, Kur'ân'ın bütün insanlığa ulaştırılması demek olduğunu bilerek hareket etmişlerdir. Onların mücadeleleri Resûlullah (S.A.S.)'in onlara miras bıraktığı "kemala ermiş dinin" tebliğinin

(26) Aynî, Umdetu'l Karî, 18/148, Taberî, Camiu'l-Beyan, 7/104; Buhari, Sahih, Tefsir 7(5,170).

(27) Taberî, Camiu'l-Beyan, 7/104-105.

(28) Buhari, Sahih Buhari ve Tercemesi, Tefsir 59, (9/4263) (Mütercim notu)

(29) Önkal, Resûlullah'ın İslâma Davet Metodu, s.21.

mücadelesi idi. Dolayısıyla onlar için Kur'ân hem rehber, hem kaynak, hem sâik, hem de tebliğin ana hedefi idi. Ve O tüm insanlara ulaştırılmalıydı.

2.2.2. Nebevî Teşvik:

Resûlullah (S.A.S.) şöyle buyurdu: "Burada bulunan bulunmayana tebliğ etsin. Kendisine tebliğde bulunulan nice kimse vardır ki, onu duyardan daha kavrayışlıdır"⁽³⁰⁾.

Peygamber Efendimiz (S.A.S.), bu gibi emirlerin yanı sıra icra ettiği vazife ve nezih yaşantısıyla da yani "hal" olarak da ashâbını tebliğe sevk ediyordu. Zira o sadece kendi memleket ve zamanı için değil, kıyamete kadar bütün insanlığa peygamber olarak gönderilmişti. Bir ayette şöyle buyuruluyor. "Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler." (Sebe 28) Dolayısıyla O'nun Allah'tan aldığı müjde ve uyarılar kıyamete kadar bütün insanlığa ulaştırılmalı idi. Tebliğ faaliyeti fasılasız devam etmeliydi. O hayatının her anını bu ulvi vazifeye anlamlı kılarken ashâbına da örnek oluyor. Onları da bu yola sevk ediyordu. Zaten O, Kur'ân ve Sünnet'e dayalı oluşturduğu bu kurtuluş yoluna bütün insanlığa da'vet ediyordu. Öyleyse Rasûlullah (S.A.S.)'in vefatından sonra bu vazifeye devam etmek de ashâb'ın görevi idi. Nitekim Resûlullah (S.A.S.)'da hayatı boyunca ashâbını bu vazifeye hazırlamış, usûlleri onlara iyice öğretmişti. Nebevî teşvik adını verdiğimiz bu unsurların en mühimi Resûlullah (S.A.S.)'in bizzat yaşantısının tebliğle geçmiş olmasıdır. O bütün insanların ve bütün zamanların peygamberi idi. O tebliğci idi. Hem sahabe hem de insanlar için kıyamete kadar "usve-i hasene" idi. Dolayısıyla ashâbın da O'nun izinde olması tabii idi.

Resûlullah (S.A.S.)'in hareketleri ve sözleri sahabenin tebliğdeki gayretini artırıyordu. O da zaten sahabeyi şuurlu olarak bu yönde teşvik ediyordu. "Peygamber Efendimiz bir savaştan dönmüştü. Mescide girip iki rekat namaz kıldı. Zaten her yolculuktan döndüğü zaman mescide girip iki rekat namaz kılar,

(30) Buhari, Sahih, İlm 9(1/25)

sonra Fatıma'ya uğrar sonra da dönüp evine giderdi. Bu sefer de savaştan dönünce Fatıma O'nu kapıda karşıladı ve görür görmez ağlayıp oynuna sarıldı. Yüzü ile gözlerini öptü. Peygamberimiz (S.A.S.) kendisine:

"-Niçin ağlıyorsun" diye sordu. Fatıma (R.Anha):

"-Görüyorum ki senin rengin solmuş ve elbisen yırtılmıştır" dedi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz;

"Ağlama ey Fatıma, zîra Cenâb-ı Hakk senin babanı öyle bir dava için göndermiştir ki, yeryüzünde topraktan, deve tüyünden ve kıldan yapma ne kadar ev varsa o dava yüzünden ya azîz veya zelîl olacaktır" dedi⁽³¹⁾. Bu tür müjdeler sahâbeyi daha bir gayrete getiriyor, malıyla, canıyla bu yola sevk ediyordu.

Resûlullah (S.A.S.) şöyle buyurmuştur. "Allah'ın benden önceki ümmetlere gönderdiği her Nebî'nin, kendi ümmetinden sünnetini alan ve emirlerine uyan muhakkak bir takım havâripleri ve sahâbileri vardır. Sonra onların ardından yapmıyacakları şeyleri söyleyen ve emrolunmadıkları işleri yapan bir takım nesiller zuhûr eder. İşte kim bunlara karşı eliyle mücahede ederse mü'mindir. Onlara karşı kim diliyle mücahede ederse o da mü'mindir. Onlara karşı kim kalbiyle mücahede yaparsa o da mü'mindir. Amma bunun ötesinde imandan bir hardal tanesi de yoktur"⁽³²⁾.

Sahabe, Nebi (S.A.S.)'nin ağzından müjdeler duyuyordu, gelecek mü'minlerin gayreti ile İslâm'ın olacaktı. Bu yönde haberler onların hem imanını kuvvetlendirip müşriklere karşı sabrını artırıyor, hem de azimle bu mücadelenin içine sevk ediyordu. "Hz. Habbab diyor ki, bir gün Resûlullah (A.S.) Kabe'nin gölgesinde istirahat ediyordu. Huzuruna yaklaşarak kendisine seslendim. "Ya Resûlullah Mekkelilerin zulmü son haddini buldu. Niçin Allah'a dua etmiyorsunuz?" Bunu işitince Resûlullah (S.A.S.)'ın yüzünde kızgınlık belirtisi görüldü ve bana dediler ki; "Sizden önceki iman sahiplerine daha çok zulüm yapılmıştır. Kemikleri tirmiklarla tırmalanırdı. Başları testerelele kesilirdi, ama

(31) Kandehlevî, Muhammed Yusuf, Hayatü's-Sahabe, Çeviren: Ahmed Meylanî, Konya, İslâmi Neşriyat Yayın Dağıtım 1983, 1/59.

(32) Müslim, Sahih, İman, 80(1/80)

yine de dinlerinden dönmezlerdi. Bana inan, bu işi Allah iyi tamamlayacaktır. Ve öyle bir gün gelecek ki, bir kişi San'a'dan Hadramevt'e kadar korkusuzca yolculuk edebilecek ve Allah'dan başka kimseden korkmayacaktır. Ama siz acele hareket ediyorsunuz"(33). Allah Resûlu'nün ashâbı tebliğe sevk eden bu ifadelerinin semeresi kısa zamanda geniş alanlara yayılan İslâm dini ile kendini göstermiştir. Sahabiler Uhud, Mute, Şam, Filistin, Mısır ve Anadolu'da İslâm'ın neşri için mücadele etmiş, şehid olmuşlardı(34).

Ebu Râfi, Resûlullah'ın Hz.Ali'ye şöyle dediğini naklediyor: "Ya Ali, Allah'ın senin elinle bir insanı hidayete erdirmesi, yeryüzünde güneşin üzerine doğduğu herşeyden senin için daha hayırlıdır"(35).

Hayber'de Resûlullah İslâm sancağını Hz.Ali'ye verince O'na şöyle seslenmişti: "Onları İslâm'a çağır ve üzerlerine vacip olan İslâm esaslarını onlara haber ver (ya Ali!) Allah'a yemin ederim ki, irşadınla tek bir kişinin hidayete kavuşturulması, senin için kırmızı develerin olmasından hayırlıdır"(36). Hz.Ali'nin şahsında tebşir edilen bu müjdeye ulaşabilmek için ashâb ne gerekiyorsa yapmıştır.

Temîn ed-Dâri rivayet ediyor; Resûlullah şöyle buyurdu: "Bu din gece ve gündüzü gören her yere girecektir. Cenab-ı Allah bu dini sokmayacağı, toprak veya kıldan yapma hiç bir ev bırakmayacaktır..."(37). İşte tebliğ ordusu diyebileceğimiz Asâb-ı Kirâm'ı harekete geçiren unsurlar. Allah Resûlû, ulaşacakları uzak memleketleri feth edecekleri Acem ve Fars topraklarını haber vermekle kalmıyor, bu tebliğ kervanını rahmet yağmuruna benzetiyor, hayatın can damarları olarak tavsif ediyordu.

(33) Buhari, Sahih, Menakb 25 (4/168).

(34) Şibli, Asr- Saâdet, 1/280-281.

(35) Buhari, Sahih, F.Ashâbu'n-Nebî 9, (4/207).

(36) Buhari, Sahih, Cihâd ve's-Siyer 101 3/235.

(37) el-Heysemi, Mecmeu'z-Zevaid, 6/14.

O şöyle buyuruyordu: "Allah'ın benim vasıtamla gönderdiği hidayet ve ilim, bol yağmura benzer. Bu yağmur, kâh öyle bir toprağa düşer ki, onun bir kısmı, suyu kabul eder ve çayır ile bol ot yetişir. Bir kısmı da kurak olur, suyu (üstünde) tutar da Allah onunla insanları faidelendirir. Ondan hem kendileri içerler, hem de hayvanları sularlar, ekin ekerler. Bu yağmur diğer bir nev'i toprağa isabet eder ki, düz ve kaypaktır, ne suyu üstünde tutar, ne çayır bitirir. Allah'ın dinini anlayıp da Allah'ın benim vasıtamla gönderdiği hidayet ve ilimden faydalanan ve bunu bilip de başkasına bildiren kimse ile bunu duyduğu vakit kibirinden başını bile kaldırmayan ve Allah'ın benimle gönderilen hidayetini kabul etmeyen kimse böyledir"⁽³⁸⁾. Elbette ki bu sözler sahabe için tebliği seve seve kabule yeterli idi. Resûlullah'ın insanlığa en güzel hediyelerinden biri de hiç şüphesiz veda hutbesidir. Bu hutbede bir çok meseleye açıklık getiren Allah Resûlu tebliğe de dikkat çekmiştir. İslâm'ın emir ve yasaklarını, tebliği işiten ve anlayan mü'minlere tavsiye etmiştir.

Burada veda hutbesinden konumuza açıklık getiren kısmı zikretmekle yetineceğiz. Peygamberimiz (S.A.S.) şöyle buyurdu:

"Şüphesiz kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız; bu ayınızın, bu gününüzün haramlığı kadar birbirinize haramdır. Dikkat edin. Hazır olanlarınız, gaib olanlarınıza (ve müstakbel nesillere) bunu tebliğ etsin. Muhammed İbn Sirin: Resûlullah (S.A.S.) doğru söylemiştir. Yani O'nun emrettiği aynen vaki olmuş bu tebliğ işi devam edip durmuştur der idi. Resûlullah (S.A.S.) iki kere, "Dikkat edin; tebliğ ettim mi?" buyurdu⁽³⁹⁾. Allah, Resûlüne, tebliği emrediyor, O da bu işin devamı, ilâhi nizamın sağlanması için tebliği ümmetine emrediyordu. Mü'minler de bu tavsiyelere gönülden katılıyor ve her ne halde olurlarsa olsunlar, hakikati açıklamaya devam ediyorlardı. Ebu Şurayh Huzâî, Amr b. Sâid b. As'a Mekke'ye Abdullah İbn Zübeyr'e karşı ordular sevkettiği sırada şöyle dedi: "Ey Emir, Mekke fethinin ertesi günü Resûlullah (S.A.S.) ayağa kalkıp irad eylediği bir sözü (yani hutbeyi) sana anlatmama bana izin ver. O hutbeyi şu iki kulağım işitti, kalbim

(38) Buhari, Sahih, İlm 33 (1/33); Müslim, Sahih, Fedail, 5, (4/1787).

(39) Buhari, Sahih, İlm 37 (1/40).

belledi, söyleyeni de söylerken gözlerim gördü. Yüce Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle buyurdu:

"Mekke'yi (tâ evvelden beri) haram eden Allah'dır. O'nu haram kılan, insanlar değildir. Bundan dolayı Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse için Mekke'de ne kan dökmek, ne de bir ağaca balta vurmak helâl olmaz. Şayet Resûlullah burada harb etti diye ruhsat tarafına kaçan biri bulunursa, ona Allah bir günün bir saatinde izin verdi. Ondandır sonra bu günkü haramlığı dünkü haramlığı derecesine döndü. Bu dediklerimi burada bulunup şahid olanlar, burada bulunmayanlara (müstakbel nesillere) haber versin, tebliğ etsin..."(40). Böylece mü'minler İslâmı sadece yeni tanıyanlara değil birbirlerine de haber veriyorlardı.

Ashâb dini nakletmeye ve neşretmeye büyük önem veriyordu. Zaten Allah Resûlu onları taltif de ediyordu. "Benden bir söz işitip, onu ezberleyerek tebliğ edenin Allah yüzünü ağartsın. Nice dinleyenler vardır ki, tebliğ edenden daha anlayışlıdır"(41). Tabi ki, bu haberler tebliğ faaliyetinde sahabenin azmini artırıyor. Bunların yanı sıra Resûlullah'ın bizzat bazı kabile temsilcilerine tebliğ görevini vazife olarak vermesi de ashâbı teşvik için önemli idi. Onlardan kendilerine öğrettiği İslâmı, helâl ve haramı, döndüklerinde etraflarına yaymalarını istiyordu. Onlara hitaben: "Bunları (size öğrettiklerimi) ezberleyin ve bunları gerinizde bıraktığınız kavim ve kabilelerinize tebliğ ediniz" buyuruyordu(42). Bu hadisteki tebliğe teşviki mütercim Sofuoğlu şu şekilde izah ediyor. "Bunda haber tebliğ etmenin, ilim öğretmenin vacip olduğuna delil vardır. Çünkü bu emir vucub içindir. Bu da tek tek her bir ferdi şâmil olur. Eğer vahidin tebliği yerine getireceğine hüccet olmasaydı bu tebliğ vazifesini onlara tahsis etmezdi"(43). Yani Sofuoğlu hadisın belli ölçülerle bütün mü'minleri kuşattığı ve tebliğe da'vet ettiği görüşündedir.

(40) Buhari, Sahih, İlm 37 (1/40).

(41) İbn Abdilberr, Camiu Beyani'l-İlm s.45.

(42) Buhari, Sahih, Ahbari'l-Âhad (8/138).

(43) a.y.

Elbette Sahabe-i Kirâm bu inceliği muhatab oldukları anda anlamışlardı. Zaten tebliğci olarak gittikleri kabilelerinde verdikleri büyük uğraş ve elde ettikleri başarılarında bunun örneğini teşkil eder⁽⁴⁴⁾. Bu hususiyetleri Peygamber Efendimiz tarafından hem övülüyor, hem de teşvik ediliyordu. Abdullah b. Mes'ud Resûlullah Efendimizden şöyle rivayette bulunuyor; "İki kişiden başkasına gıpta olmaz; Allah tarafından kendisine mal verilip de, Allah'ın hak yolunda o malı infak etmeye muvaffak kıldığı kimse, Allah tarafından kendisine hikmet verilip de onunla hükmeden ve onu başkalarına da öğreten kimse"⁽⁴⁵⁾. Hadis de zikredilen her iki hususta da ashâb yarış içinde idiler. Resûlullah, emir ve nehiyleri kendilerine bildirdikçe, onlar bu işe sarılıyor, birbirlerine tebliğ ediyorlardı. "Onlar gökteki yıldızlar gibi idi" Böyle olmalıydılar ki, ümmetin yolunu aydınlatabilsinler. Allah Resûlü de onları bu işe hazırlıyordu. İşte Veda Hutbesi'nin irad edildiği andaki atmosferi;

İbn İbbas (68/687) şöyle demiştir:

Resûlullah (S.A.S.) nahr günü (Mina) da insanlara hitap etti de hitabesinde;

- "Ey insanlar! Bugün hangi gündür?" diye sordu. İnsanlar;

- "İçinde (kıtal) haram olan gündür" dediler. Resûlullah;

- "Bu ay hangi aydır?" diye sordu. İnsanlar;

- "Haram aydır" dediler. Resûlullah;

- "Bu belde nasıl beldedir?" diye sordu. İnsanlar;

- "(İçinde kıtal) haram olan beldedir" dediler. Resûlullah;

- "Şüphesiz kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız, bu belde içinde, bu ayda, bu günün haramlığı kadar birbirinize haramdır" buyurdu. Ve bu sözleri birkaç defa tekrar etti. Sonra başını yukarı kaldırdı da:

- "Ya Allah tebliğ ettim mi? Ya Allah, tebliğ ettim mi?" dedi. İbn Abbas bu hadisi böyle naklettikten sonra;

(44) İbni Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, Beyrut 1971, 4/243.

(45) Buhari, Sahih, İlm 8 (1/24).

-"Canım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bu sözler muhakkak Resûlullah'ın bu ümmete vasiyetidir. Binaenaleyh burada hazır bulunan kimse hazır bulunmayana ve (müstakbel nesillere) bunu tebliğ etsin: "Benden sonra birbirinizin boyunlarını vuracak kâfirlere dönmeyiniz' dedi"(46). Anlaşıyor ki emirleriyle, nehiyleriyle bu dini tebliğ Resûlün ümmete vasiyyeti idi. Ve ilk planda gelecek nesle dini öğretim görevi de sahabinin oluyordu. Bu zikrettiğimiz hadislerin ashâb için nasıl bir teşvik unsuru olduğuna dair, Tecrid mukaddimesinde şu ifadeler yer almıştır: "Bir sahib-i dinin, dinini öğrenmeye fitraten haris olmak pek tabii olmakla beraber (hazır olanlarınız gaib olanlarınıza tebliğ etsinler. Zira olur ki hazır olanlarınız sözünü kendisinden daha anlayışlı bir kimseye tebliğ etmiş olur) ve (Benim sözümü işitip belledikten sonra işittiği gibi başkasına eriştirenin Allah yüzünü ağartsın) tarzındaki teşvikat-ı Nebeviyye'den haberdar olan efrâd-ı Ümmet'in her biri ilmi ve gücü yettiği mertebede emr-i celîl-i Nebevî'ye imtisâl etmesi daha tabii olacağından sahabe ve tabiin hazerat-ı, ilmi, dini layık olduğu vech ile neşr ve ta'lime koyuldular"(47). Pek tabii ki sahâbeyi h.30. senede Horasan, Taberistan, Kâbil, Nişâbur, Kıbrıs, Trablus'a ulaştıran sırrı, Resûlun bu teşviklerinde görmek lazımdır(48).

Bu gerçeğe Muhammed b. Sîrin şu şekilde katılıyor: "Resulullah (hazır olanlarınız gaip olanlarınıza) (ve müstakbel nesillere tebliğ etsin sözüyle ilgili olarak) doğru söylemiştir. Yani O'nun emrettiği aynen vaki olmuş ve bu tebliğ işi devam edip durmuştur"(49). Mü'minler her halukârda tebliğe devam edeceklerdi. Zira Allah Resûlu karşındaki zâlim bir hükümdar dahi olsa hakkın söylenmesini tavsiye ediyordu. O şöyle buyuruyordu: "Ey nas! insanlardan korku, herhangi bir kimsenin bildiği bir hakkı söylemesine mani olmasın, şüphe yoktur ki, cihâdın en üstünü, zâlim bir hükümdarın yanında hakkı söylemektir"(50). Bu sözler ashâb

(46) Buhari, Sahih, Hacc 133, (6/193).

(47) Zebidî, Ahmed b. Abdi'l-Latif, Sahihi-Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih Tercümesi ve Şerhi, Mütercim Ahmed Naim, D.İ.B. Yayınları, 1/37.

(48) Şibli, Asr-ı Saâdet, 1/280.

(49) Kahdehlevi, Hayatu's-Sahâbe, 3/236.

(50) Kahdehlevi, Hayatu's-Sahâbe, 1/291.

için yeterli idi. İster müslim, ister gayrimüslim olsun hakkı tebliğ için, zâlimin zulmüne engel olmak için daima çalışmışlar, haksızlık yapan hiçbir iktidara boyun eğmemişlerdir. İşte Muğire b. Şube'nin savaş öncesi İran Kısra'sına söylediği sözler: "Ey Melik, Biz öyle kötü bir durumda idik ki., bizim durumumuzdan kötüsü yoktu, açlığımız hiç bir açlığa benzemiyordu. Biz o derece açtık ki, kurtçuk ve böcekleri, akrep ve yılanları bile yiyorduk. Bunların etinden de kendimize zâhire ediniyorduk. Giyimimiz elimiz ile eğirip ördüğümüz deve tüyleri ve davar kılları idi. Dinimiz ise birbirimizi öldürmek ve birbirimize zulüm ve haksızlık yapmaktı. Hatta kimimiz, ciğerparesi olan kızını yemekte ona ortak olmasın diye diri diri ve kendi eli ile toprağa gömüyordu. İşte hâlimiz sana dediğim gibiydi. Fakat Cenab-ı Allah, soyu sopusu bizce bilinen, aramızda doğup büyüyen ve içimizde en soylu aileye mensup olan bir kimseyi bize peygamber olarak gönderdi. Kabilece en üstünümüz olan bu adam daha peygamber olmamışken de iyi huylu bir ahlâk örneği idi. Hepimizden daha doğru ve daha yumuşak huylu bir kimse idi. Bu adam bizi bir dine da'vet etti. Önce bir dostundan başka hiç kimse O'nun da'vetine icabet etmedi. O söyledi, biz söyledik, O bize doğruyu söyledi, O ne söyledi ise, mutlaka olduğu gibi çıktı. Bunun için Cenab-ı Hak bizim de kalbimizi yumuşattı da, O'nu doğruladık ve O'na uyduk. O da Allah ile aramızda bir vasita oldu. Bundan sonra O bize ne söyledi ise, o şeyin Allah tarafından söylendiğine, bize ne emretti ise, Allah tarafından emredildiğine inandık...

Biz de O'nun Hak tarafından geldiğine ve bize Hak söylediğine şahadet ediyoruz. Bu peygamber, sonra bize: "Kim bu dinde size uyarsa o da sizin sahip olduğunuz hak ve vazifelere sahip olur. Ve kim size muhalefet ederse size cizye vermeyi ona teklif edin. Eğer kabul ederse kendinizi nasıl koruyorsanız, onu da koruyun. Şayet cizye vermekten geri durursa onunla savaşın...(51) buyurdu.

Görüldüğü gibi, sahâbe İslâm'a da'veti canından azîz bir görev kabul etmişti. Zira Resûlullah onları öylece yetiştirmişti. Hayber savaşı esnasında Hz.Peygamber ile Hz.Ali arasında şöyle bir konuşma geçmişti. Ali:

(51) Kahdehlevi, Hayatu's-Sahâbe, 1/291; Taberi, Tarih 3/100-101.

"Ya Resûlellah! Bizler gibi müslüman oluncaya kadar onlarla savaşıcağım" Peygamber efendimiz:

"Haydi git! Onların bölgesine vardığın zaman onları İslâmiyet'e da'vet et ve Allah'ın üzerlerine vacip olan hakkını onlara bildir. Zira Allah senin vasıtanla tek bir kişiye hidayet ederse, Allah'a yemin ederim ki o, senin için kızıl develere sahip olmaktan daha iyidir"⁽⁵²⁾. İslâm'da cihâdın asıl gayesinin de Resûlullah (S.A.S.) tarafından tebliğ olduğu ifade edilmiş oldu. Bu sebeptendir ki, "Hangi amel daha faziletlidir?" diye Ebu Zerr Resûlullah'a sorunca O da; -"Allah'a iman etmek ve Allah yolunda cihâd etmek" buyurdu⁽⁵³⁾.

Resûlullah (S.A.S.)'ın ashâbı, İslâmı tebliğe teşviki bir çok yolla olmuştur.

a) Bizzat hayatının tebliğ ile geçmiş olması O'nu her halinde kendilerine rehber edinen sahâbe için en mühim sâiklerden biri idi.

b) Veda hutbesinde olduğu gibi bu dini yaymayı ümmetine tavsiyesi.

c) İslâm'ın ve müslümanlar'ın gelecekte, kazanacakları zaferleri bildirmesi diğer bir teşvik unsuru idi.

d) İslâm'ı kabul eden bedevileri kendi kabilelerine mübelliğ tayin etmesi.

Hz.Peygamber (S.A.S.) İslâm'ı öğrenmek arzusuyla gelen elçilere (kabile temsilcilerine) anlattıklarını iyi öğrenmelerini, döndüklerinde de geride kalanlara öğretmelerini emrederdi⁽⁵⁴⁾.

e) İslâm'ı öğrenmek isteyenlere, kendi seçtiği tebliğcileri göndermesi.

f) Da'vet için etrafa cemaatlar göndermesi.

g) Tebliğ vazifesini ifa edenlerden övgü ve takdir ile bahsetmesi, onları müjdelemesi.

h) Tayin ettiği elçilere ve mektupla görevlendirdiklerine bu vazifeyi vermesi.

ı) Cihâd için tayin ettiği komutanlarına önce İslâmı tebliği şart koşması.

(52) Buhari, Sahih, Cihâd 102 (3/235); Müslim, Sahih, Fedailu's-Sahabe 4, (4/1872).

(53) Buhari, Sahih, Itk 2, (4/2329).

(54) Özbek, Bir Eğitici Olarak, s.79.

Buraya kadar anlattıklarımız Sahabe-i Kirâm'ı tebliğe sevk için fazlasıyla kafi gelmektedir. Zaten onlarda bu güzel vazifeyi gerektirdiği gibi anlamış ve uygulamışlardır. Bu sebeptendir ki, sahabe asrı bir "saadet asrı" olmuş, kıyamete kadar mü'minler için model olma özelliği kazanmıştır.

2.3. Tebliğci Sahâbilerin Yetişmeleri

Resûlullah'ın tebliğ faaliyetinin en mühim merhalesini İslâmı anlatacak, onu uzak diyarlara ulaştıracak davetçiler kadrosunu teşkil etmek oluşturur. Gerek Mekke dönemindeki alay, işkence, boykotlarla dolu zulüm günlerinde gerekse Medine dönemindeki devlet aşamasında bu husus açıkça görülür. İlerde de işaret edeceğimiz gibi hem Daru'l-Erkâm hem de mescidi Nebî ile suffa öncelikle bu işe merkezlik etmişlerdir. Neticede kararlı, metotlu, bilgili, muhatabını tanıyan, inancında samimi örnek İslam davetçileri yetişmiştir. Zaten bir davanın devamı için o davayı ayakta tutabilmek için Önder ve dava sahiplerinin kendilerinden sonra sancağı devralacak insanları yetiştirmeleri zaruridir.

"Her hususta olduğu gibi ikinci saftakileri yetiştirmek hususunda, Resûlullah'ın tuttuğu yol, müslümanların öğrenip takip edebilecekleri güzel bir yoldur. Hz. Muhammed (S.A.S.) siyasi ve idâri sahada olduğu gibi , ilim ve da'vet sahasında da kendinden sonra tebliğ meş' alesini elde tutacak insanları yetiştirmeye büyük önem vermiştir.

Hız. Muhammed (S.A.S.) , kendinden sonra veya kendi yerine tebliğ sancağını ve İslam'ın getirdiği mesajı insanlara ulaştırma mes'uliyetini yüklenecekleri seçme hususunda büyük itina gösterirdi. O, kendisinden sonra veya kendi yerine, tebliğ sancağını taşıyacak olanların ilim ve irfanla yüklü olmasını isterdi. İlim yolcularının en belirgin sıfatlarından biri araştırma alışkanlığına, geniş tahammül gücüne, düşünme ve muhakeme melekmesine sahip olmaktır. Rivayet edildiğine göre Hız. Muhammed (S.A.S.) bunun için, mü'minlerin içinden ilim ve tefekkür yönüyle temayüz etmiş bir grup seçerek, onlara farklı sorumluluklar vermiştir. Nitekim İlim ve irşad hususunda sahâbeler

arasında farklar vardı. Onlardan bir kısmı, Resûlullah' dan âzamî derecede ilim ve feyz almış bir kısmı daha orta seviyede faydalanmış, bir kısmı da Resûlullahla beraber bulunduğu halde hiç bulunmamış gibi az faydalanmıştır."⁽⁵⁵⁾ Demek oluyor ki Allah Rasûlü dini terbiye verdiği insanlardan bir kısmını İslam' ın neşri için özellikle yetiştiriyordu

Peki "İslam'ı tebliğ sorumluluğu verilen kimselerde Peygamberin aradığı özellikler ne idi? İslam'ı davet mes'uliyetini yüklenen bu mümtaz kimselere, görev yerlerine giderken neler tavsiye ediyordu?

Resûlullah'ın ölçülerini tetkik ettiğimizde bir İslam da'vetçisinde ilim, lüks içerisinde yaşamaya düşkün olmamak, iyiliğe rağbet etmek, kuvvetli ifade gücü, hoşgörülü ve temiz kalpli olmak, güçlükler karşısında cesaretle durmak gibi özellikler aradığını görürüz. Resûlullah'ın insanları Allah yoluna da'vet mes'uliyetini yüklemek üzere seçtiği da'vetçilerde bu özelliklerin tamamı mevcuttu"⁽⁵⁶⁾.

Ayrıca Rasûlullah (S.A.S)'ın itina ile yetiştirip, seçtiği bu mübelliğlere nasıl davranmaları gerektiği hususunda da sıkı tembihlerde bulunuyordu. İşte bu vazife ile görevlendirdiği iki sahâbeye yaptığı tavsiyeler:

"Gayet yumuşaklıkla ve tevazu ile iş görmeğe bakınız. katiyyen sert davranmayınız.Halka hep tatlı ve iyi sözler söyleyin. Hep müjdeleyici olun.Halkın nefretini çekecek şeylerden kaçının. Aralarında birlik ve beraberliği temin etmek yoluna gidin. Kendi bildireceğiniz hususları, halka yavaş yavaş bildirin. Herşeyden önce Allah'ın birliğini ortaya koyun. Bundan sonra benim risaletim meselesine geçin. Bunları kabul ettikten sonra günde beş vakit namazın kılınması meselesine temas edin. Bunu da kabul ettikten sonra, Allah namına kararlaştırılmış bulunan zekat bahsini ele alın. Bunun farz olduğunu bildirip zenginlerinden alıp fakirlerine vereceğinizi bildirin. Size bir şey daha tavsiye ederim, o da mazlumların ahını almamağa dikkat etmenizdir. Nitekim,

(55) Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, 1/283-284.

(56) a.e., 1/286.

mazlum ile Hak Teâlâ arasında, hiç bir mania, hiç bir hâil yoktur"⁽⁵⁷⁾.

Mübelliğ sahabelerin yetişmelerinde Resûlullah'ın (S.A.S.) şahsiyetinin de onlar için bulunmaz bir örnek olması ayrıca bir avantajları idi. Sahabe O'nu örnek alıyordu. O ne yapıyorsa onun gibi yaparak İslâmı çevrelerine tanıtıyorlardı. Resûlullah'a (S.A.S.) baktığımızda ise "O, söylediklerini önce, bizzat kendi nefsinde tatbik etmiş bir eğitimci idi. Adalet, eşitlik, ilim, cihâd, kardeşlik, yardımlaşma, istişâre, çocuklara ilgi, kadınlara hürmet, komşuyu gözetme, akrabayı ziyaret gibi konularda her ne söylemişse, herkesin gözü önünde, fiilî olarak tatbik etmiştir"⁽⁵⁸⁾. Bu hususiyetleri taklit ve tatbik sahâbenin tebliğinde başarılı olmasını sağlamıştır.

İslâm'ın dünyaya neşrini sağlayacak bu ilk topluluğun eğitimi ve yetiştirilmeleri çok mühim bir husustu. "Bunlar Peygamberin gerçek manevi mirasçıları, İslâm'ın istikbal için havâriyyun'u ve Hz.Muhammed (S.A.S.) vasıtası ile Cenab-ı Hakk tarafından insanlar için vahyolunan şeylerin sadık emanetçileri idiler. Resûl-i Ekrem ile devamlı temaslarından ve ona kalbî bağlılıklarından dolayı ondan gördüklerini aynen kapmışlardı. İleride İslâm fetihlerinin en müşkil anlarında bile devlet adamı ve askerî kumandan olarak vazife gören bu zatlar, Hz.Muhammed (S.A.S.) tarafından ekilen tohumun meyveleri idiler. Bunlar, Hz.Muhammed (S.A.S.)'in meydana getirmiş olduğu çok kıymetli bir kadro olduklarını gerçekten en ulvî ve inkârî kâbil olmayacak bir surette isbat ettiler. Bunlar, Kur'ân'ın mukaddes metninin muhafızı idiler ve ancak kendileri onu ezberden bilirlerdi. Yine bunlar, Peygamberin her söz ve nasihatını ihtiva eden hadisleri kıskançlık derecesinde birbiri ile yarış ederek dikkatle ezberlerler ve onun manevi mirasının emanetçiliğini ifa ederlerdi. Bu zâtlar istikbâlde içlerinde âlimler, fıkıhçılar ve hadisçiler gibi seçkin bir zümre çıkaracak olan seçkin islâmî kadroyu teşkil ettiler"⁽⁵⁹⁾. Değindiğimiz gibi bu kadro bizzat Resûlullah (S.A.S.)'in gözetiminde yetiştirilmişdi. "Resûlullah (S.A.S.) ilerde da'vet ve tebliğ

(57) Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 1/381.

(58) Özbek, Bir Eğitimci Olarak, s.20-21.

(59) Arnold, İntişâr, s.58.

için vazife alacak kimseleri de seçer ve kendilerini bu yolda yetiştirirdi. Vaaz ve nasihatte bulunur, tutacakları yolu, yapacakları işin ehemmiyetini anlatırdı. Esasen İslâmiyet'in ne surette yayılması lazım geldiğini K.Kerim bildirmiştir. Resûlullah (S.A.S.) Kur'ân-ı Kerim'den kendilerine bu usûlleri izah ederdi"⁽⁶⁰⁾.

Görülüyor ki, Ashâb-ı Kirâm Efendilerimiz, bir tebliğ cemaati olarak bizzat Peygamber (S.A.S.) tarafından, Kur'ân'ın usûlleri çerçevesinde eğitilmişler, O'nun temiz ve yüce şahsiyetini rehber edinmişlerdir. İçlerinde bir grup vardır ki, "Ashâb-ı Suffa" diye tarihe geçmiş bu güzîde insanlar en mahir mübelliğler idiler.

2.3.1. Tebliğ'de Psikolojik ve Sosyolojik Unsurlar

Hız.Peygamberin bir tebliğci olarak kısa bir sürede gerçekleştirdiği muazzam başarıda (toplumsal değişme) ve tesis ettiği inkılâbdaki muvaffakiyetinin esas sebebini karşısındaki muhataplarını iyi tanıyor olması "İnsan" denen varlığı ruh ve beden olarak keşfetmesi olsa gerektir.

"İnanç ve davranışların değiştirilmesinden önce muhatapın inanç yapısının ve o inancı besleyen temel faktörlerin iyice bilinmesi ve teşhis edilmesi gerekir"⁽⁶¹⁾. Her insanın kavrayış derecesi ve kültür seviyesi bir olmadığı gibi, sosyolojik, psikolojik ve ekonomik şartlar açısından da herkes aynı durumda değildir. Bütün bu faktörler insanı bir çok yönlerden etkilediği gibi, inanç ve davranışların değişmesinde de önemli ölçüde etkilemektedir. Hitap edilecek fert ve toplum yapısı iyi bilinirse, anlatılmak istenen fikre ne zaman ve nasıl başlanılacağı, nasıl bir üslup ve metod takip edileceği tesbit edilir ve ona göre anlatılmak istenen konuya girilir⁽⁶²⁾.

(60) Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 1/48.

(61) David Krech, Sosyal Psikoloji, Çev. Erol Güngör, İstanbul 1970, 1/208.

(62) Saka Şevki, K.Kerim'in Davet Metodu, Seha Neş. İst. 1991, s.102.

İşte Resûllullah'ın diğer liderlere olan farkı bu noktada muhatabını fevkalâde iyi tanıyor olmasından kaynaklanır. Zaten o şöyle buyuruyord. "Ben insanlara akılları derecesinde hitabetmekle emrolundum"⁽⁶³⁾. Bundan başka;

"Hz.Peygamber'in tebliğ faaliyetlerine dair literatür incelendiğinde O'nun davetteki başarısını hazırlayan amillerin başında da'vet ettiği dine samimiyetle inanmasının ve bu dinin ilkelerini bütün ayrıntılarıyla kendi hayatına uygulamış olmasının geldiği görülür. Ayrıca muhatablarını tanımaya büyük önem verdiği, onların duygularını, isteklerini ve fert olarak özelliklerini dikkate aldığı, muhataplarına, yakınlaşma teminine gayret göstererek ortak noktalarda birleşme esasından hareket ettiği, af, müsamaha, yumuşaklık, şefkat ve merhameti, kin, öfke, zorbalık ve düşmanlığa tercih ettiği görülür. K.Kerim, Hz.Muhammed'in muhataplarına karşı olan bu tavrını şu şekilde ifade eder: "İlahi bir lutuf sayesinde sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın çevrenden dağılır giderlerdi" (Al-i İmrân 159). Hz.Peygamber'in davet faaliyetlerindeki başarısının amillerinden biri de Kur'ân'ın kendisine ilerisi için ümit veren ayetlerinden (mesela bk. Feth 1; Nasr 1-2) güç alarak ümitsizlik ve karamsarlığa kapılmaksızın çalışmalarını daima sabır, azim, inanç ve kararlılıkla sürdürmesidir. Hz.Peygamberin da'vet çalışmalarında önem verdiği bir diğer husus da sosyal münasebetlerini aralıksız sürdürmesi ve bu münasebetlerden âzamî ölçüde faydalanmasıdır. Hz.Muhammed müslüman olan ve olmayan akraba ve çevresiyle ilgisini ısrarla devam ettirmiş, evlilik müessesesinden dahi da'vet lehine faydalanmış, -toplumları üzerindeki etkilerini göz önüne alarak-kabile reislerine özel bir ilgi göstermiş, da'vetini sunmak üzere toplantılar düzenlemiş, çarşı, pazar, panayır ve ev gibi insanların toplu olarak bulunduğu her yerde tebliğ faaliyetini sürdürmüştür⁽⁶⁴⁾.

Elbetteki Resûllullah'ın bu ölçülerle gerçekleştirdiği faaliyetler sahâbenin tebliğinde vazgeçilmez da'vet metotları olmuştur.

(63) İbnü'l-Esir, en-Nihâye Fi Garibi'l-Hadis, Mısır, el-Matbaatu'l-Hayriyye I/3.

(64) T.D.V. İslâm Ask. Da'vet, Mustafa Çağrıcı, 9/16.

2.3.2. Suffa Ashâbı'nın Yetişmeleri:

Suffa Ashâbı'nın, Sahabe-i Kirâm arasında pek müstesna bir yeri vardır. İlerde izah edeceğimiz üzere bu insanların İslâm'ın tebliğindeki rolleri ve hizmetleri ise pek büyüktür.

Suffe güneş karşı bir gölgelik, bir sayebân demektir. Bu gölgelik, Peygamberin mescidinin bir köşesine bitişik idi... Burada hayatını ilim ve irfana vakfedenler kalırdı. Bunlar, daima Resûl-i Ekrem'in refakatinde bulunurlar, O'nun ilminden feyz alırlardı... Bu zevat bütün gün Peygamber'le beraber bulunurlar, geceleyin Suffe'de istirahat ederlerdi. Hz.Ebu Hureyre de bunlardan biri idi.... Suffeliler, gecelerini ibadetle ve Kur'ân okumakla geçirirlerdi⁽⁶⁵⁾.

Suffa ilk İslâm "üniversite"sidir. Bizzat Resûlullah burada dersler veriyordu; Fakat henüz başlangıçta bulunanlara okuma-yazmayı ve Kur'ânı vs.yi öğretmek üzere diğer bazı öğretmenler de vazife görüyorlardı. Ubade b. Sâmit, Kur'ân ve okuma-yazma öğreten muallimlerden birisidir. Esasında bir yazı mütehassısı olan Abdullah b. Sa'id b. As, Resûlullah tarafından "Hikmet Öğretmeni" olarak tayin edilmişti. Suffa'da toplanan talebeler esas itibariyle Kur'ân-ı Kerim öğrenimi ile meşgul oluyorlardı ki, bunlara aynı zamanda "Kaari" denmesi bu yüzdendir. Bu müslümanların büyük çoğunluğu kendilerini ruhi, manevi hayata vermişlerdi: Şöyle ki; bütün gece namaz kılarlar, bütün gün oruçlu kalırlar ve zühd ü takvadan ibaret diğer işlerle meşgul olurlardı; Bunlardan bazıları, dünya hayatı ile ilgili bir kelime ağzına almaz, diğer bazıları ne para ne pul peşinde koşar, bir başka grup asla gülmez, bir diğeri, bütün zamanını gözü yaşlı hüzn içinde ağlar halde geçirirlerdi⁽⁶⁶⁾. Bu hususi vasıflar onların aslî göreviyle bir bütünlük halinde idi.

Şimdi Suffa ve Suffa Ehli ile ilgili kısaca şu malumatı vermemiz yerinde olacaktır. "Suffa, Resûlullah (S.A.S.)'ın tesis edip maddi-manevi bütün mes'eleleri ile bizzat meşgul olduğu bir yerdi. Burayı İslâm'ın ilk eğitim

(65) Şibli, Asr-ı Saâdet, 1/213.

(66) Hamidullah, İslâm Peygamberi, 2/770-771.

müessesesi kabul edersek, ilk hocası ve yöneticisi Resûlullah (S.A.S.) idi. Suffa, çölden gelip İslâm'ı yeni kabul etmiş bedevi Araplar'dan, çok ileri seviyedeki âlim ve fâkih sahabelere kadar herkesin ilim tahsil ettiği ve feyz aldığı bir yerdi. Ebu Hureyre, Abdullah b. Mes'ud ve Abdullah b. Ömer gibi muhaddis ve fakih sahabelerin birçoğu Suffa'dan yetişmiştir. Resûlullah (S.A.S.) Kur'ân-ı Kerim'i kendilerinden öğrenilmesini tavsiye ettiği dört sahabeden Abdullah b. Mes'ud ve Ebu Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim de ehli suffadan idiler"⁽⁶⁷⁾. Resûlün terbiyesinde sistemli bir İslâmi eğitim alan suffice ashâbının tebliğ faaliyetlerindeki üstün gayreti ve başarısını daha ilerde vereceğiz.

Diğer sahâbenin olduğu gibi, Suffa ehlinin de mürebbisi Resûlullah (S.A.S.) idi. "Yemeleri, içmeleri, yatıp kalkmaları gibi günlük hayatlarından ibadetlerine kadar herşeyleri Resûlullah'ın riyaseti altında cereyan ediyordu. Hatalarını gördüğü zaman onları ikaz ediyor, zaman zaman çeşitli mevzularla ilgili bilgiler veriyordu... Diğer taraftan Resûlullah'ın hiçbir mevzaları, hiçbir hitabeleri yoktur ki bunun iradı sırasında Ashâb-ı Suffa orada hazır bulunmasın. Dinleyip hıfz ederek diğer sahabelere nakletmesin. Bu surette ahkam-ı islâmiyyenin hıfz ve naklinde Ehl-i Suffa'nın pek müstesna tesirleri görülmüştür"⁽⁶⁸⁾.

2.4. Tebliğ Heyetlerinin Teşkil Edilmesinde Dikkat Edilen Hususlar:

Resûlullah (S.A.S.) insanları İslâm'a da'vet edecek kişi ve grupları bizzat kendisi yetiştirmiştir. Ve onlara bu işte takip edecekleri prensipleri de öğretmiştir. Ama yine de kendisinden bir mübelliğ istendiğinde veya çevreye bir tebliğ cemaatı göndermek gerektiğinde binlerce sahâbi arasından o özellikle bir takım hususiyetleri olanları seçiyordu. Peki ama neydi bu özellikler?

(67) Baktır, Ashâb-ı Suffa, s.225.

(68) Baktır, Mustafa, İlk eğitim müessesesi Ashâb-ı Suffa, İstanbul, Timaş Yay. 1990, s.41-42.

1.Sağlam bir inanç ve tavizsiz bir kararlılığa sahip olma: Bu noktada Resûlullah (S.A.S.) ashabına gereken mesajı bizzat mücadeleriyle vermiştir. Da'vetinin ilk yıllarında O'na karşı yapılan her türlü zulme, işkenceye ve düşmanlığa rağmen O, Allah'ın dinini tebliği zerre miktarı taviz vermeden sürdürmüştür. Birçok eza ve cefâlara katlanmıştır. Hatta bir defasında dünyevi makam ve servet açısından kendisine yapılan bir teklife şu şekilde cevap vererek kararlılığını göstermiştir: " Amca, güneşi sağ , ayı sol elime koysanız, zafere ulaşmadıkça bu davadan vazgeçmem"⁽⁶⁹⁾ İşte bu kararlılığı biz bir da'vetçi olarak Medine'ye giden Mus'ab'da görüyoruz . "Hz. Peygamber onu, ilk akabe biatında kendisine biat edenlerle birlikte Medine'ye göndermek üzere seçmişti. Mus'ab bununla tehlikeli bir görevi üstlenmiş bulunuyordu. Çünkü Medine'ye henüz müslüman olmamış bir toplumla karşı karşıya gelmek üzere gidiyordu. Fakat Mus'ab üstlendiği bu görevin farkında idi.Bütün tehlikesine rağmen bu görevi ifa etmeliydi. Yetişme tarzı, geçmişi ve islâma girişinden beri ortaya koyduğu davranışlar Mus'ab'ı bu göreve layık hale getirmişti.....Ayrıca Habeşistan hicreti Mus'ab'a İslami tebliğ konusunda geniş tecrübe kazandırmıştı. Mekke'de imanı sebebiyle göğüs germiş olduğu acı tecrübeler ona karşılaştığı güçlüklerle katlanmayı öğretmişti. Buna onun derin ilmini, siyasi tecrübesini, geniş ufku ilave edersek Resûlullah'ın Medine'de İslam'ı yaymak, müslümanlara Kur'an okutmak üzere niçin onu seçtiğini daha iyi anlamış oluruz⁽⁷⁰⁾.

Eğer mübellîğ söylediklerine kendisi gönülden inanmamışsa veya gerek iman, gerekse amelden taviz veren biri ise bunun faideden çok zararı olacaktır. Bu sebeple Allah Resûlu en uygun kişiyi seçerken diğerlerini de uyarıyordu. Bu konuda Üsame b. Zeyd (R.A) dan şu hadis rivayet edilmiştir.

"Kiyamet günü bir kişi getirilecek ve cehenneme atılacak. Bağırsakları dışarı dökülecek, dolap beygirinin buğdayı döverken döndüğü gibi döndürülecek, cehennemdekilerin hepsi bu adamın başına toplanacak ve: "Ey

(69) İbn Hişam, es-Sire, 1/172.

(70) Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, 1/296.

dun?" diyecekler..O da evet, iyiliği emreder, fakat kendim yapmazdım, kötülüğü men eder fakat kendim yapardım diye cevap verecek" (71).

2. Güzel Suret ve Güzel Siret Sahibi Olmak

Cahiliye karanlığından kutulan sahâbenin genel karakteri "erdemli"ve "fazilet" sahibi olmalarıyla temayüz etmişti.Onlar her türlü zulüm, ahlaksızlık ve rezillikten kurtulmuş, insanlık tarihinin yüz akı bir toplum oluşturmuşlardı.Ancak tebliğ gibi,insanları zulmetten nura, sapıklıktan hidâyete çıkaracak bir vazifede Resüllullah (S.A.S.) içlerinden en layık olanlarını seçmişti ki, ölçülerden biride güzel ahlâktı.Bunun en güzel misali mübelliğ Mus'ab'dır.

"Mus'ab, Allah'ın verdiği akıl ve güzel ahlak sayesinde, kendisine tevdi edilen emaneti yüklendi.Dünya malına değer vermemesi, Yüceliği ve ihlâsı sayesinde Medine'lilerin kapların fethetti. Medine'liler grup grup İslâm'a girdiler. Böylece Mus'ab Resülullah'ın mürşid seçimindeki isabetli tutumunu ispat etmiş oldu(72).

Mübelliğlerde Resülullah (S.A.S)'in aradığı şartlar ile sahâbenin O'nun vefatından sonra ki uygulamaları pek farklı değildi. Şimdi bu vasıfları ele alalım.

2.5. Mübelliğ Sahâbelerin Vasıfları

"Seni kendim için seçtim. Sen ve kardeşin birlikte ayetlerimi (Fir'avn'a) götürün. Beni anmayı ihmal etmeyin. Fir'avn'a gidin. Çünkü o iyiden iyiye azdı. Ona tatlı dille konuşun. Belki o, aklını başına alır veya korkar" (Taha 41-44).

"İnsanları Allah'a çağırın, iyi iş yapan ve "Ben müslümanlardanım" diyenden daha güzel sözlü kim vardır" (Fussilet 33).

(71) Buhari, Sahih, Fiten 17, (8/99).

(72) Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, 1/267.

Kur'ân'ın bu ve benzeri ayetleri mübelliğ sahâbîleri bize tanıtır. Kur'ân'a göre da'vetçi karşısındakine hitab etmesini bilen güzel ve tatlı bir eda ile konuşan, seviyeli bir insandır. O iyiliği emrederken de, kötülükten sakındırırken de, Allah'a da'vet ederken de, belli usûllere göre hareket eden, ifadelerini muhatabının seviyesine göre ayarlayabilen insandır.

Bütün insanlara İslâmı öğretmekle, tanıtmakla vazifeli olan Allah Resûlü, etrafındaki insanlara önce İslâm'ı tebliğ ediyor, ardından da onların iyi birer mübelliğ olmaları için eğitimlerine başlıyordu. Bu eğitimin neticesidir ki; Ashâb-ı Kirâm, insanlık tarihinin en fedakâr ve samimi mübelliğleri olarak kısa zamanda İslâm'ı dünyanın dört bir tarafına ulaştırmıştır.

2.6. Resûlullah'ın Tebliğci Sahâbelerde Aradığı Vasıflar

İslâm'ın yayılışında tatbik edilmesi gereken usûlleri Resûlullah (S.A.S.) en güzel bir şekilde tespit etmiş ve pratiğe geçirmişti. Batıl inanç sahiplerinin kör inatlarını kırmak, atalarının dinini terk ettirmek, yıllardır yaşanan bir geleneğe karşı çıkmak sanıldığı kadar ötesinde zor bir işti. Bu yüzden Peygamber Efendimiz (S.A.S.) bu sahada mücadele edecek insanları bizzat yetiştirirken onlarda bazı özellikler de istiyordu.

2.6.1. Yabancı Dil Bilmek

Bu Resûlullah'ın, ashâbından bir kısmı için geçerli olan özel bir isteği idi. Bizzat Peygamber Efendimiz, tebliğ faaliyetinde onlardan istifade edebilmek için yabancı dil öğrenmelerini istemişti. Buhari'de geçen bir hadiste şöyle bir rivayet vardır: "Nebi (S.A.S.) Zeyd'e Yahudi yazısını öğrenmesini emretti"⁽⁷³⁾. Yabancı dil bilmenin Resûlullah tarafından teşvik edilmesi sadece tebliğ faaliyetinin hızlanması ve diğer milletlerle diyalog kurulması sebebine dayanıyordu. Bu işin

(73) Buhari, Sahih, Ahkam 40, (8/120); İslâm Tarihi, Mehmet Asım, Köksal 10/140.

ehemmiyeti ashâbın, Fars, Rum ve Acem kavimleriyle karşılaştığı sırada çok daha iyi anlaşılmıştı.

Kettanî'nin et-Terâtib'inde belirttiğine göre; Zeyd b. Sabit hükümdarlara gönderilen mektupları yazar ve Resûlullah (S.A.S.)'in huzurunda (konuşmaları) cevapları. O, Peygamber'in, Farsça, Rumca, Kıptîce, Habeşçe tercümanı idi. Bu dilleri Medine'de bunları konuşanlardan öğrenmişti... Ayrıca Zeyd b. Sabit gibi bazı sahâbîlerin Acemce, Rumca, Habeşçe ve diğer dilleri öğrendikleri belirtilir⁽⁷⁴⁾.

Yine aynı eserde Peygamberimiz tarafından Zeyd b. Sabit'in (45/665) yabancı lisan öğrenmeye teşvik edilmesi olayı şu teferruatlarla verilir ki, bunlar yabancı dilin tebliğ vasıtası olarak nasıl kullanıldığını da gösterir:

"Süryani yazısı: Resûlullah (S.A.S.)'a Süryanice mektuplar geliyordu. Resûlullah, Zeyd b. Sabit'e Süryanice'yi öğrenmesini emretti. O da on kûsür günde öğrendi"⁽⁷⁵⁾.

"Yahudi yazısı: Resûlullah (S.A.S.) Zeyd b. Sabit'e 'Yahudi yazısını öğren. Ben mektubum konusunda Yahudilere güvenmiyorum' buyurdu. Zeyd b. Sabit: "Ben de onu yarım ayda öğrendim: Öyle ki, O'nun yahudilere gönderdiği mektupları yazıyor, kendisine yazdıklarını da O'na okuyordum"⁽⁷⁶⁾.

Sahabe Resûlullah'dan öğrendiği usûl gereği İslâm'ı neşirde kullanmak üzere yabancı dile gereken önemi vermiştir. Tarihu'l-Hulefa'da şu ifade yer alır. "Abdullah b. Zübeyr'in her biri ayrı bir yabancı dilde konuşan yüz hizmetçisi vardı. O da bunların her biriyle kendi diliyle konuşurdu"⁽⁷⁷⁾.

Böylelikle anlıyoruz ki yabancı bir lisanı tebliğ vasıtası olarak kullanma Resûlullah tarafından pratikte gerçekleştirilmiş, sahâbeye tavsiye edilmiş ve sahabe tarafından da tatbik edilmiş bir metoddur.

(74) el-Kettani, et-Terâtib, 1/277.

(75) el-Kettani, et-Terâtib, 1/278.

(76) Tirmizi, Camiu's-Sahih, İsti'zan 22, (5/64).

(77) es-Suyuti, Celaledin, Tarihu'l-Hulefa, Beyrut 1986, s.239.

2.6.2. Yazı Bilmeleri

Yazıyı ve yazılı vasıtaları Resûlullah'ın tebliğ faaliyetinde kullandığını biliyoruz⁽⁷⁸⁾. Resûlullah Risaleti boyunca vahiy kâtipleri dışında yazı bilen birçok sahâbîden çeşitli işlerde istifade etmişti. Resûlullah'ın sır kâtipleri, mektup kâtipleri, ahidnâme ve sulh kâtipleri ve birçok vahiy kâtibi mevcuttu. et-Terâtib'de sadece vahiy kâtiplerinin sayısının kırküç olduğu zikredilir⁽⁷⁹⁾. Resûlullah İslâm'ın neşri için bâdiye'deki araplara ve diğer memleketlerin hükümdarlarına yazdırdığı mektuplarında yazı bilen bu sahabilerden istifade etmiştir⁽⁸⁰⁾.

Resûlullah'ın sağlığında yazı İslâm toplumunda hızla yayılmıştı. O'nun aldığı tedbirler ve teşvikler bu hızı daha da artırmıştır. Ve ilk yıllara göre yazının kullanım alanı da genişlemiştir. En önemli gayesi İslâm'ı neşretmek olan Resûlullah başta İslâm'a da'vet olmak üzere bir çok alanda yazıyı bilen sahabileri kullanmıştır.

"Hz.Peygamber'in Bizans İmparatoruna, Acem Kisra'sına, Mısır Mukavkıs'ına ve Habeş Necaşi'sine yazdığı mektuplar İslâm tarihinde pek meşhurdur. Fakat bunların dışında, yazılmış daha yüzlerce vesika vardır. Bu vesikaların yazılış sebepleri, yahut konuları birbirinden farklıdır. Bu konuları şöylece sıralamak mümkündür. 1) Yeni anlaşmalar veya daha önce yapılmış anlaşmaların yenilenmesi 2) İslâm'a da'vet mektupları 3) Memur tayinleri, vazifelerin tespiti ve bu vazifelerin ifâsında davranış şekilleri. 4) Arazi ve bu arazilerin gelirlerinden atıyyeler. 5) Eman ve tavsiye mektupları 6) Bazı kimseler hakkında istisna teşkil eden hükümlerin tespiti. 7) Hz. Peygamber tarafından yazılan mektuplara gelmiş cevaplarla ilgili bazı müteferrikat"⁽⁸¹⁾.

(78) Önkal, Resûlullah'ın İslâma Davet Metodu, s.235.

(79) el-Kettani, el-Terâtib, 1/199-208.

(80) el-Kettani, et-Terâtib, 1/205.

(81) Hamidullah, Muhammed, Mecmu'atü'l-Vesâ'iki's-Siyasiyye, Darü'l-İrşad 1969, Beyrut, s.14-15.

2.6.3. Güzel Hitabet ve Dini İyi Bilme

İslâm'ı serbestce yaşayabilmek için, küçük bir müslüman grupta Habeşistan'a hicret eden Hz.Cafer'in Necaşi'nin huzurunda yaptığı konuşma bu konuya güzel bir örnek teşkil eder. Dilini ve dinini gayet iyi bilen hem güçlü bir hatip, hem de İslâm'ı yaşamayı ve yaşatmayı kendisine gaye edinmiş Hz.Cafer, Habeş Necaşi'sinin huzurunda dini tebliğ eden mühim bir konuşma yapmıştır⁽⁸²⁾.

Hatip, dini telkin ve irşadda bir takım usûllere uymalıdır. Sahabe bu konuda çok titiz davranmış ve birbirlerini de uyarılmışlardır. İbn Abbas İkrime'ye:"Halk'a haftada bir kere, eğer ısrar ederlerse iki kere ve en nihayet üç kere vaaz et. Halkı usandırma Kur'ân'dan bıktırma, bir konuda konuşan topluluğa vardığında sözlerini keserek nasihata başlama. Böyle yaptığını görmeyeyim. Bu tip davranışlarla halkı sıkılmış olursun. Konuşmaları bitip, senden öğüt isterlerse o zaman konuş, secîli ifadeden sakın. Zira ben Resûlullah ve ashâbı'nın devrinde yaşadım. Onlar böyle yapıyorlardı" demişti⁽⁸³⁾. Bütün bu uyarı ve uygulamaların esasını Hz.Peygamber (S.A.S.)'in sahabeyi yetiştirme tarzı tayin etmiştir. Şimdi Resûlullah (S.A.S.)'ın hitabetinin bazı özelliklerini zikrederim. Böylece Resûlullah'ın sahabeye nasıl örnek olduğunu anlamış oluruz.

Resûlullah çoğu kez muhatabın anlaması için cümleleri kısa tutar ve önemli kısımlarını üçer kez tekrarlardı.Muhatabın dikkatini çekmek için sorularını üç kez sorar ve sonra cevabını yine kendisi verirdi. Bazan öğreteceği bir hususu soru şeklinde sorar sonra açıklardı. Bazan da muhatabın düşünmesi ve dikkat etmesi için istediği nesneyi belli etmez, araz ve vasıflarını söyler sonra cevabını verirdi. (84) Bu ve benzeri bir çok şekilde ashabına hitabeti öğreten Resûlullah (S.A.S.) konuşma esnasında işaretlere, mimiklere, ses tonuna ve değerlerine nasıl yer verileceğini göstermiştir.

(82) Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 1/277.

(83) Buhari, Sahihi, Davet 20, (7/153).

(84) Uludağ, İslâm'da Mürşid, s.192.

Bu vasıflarla birlikte asr-ı saadette başarıyı sağlayan başka amillerde vardı. Hz. Muhammed ve diğer İslâm devetçilerinin şahsi çabaları yanında İslam'ın yapısından kaynaklanan bazı amillerde davetçilerin işlerini kolaylaştırmıştı. Bu amillerin başında İslâm akidesinin aklî, mantıkî ve kolay kabul edilebilir olması gelir.

İslam davetini kolaylaştıran diğer bir amil ibadetlerin insanla Allah ilişkisini görkemli bir şekilde yansıtması yanında zengin bir ahlâkî ve sosyal muhteva taşımasıdır. Başlıca ibadetler, namaz insanların Allah huzurundaki eşitliğini, İslam birliği ve kardeşliğini. Oruç zenginlere yoksulların şartlarını yaşatmayı ve dayanışma duygusunu geliştirmeyi, zekat, fitir sadakası ve kurban paylaşma duygu ve düşüncesini geliştirmeyi hedef alır. Hac ise İslâm davetinin cihanşumul başarısının en güçlü amillerindendir.

Ayrıca İslam dininin "Müsamahakâr hak din" oluşu (bk Buhari, İman 29) ve bu prensibin tarih boyunca hemen bütün müslüman da'vetçiler ve fatihler tarafından titizlikle uygulanması, bu sûretle başka dillerden ,renklerden ve kültürlerden insanlara geniş bir din ve vicdan hürriyeti tanınması İslam dininin özellikle Afrika ile Asya ve uzakdoğu'nun nisbeten geri ve kültür seviyesi düşük olan toplumlarına aydınlatıcı, birleştirici ve bütünleyici mahiyette itikâdî, ahlakî ve hukukî prensipler sunması gibi sebepler de İslam da'vetinin kolaylıkla benimsemesine yardımcı olmuştur⁽⁸⁵⁾.

İşte bu muhtavayı yukarıda saydığımız vasıflarla yoğuran Ashab-ı Kiram insanlığa, komşu coğrafyalardan başlayarak muhtaç olduğu neticeyi (İslam'ı) götürmüş ve büyük muvaffakiyetler elde etmişlerdir. Aynı muhteva ve metotların günümüz dünyasında da geçerli olduğunu biliyoruz. Bu sebeble yaşanan bunalımlara İslam'ın en güzel çözüm olduğunu da söyleyebiliriz.

(85) İslam Ask. T.D.V., M.Çağırıcı Da'vet 9/18.

İKİNCİ BÖLÜM

İLK DA'VETÇİLER VE FAALİYETLERİ

3.1. İLK DAVETÇİLER

Allah kendi dinini insanlara tebliğ etmesi için Hz.Muhammed (S.A.S.)'i seçmişti. O da bir uyarıcı ve müjdeci olarak bu işe yakın çevresinden başladı. Bu kutsal görev Allah Resûlünü bir takım usûllerle harekete sevk etmiştir. İşte bu usûllerden en mühimi O'nun insanlara İslâmı ulaştırmada kullanacağı çekirdek kadroyu kurması faaliyetidir. Peygamber Efendimiz bir taraftan akrabalarını dine da'vet ederken öte yandan "ilk da'vetçiler" diye zikredeceğimiz tebliğ elçilerini yetiştiriyorlardı.

Safa tepesinde bulunan ve müslümanları yetiştirmek için Resûlullah (S.A.V)'ın karargâh olarak kullandığı Erkam b. ebi'l-Erkam'ın evi "ilk tebliğcilerin" ana okulu olmuştur⁽¹⁾. Ve Hz.Muhammed o okulun öğretmenidir. Bu O'nun asli görevidir. Zira "ilahi mesaj (tebliğ) getiren bir peygamberin içinde faaliyet gösterdiği insan topluluğunu eğitim ve öğretime tabi tutmaktan başka yapacağı ilahi bir vazife yoktur"⁽²⁾.

H.z.Peygamber, Erkam b. ebi'l-Erkam'ın evini bu iş için münasip gördüler. Erkam (R.A.)'da memnuniyetle kendi evini Peygamberin emrine tahsis eyledi. Ve bu şekilde ilk tebliğ merkezi teessüs etmiş oldu. Bu ev müslümanlar için tebliğ merkezi olarak çok müsait idi Nitekim tebliğ merkezi olarak kullanılmağa başlandıktan sonra buranın adına "Daru'l-İslâm" ismi verildi.

H.z.Peygamber üç sene kadar burada vakit geçirip tebliğ ve da'vetle meşgul oldular. Risaletin altıncı senesine kadar, buradan İslâmı yaydılar, yeni müslümanlar yetiştirdiler, terbiye ettiler. Bunlardan her birini birer da'vetçi olarak görevlendirdiler. Böylece bu "Daru't-Tebliğ" devresi üç sene sürdü⁽³⁾. Mevlâna

(1) Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, 1/206.

(2) Hamidullah, İslâm Peygamberi, 2/766.

(3) İbnu'l-Esir, Ali b. Muhammed, Usdu'l-Gabe fi Ma'rifeti's-Sahabe, İstanbul, 1863, 1/74.

Şibli Resûlullah'ın buradaki çalışmasını şu ifadelerle ele alır. "Herşeyden önce, Peygamberin belli başlı vazifesi tebliğ ve da'vettir. Yani doğruluğunu ve Allah tarafından geldiğini halka bildirmektir. Yine Hak Teâlâ'nın emirlerini halka bildirmek, halkın da O'nun getirdiği emirleri duyup dinlemek, doğruluğundan, sadakatından haberdar olmak, diğer hemcinslerini de haberdar etmek için bu ilim O'na verilmiştir"(4). Resûlullah bu hasletlerle bir kadro kurma çalışması başlatmıştır. "Hz.Peygamber ilk zamanlarda tebliğ ve irşad vazifesini fiilen ve bizzat yapmıştır. Şahıslarla tek tek görüşerek, toplu bir şekilde hitab ederek, çarşı pazar, mabet ve meclisleri dolaşarak onları İslâma da'vet etmiştir. Ancak müslümanların sayısı çoğalıp onlarla görüşme imkanı azalınca hem yeni mü'minlerin dini hayatı ile ilgilenmek, hem de müslüman olmayanları İslâma da'vet için birtakım naipeler tayin etmeye başladı.

Hz.Peygamber sağlığında bu gibi nakîb ve nâibler vasıtası ile halkı islâma da'vet etmiş ve müsbet sonuçlar almıştı. Da'vetçilerin bilhassa Kur'ân'ı, Sünneti iyi bilen, muttakî, zâhid, âbid, sâlih kimseler arasından seçildiği dikkat çekmektedir.

Bunlar Resûlullah'ın yetiştirdiği çekirdek kadronun elemanları idiler ve gösterdikleri üstün başarılarla İslâmın yayılmasında en ulvî görevi yerine getirmiş oldular. Şimdi bunlardan birkaçını faaliyetleri ile ele alalım.

3.1.1. Ca'fer b. Ebî Tâlip (R.A.)

Bu yüce sahabi henüz Resûlullah hayatta iken vefat etmesine rağmen, İslâmı tebliğde mühim başarılar göstermiş bir şahsiyetti. O, diyarı Rum'da, Şam topraklarında hicri sekizinci yılın cemaziye'l-ulâsında Mute harbinde şehid düşmüştü.

Hz.Ca'fer'i bir tebliğci olarak burada zikretmemizin sebebi, müslümanların Habeşistan'a sığınmaları esnasında -Mekkelilerin müslümanları talep için-Necaşi'nin huzuruna geldiklerinde yaptığı konuşmasıdır ki, mühtemelen

(4) Şibli, Asr-ı Saâdet, 1/232.

Necaşi'nin müslüman olmasına bu da'vet vesile olmuştur⁽⁵⁾. Şimdi kısaca bu olaya değinelim.

Habeşistan hicretinde Resûlullah Hz.Cafer'i bir mektupla hem Necaşi'nin ülkesine sığınmak hem de onu islâm'a da'vetle görevlendirmişti. Resûlullah mektupta şöyle buyuruyordu.

"Resûlullah Muhammed'den, Habeşlilerin Kralı Necaşi'ye: "Kendisinden başka tanrı olmayan, gerçek Hükümdar, Kuddus, Selâm, Koruyucu, Kurtarıcı olan Allah'ın övgüsünü sana iletirim. Tasdik edip şahadet ederim ki Meryem oğlu İsa, Allah'ın ruhu ve kelimesidir. Ve affe, dokunulmamış, Meryem'e bırakılmıştır. Böylece O İsa'ya hamile olmuş ve Allah kendi ruh ve nefesinden olmak üzere; Âdemi, eli ve nefesi ile nasıl yarattıysa O'nu da öylece yaratmıştır. Seni tek olan Allah'a çağırıyorum ki, O'nun hiç bir şerki yoktur. O'na itaat konusunda karşılıklı yardıma (çağırıyorum); beni takip et, bana uy, bana gelen şeye iman et! Zira ben Allah'ın elçisiyim. Bu duruma göre seni ve etrafındaki askerlerini Kâdir ve Azîm olan Allah'a da'vet ediyorum. Nasihat ve sözlerimi kabul etmenizi tavsiye ederim. Amca tarafımdan yeğenim olan Cafer'i beraberinde az sayıda bir müslüman kümesi ile birlikte sana doğru hemen yola çıkarıyorum. O sana varır varmaz taşıdığı boş ve faydasız gurur ve azameti bir kenara koyup onlara misafirperverlik göster!

Selâm, gerçek hidayet yolunu takip eden kimsenin üzerine olsun!"⁽⁶⁾.

Necaşi'ye yazılan mektupla ilgili bir ihtilaf sözkonusudur. Kastallanî Resûlullah'ın yukarıdaki mektubu ile Necaşi'nin cevabını naklettikten sonra şu açıklamayı yapar. "Resûlullah h.6. senede Amr b. Umeyye ile Necaşi'yi islâma da'vet eden bir mektup yazar. Ve Necaşi Hz.Cafer'in eliyle islâma girer" der. M.Hamidullah ise iki ayrı Necaşi'ye yazılan muhtelif mektupların varlığının söz konusu olduğunu beyanla bir karışıklık yaşandığını izah eder. Ve yukarıda söz konusu olan mektubu Habeşistan'a müslümanların ilk hicretinde Ca'fer (R.A.) ile

(5) el-Kastallani, Ahmed b. Muhammed, Hamidullah, el-Vesaik, s.75; el-Mevahibu'l-Ledunniye, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1991, 2/141.

(6) el-Kastallani, el-Mevahibu'l-Ledunniye, 2/140-141.

gönderildiğini beyan eder⁽⁷⁾.

Sofuoğlu, Buhari tercümesinde mektubun naklini yaptıktan sonra Necaşi'nin Cafer (R.A.)'in delaletiyle müslüman olduğunu kaydediyor⁽⁸⁾.

Şimdi Mekke'li müşriklerin müslümanların Necaşi'den talep için gönderdikleri heyet geldiğinde Hz.Ca'fer'in zor şartlar altında gerçekleştirdiği tebliğine dönelim.

Kendi çıkarlarını gayet güzel takip eden Mekke'li müşrikler içlerinden en fasih konuşanların oluşturduğu bir heyet teşkil ederek Habeşistan'a göndermişlerdi. Heyet saray kurallarına riayet ederek, Necaşi'nin de gözünü boyar, tavrını kendi lehlerine çevirir. Samimi bir ortam kurarlar. Ve Necaşi'ye şöyle seslenirler:

"-Ey Hükümdar! Bizim içimizden bazı boş kafalı gençler senin ülkeneye sığınmış bulunuyor. Onlar milletin dinini terk ettiler ve seninkine de asla girmediler. Aksine, bizim için de, senin için de meçhul olan yepyeni bir din icat ettiler. Ana babaları, akrabaları, amcalarından ileri gelen bir çok büyük zevat, bu mültecilerin kusur ve noksanlarını herkesden iyi bilen kimseler olarak onların bu ülkeden çıkarılıp sürülmelerini senden istemek üzere bizi göndermiş bulunuyorlar."

"Daha önceden kazanılmış bulunan saray erkânı, bu müracaatı desteklediler. Fakat kral "iltica hakkı"na böylece ihanet etmeyi ve sözünden geri dönmeyi icap ettiren bu teklife şiddetle karşı çıkıp gazaba geldi. Hemen müslümanları huzuruna getirtti. Abdullah b. ebi Rebi'a ve Amr b. As bu durumdan hiç memnun olmadıysa da buna mani de olamadılar. Müslümanlar da aynı şekilde endişeye kapılmışlardı, fakat neye mal olursa olsun gerçeği söylemeye karar verdiler. Resûlullahın yeğeni Ca'fer söz alıp şöyle dedi.

"-Ey hükümdar! Allah aramızdan birini seçip de onu kendi elçisi olarak gönderene kadar biz cahillerdendik, putlara tapardık şehvetimizden ileri gelen günahlar işlerdik, zayıflara zulmederdik, iğrenç ve menfur her fiili işlerdik. O'nun bütün faziletlerini, doğruluğunu, iffetini baştan beri gayet yakından ve

(7) Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/295-300.

(8) Buhari, Sahih, (15/7126) (Mütercim notu)

mükemmelen biliyorduk. O bize diğer insanlara kötülük yapmaktan çekinmeyi, sadece tek tanrı olan Allah'a ibadet etmeyi sadaka vermeyi, oruç tutmayı ve her çeşit iyiyi ve güzel fiilleri işlemeyi öğretti. Bütün bunlar bize hoş ve cazip geldi. Ve bunları yapmaya başladık. Fakat bunun hemen arkasından vatınımızı terketmeye ve senin ÷lkene sığınmaya bizi mecbur eden kendi vatandaşlarımızın işkence ve ezaları çıktı göründü. Biz seçebileceğimiz bütün diğerleri arasından seni tercih etmiş bulunuyoruz. Zira senin yanında bize kimsenin zulm edemeyeceğini ümit ediyorduk"(9).

Tebliğ faaliyeti açısından son derece mühim unsurlar içeren ve Necaşi'yi tesir altında bırakan bu sözleri bir tahlile tabi tuttuğumuzda şu hakikatlerle karşılaşırız.

a) İslâm öncesi batıl inançların toplum hayatında müsbet rolünün yetersizliği

b) Cahiliye örf ve adetlerinin ahlâkı tahribi

c) İnsanlar arasında ırk ve sınıf farklarının gözetilmesi

Buna mukabil Hz.Ca'fer İslâm'la kazanılan:

a) Sahih itikadı

b) İctimai hayatı düzene koyan ve barış ortamını sağlayan nezih İslâm ahlâkını

c) Hakk'ı ve adâleti üstün tutan anlayışı, gözler önüne sermiştir.

"Hulâsa Hz.Ca'fer'in bu şekilde islâmiyeti teşrih edip anlatması islâmî akaidin etraflı bir şekilde izah edilmesi ve İslâm akîde ve amellerine dair bilgi vermesi aşağı-yukarı Necaşi'nin sarayında bir nevî islâma da'vet ve tebliğ işi görmekte beraber, Necaşi'nin üzerinde de tesirsiz kalmadı"(10).

Necaşi bu söylenenlerin tesiri ile Kur'ân'dan birşeyler duymak istedi. Necaşi:

"-Allah tarafından bu Peygambere gelen vahiylerden bir şey hatırlıyor musun?" dedi. Ca'fer (R.A.):

"-Evet!" dedi. Meryem suresinin başından başlayıp bir miktar okudu.

(9) Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/298.

(10) Pani Pati, İslâm Yayılış Tarhi, 1/228.

Ca'fer'i dinleyen Necaşi de gözyaşları sakalını ıslatıncaya kadar ağladı. Papazlar da dizlerinin üzerindeki kitapları gözyaşlarıyla ıslattılar. Necaşi:

"-Vallahi, Musa (A.S.)'ın getirmiş olduğu kitap hangi menbadan çıkmış ise bu da o menbadan çıkmıştır. Gidin, hiç bir zaman beni sizi onlara teslim etmeyeceğim" dedi⁽¹¹⁾.

Hz.Ca'fer'in Necaşi'nin isteği üzerine Kur'ân'dan Meryem suresini seçerek okuması onun siyasi dehasını da göstermiştir. Böylece o tebliği gerçekleştirirken muhatablarının hem anlayacakları hem de kolayca kabullenecekleri bir vahyi haber vermiştir. Bu onları İslâm'a ısındırmıştır. Hz.Ca'fer'in metodunu daha iyi anlayabilmek için yeniden konuşmaya dönelim.

Ca'fer (R.A.) Kral'ın:

"-Sizin dininiz nedir?sorusuna cevap verirken önce akli olan herkesin, kabul etmeyip tiskineceği bir şekilde cahiliyenin kötülüklerini anlattı. Bu zemin üzerinde İslâm dini ile Hıristiyanlığın ortak yönlerini öyle güzel anlattı ki, akıl sahibi herkes bundan hoşlanıp bunu iyi gördü. Bunlardan sonra, inançlarından ötürü müşriklerin kendilerine takındıkları tavrı anlattı. Bu anlatışta Ca'fer kendilerini sanki havariler gibi takdim etmişti. Bunların yanında Ca'fer Kur'ân'dan temiz Meryem'i anlatan ayetler okudu. Bunun üzerine hem Necaşi hem de yanındaki papazlar ağladılar. İlk anlattıklarıyla Necaşi'nin aklını kazanmış, sonra okuduğu ayetler ile de Necaşi'nin kalbini kazanmıştı. Hatta Necaşi:

"-Bu İsa'nın getirdiği ile aynı kaynaktır". demekten kendini alamamıştı. Bütün bunlardan sonra Ca'fer:

"Biz bunlardan kaçıp senin âdilliğine sığındık" diyerek Necaşi'yi adilliliğinden dolayı yüceltti.

Bu konuşmalar müslümanların zaferiyle sonuçlanmış: Hz. Ca'fer'in kıvrak zekası ve samimi yönelişi kralı etkilemiş ve Kureyşlilerin titizlikle hazırladıkları plan suya düşmüştü⁽¹²⁾.

(11) Kandelevi, Hayatu's-Sahâbe, 1/448.

(12) el-Muhacir, Resûlullah'ın Hayatı, 1/256.

Ümmü Seleme (R.A.) diyor ki, Ashâb Necaşi'nin yanından çıkdıktan sonra Amr b. As:

"-Vallahi, ben yarın Necaşi'ye gidip onlara öyle bir iftira edeceğim ki, Necaşi onların kökünü kazıyacaktır" dedi.

Amr b. As'a nisbetle biraz daha insafılı olan Rebia oğlu Abdullah, Amr'a:

"-Böyle yapma, her ne kadar bizden ayrılmışlarsa da yine de akrabamızdırlar, dediyse de Amr b. As:

"-Vallahi yarın gidip Necaşi'ye: Bunlar: Meyem oğlu İsa ilah olmayıp kuldur diyorlar, diyeceğim dedi.

Ertesi gün gerçekten gidip Necaşi'ye:

"-Bunlar, Meryem oğlu İsa hakkında büyük bir iftirada bulunuyorlar. İstersen onları çağır da bunu onlara sor" dedi.

Bunun üzerine Necaşi onları tekrar çağırdı. Onlar da toplanıp:

"-Eğer Necaşi bize İsa (A.S.) hakkında bir şey sorarsa ona "O'nun hakkında bilgimiz yoktur, Peygamberimiz onun hakkında bilgi vermemiştir" diyelim, dedilerse de, yanına gittikleri zaman Ca'fer b. Ebi Talip, Necaşi'ye:

"-İsa (A.S.)'nın Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuna ve Allah tarafından iffetli ve hiç bir erkekle ilişkide bulunmayan Meryem'e ilkâ edilen bir kelime ve ruh olduğuna inanıyoruz, dedi. Bunun üzerine Necaşi elini uzatıp yerden bir çubuk kaldırdı ve Hz.Ca'fer'e:

"-Bu çubuk nasıl belli bir uzunlukta olup, ne daha uzun ve ne de daha kısa değilse senin Meyem oğlu İsa hakkında dediklerin de gerçeğin ifadesi olup İsa (A.S.) ondan ne daha fazla ne de daha eksiktir" dedi. Ashâba dönerek:

"-Kim size küfrederse cezalandırılacaktır. Bana dağlar kadar altın da verseler herhangi birinizi incitmeyeceğim. Allah'a yemin ederim ki, Cenab-ı Allah bana krallığı bahşederken benden rüşvet almadı ki, ben de krallığımı rüşvet karşılığında kötüye kullanayım" dedi ve kendi adamlarına dönerek;

"-Bana getirdikleri hediyeleri Mekke hey'etine geri verin" dedi⁽¹³⁾.

(13) el-Heysemi, Mecmeu'z-Zevâid, 6/26-27.

H.z.Ca'fer'in başarılı tebliğ metoduna diğer sahabelerin de iştirakıyla Habeşistan'da kısa zamanda irşad ve tebliğ faaliyetlerinde büyük mesafe alındı. Olayı M.Hamidullah şu şekilde veriyor:

"Müslümanlar, büyük kitleler halinde Habeşlilerin islâma girmelerine sebep oldular. Bu muhtedilerin sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte, tarihçilerin verdikleri bilgilere bakacak olursak Resûlullah'ı ziyaret için "birçok gemiler" halinde tertipledikleri kabileler Kızıl Deniz'i geçerken batıp yok olmuştur. Sağ ve sâlim varış yerine ulaşanlar arasında Necaşi'nin oğullarından biri de vardır ki bu oğul, Ali (R.A.) ile kardeşlik bağı kurmuş ve tahtta sahip olduğu veliahtlık haklarından feragat ederek Habeşistan'a dönmeyi reddetmişti... Semhudi'nin verdiği ilave bilgiye göre Resûlullah, Habeşlilere, ev sahibi sıfatıyla gösterilen hizmetlerle bizzat meşgul olacak kadar yakınlık ve itibar göstermiştir. Gerçekten de kendisi Necaşi'ye karşı hayli minnettâr durumdaydı⁽¹⁴⁾.

3.1.2. Mus'ab b. Umeyr (R.A.)

Peygamber Efendimizin insanları islâma da'vet için gönderdiği mübelliğler arasında Mus'ab (R.A.)'ın müstesna bir yeri vardır. O, aldığı vazifeyi başarıyla tamamlamakla kalmamış, takip ettiği usûllerle kendinden sonraki tebliğciler için iyi bir örnek teşkil etmiştir.

H.z.Mus'ab Resûlullah (S.A.S.)'in dizi dibinde, Daru'l-Erkam'da yetişmiştir⁽¹⁵⁾. O da müslümanların karşılaştığı bütün çilelere, ailesi tarafından uygulanan işkencelere göğüs gererek imanını koruma mücadelesi vermiştir. Sonunda İslâm dininin ilk muallimlerinden olma payesini almıştır⁽¹⁶⁾. Aynı zamanda o sözlü tebliğ ile görevlendirilen ilk elçilerden biri olmuştur⁽¹⁷⁾.

(14) Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/303.

(15) İbn Hacer, el-İsâbe, 5/100.

(16) İbn Hacer, el-İsâbe, 5/100.

(17) el-İsbahani, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah, Hilyetü'l-Evliya ve Tabakatü'l-Esfiya, Beyrut, Darü'l-Kitabi'l-Arabi 1967, 1/107.

Hız. Mus'ab'ın başarılı bir muallim ve tebliğci olarak görev yaptığı yer Medine'dir. Şimdi buradaki hadiseleri ele alalım.

"Akabe biatı" diye bilinen Medine'li müslümanların Resûlullah (S.A.S.) ile buluşması bir taleple neticelenmiştir. "Ensar" adıyla anılan Medine'li müslümanlar, yeminin verildiği mevkide Resûlullah (S.A.S) dan müslümanlara dinlerini gerektiği gibi öğretmek ve dini onlara anlatmak üzere, İslam dininin ana yapısı ve doktrini üzerinde iyi yetişmiş bir kimseyi kendileri ile birlikte Medine'ye gitmek üzere mücadele etmesini talep ettiler (18). Bu hadise Medine'liler, şehirden ayrıldıktan sonra gerçekleşmişti ve onlar teklifi Resûlullah' a bir heyetle bildirmişlerdi . Muaz ve Rebib. Malik'ten oluşan bu hey'et Resûlullah'a müracaatla, Yesrib'de kendilerine dinlerini öğretecek birini vermesini talep etmişlerdi(19). Onlar, Efendimizden dini, fıkı, namazı, Kur'ân-ı öğretecek birini istemişlerdi(20).

Buna binaen Efendimiz (S.A.V) Mus'ab'ı, Yesrib müslümanlarını yetiştirmek onlara Kur'ân öğretmek ve Yesrib'lilere İslâm'ı anlatmak, onları yola getirmek hususunda emir verip oraya gönderdiler. O da halis niyetle ve tam sadakete bu işe sarılarak Yesrib'in yolunu tuttu(21).

Mus'ab, Yesrib'e vardığında, müslümanların işlerini tanzim edip, tertibe koymakla meşgul oldu. K.Kerim okumağa ve öğretmeye başladı. Fakat çalışmaları hiç de kolay olmuyordu. O Medine'ye geldiğinde Es'ad b. Zürâre'nin evine inmişti ve burası Medine'nin ilk tebliğ merkezi olmuştu. İnsanlara İslâm buradan anlatılıyor, Kur'ân ve müslümanlığın neşri buradan yapılıyordu(22). Ev bir Dar'u-tebliğ haline gelmişti. Yeni müslümanlar oraya toplanıp, İslâmın erkânını ve Kur'ân okumasını öğreniyorlardı. Gayri Müslimler de gelip, burada islâmiyet hakkında malumat alıyorlardı. Bunların çoğu yine burada İslâm halkasına intisab ediyorlardı.

(18) Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/155.

(19) el-İsbahani, Hilye, 1/107.

(20) İbnu'l-Esir, Usdu'l-Gâbe, (1/181); el-İsbahani, Hilye, 1/107.

(21) İbn Hişan, es-Sire, 2/76.

(22) Şibli, Asr-ı Saâdet, 1/375; el-İsbahani, Hilye, 1/107.

Bununla beraber Hz.Mus'ab fırsat bulunca, Yesrib'de, Evs ve Hazrec kabilelerinin evlerini, çadırlarını dolaşıyordu. Tebliğ, vaaz ve öğüt verme işi genişledikçe genişlemişti. Yesrib'in her mahallesinde, her sokağında hatta her evinde, dükkanlarında, çarşısında ve her yerde Peygamber Efendimiz (S.A.S.)'in isminden bahs edilir, hayırla anılırdı⁽²³⁾. Hz.Mus'ab görevinde ciddi tehditlerle de karşılaşıyordu. Buna rağmen büyük başarılar elde ediyordu⁽²⁴⁾.

Medine'li muhaliflerin karşı tavrını kırmak gerekiyordu. Bu da eşraftan kimselerin ihtidasıyla mümkün olacaktı. "Hz.Es'ad bir gün Mus'ab'ı Sa'd b. Muaz ve Useyd b. Hudâyr adını taşıyan yeğenleri üzerine sevketti. Muallim mübelliğ, bahçelik bir yerde bir kuyu başında oturdu ve çok geçmeden etrafı kendisiyle görüşüp konuşmak isteyen bir çok kimse tarafından çevrildi"⁽²⁵⁾. Şimdi bahçe sahibi Sa'd'ın olaya müdahalesi ve mükemmel tebliğcinin akıl dolu siyasi tavırlarını ve tartışmayı nakledeyim:

"Bahçenin sahibi Sa'd b. Muaz, bu yeni "sapıklık"(!) hareketinden hoşlanmadı ve o sırada orada bulunan diğer yeğen Useyd'e şöyle dedi:

"-Senden rica ederim, var git şu iki şahsı (Muallim Mus'ab ve onu evinde misafir tutan Esad) buradan kov çıkar. Şu Es'ad teyzemin oğludur. O orada bulunmasaydı seni rahatsız etmek istemezdim. Onlara söyle bizdeki huzur ve sukunu bozmasınlar!"

Useyd mızrağını eline aldı ve onlara doğru ilerleyerek şu kışkırtıcı sözleri söyledi.

"-Zayıf ruhlu bir takım kimseleri saptırmak için buraya niçin geldiniz? Hemen buradan çıkıp gitmeniz sizin menfaatiniz icabıdır".

Muallim-Mübelliğ yumuşak ve tatlı bir dille:

"-Bir lahza için otursan da, söyleyeceğim şu sözleri dinlesen olmaz mı? Hoşuna giderse ne alâ! aksi halde buradan hemen çıkar giderim" dedi ve Useyd'in "pekalâ, doğru" demesi üzerine Mus'ab ona İslâmın ne manaya geldiğini izah edip açıkladı ve K.Kerim'den bazı ayetler okudu. Mus'ab henüz

(23) Pani Pati, İslâm Yayılış Tarihi, 1/337.

(24) Şibli, Asr-ı Saâdet, 2/376.

(25) Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/155.

söz ve tila'vetini bitirmeden Useyd'in yüzünde memnuniyet alâmetleri belirmeğe başladı. Sonunda:

"-Ne kadar güzel şey!... Bu dine girmek için ne yapmak lazım?" diye haykırdı. Sonra şunları ilave etti.

"-Şimdi size kabilenin başta gelen şahsiyetini göndereceğim; şayet onu ikna edip çevirebilirsen bütün kabile hidayet yoluna girer"(26).

O, Sa'd b. Muaz ve arkadaşlarının yanına gelince de şu hikayeyi uydurup onlara anlattı.

"-Şu ufak tefek iyi adamın bir kötülük yapacağı yok!... Kendisine ve etrafındakilere buradan çıkıp gitmelerini söyledim; Dik kafalılık edip diyorlar ki: "Biz istediğimizi yaparız" Bundan başka öğrenmiş bulunuyorum ki, Benû Harise kabilesi mensupları, yani senin hasımların bu yeni sapıklığı kabul eden yeğenin Es'ad b. Zürâre'yi öldürmek üzere harekete geçmiş vaziyetler ve sana da boyun eğdirip seni itaat altına almak istiyorlar".

Useyd'in böyle bir hikaye uydurmaktan maksadı sadece Sa'd b. Muaz'ın bizzat kendisinin gidip bu muallim-mübelliğ ile konuşmasını temin etmekten ibaretti. Gerçekten de Useyd'in planına göre, bu muallim'in sihirleyici sözlerinin kuvveti, hiç şüphesiz Sa'd üzerinde de bir netice doğuracak mahiyette idi. Bu anlatılan uydurma sözlerden dehşet ve telaşa kapılan Sa'd ona:

"-Sen bu işi bitirip halletmedin mi?..." demek suretiyle bu defa da o eline mızrağı alıp Mus'ab (R.A.) ve etrafını çeviren kalabalığın bulunduğu yere çıkageldi ve onlara şiddetle çıkıştı, bağırdı"(27).

Daha sonra Es'ad b. Zürare'ye dönüp:

"-Ey Ebu Ümame! Allah'a yemin ederim ki, eğer aramızda akrabalık olmasaydı sen benden bu iyiliği görmezdin. Sen ne cesaretle bizim yurdumuzda hoşlanmadığımız bir işi yaparsın?"

Es'ad ise Mus'ab'a daha önce, Ey Mus'ab! sana öyle büyük bir adam geliyor ki, eğer o sana tabi olursa arkasındakilerden bir tanesi bile ondan ayrılmaz" dediği için Mus'ab O'na;

(26) İbn Hişam, es-Sire, 2/78.

(27) Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/55.

"-Hele otur da, sen de bizi biraz dinle, hesabına gelirse yaparsın, yoksa yine bildiğini yap" dedi. Sa'd da O'na:

"-Vallahi insafli konuşuyorsun", dedi.

Mızrağını yere dikip oturdu ve Mus'ab O'na İslâmiyeti anlattıktan sonra K.Kerim'den ayetler okudu.

Mus'ab b. Umeyr ile Es'ad b. Zurare demişlerdir ki;

"-Vallahi, O, konuşmaya başlamadan evvel yüzünde İslâmiyetin belirtilerini gördük ve bize ilk sözü:

"-Siz bu dine girmek istediğiniz zaman ne yapıyorsunuz? diye sorması oldu"(28).

"Kısa bir müddet sonra onu, ailesi mensupları arasında ve onlara bağırır-çağırır bu defa şöyle hitap ederken görüyoruz"

"-Ben kimim?"

"-Sen bizim efendimizsin ve akıllımızsın!" şeklinde kabilesi mensuplarının cevap vermeleri üzerine:

"-Şimdi beni dinleyin! Şayet hemen, şimdi hepiniz, kadın erkek hep birlikte İslâm'a geçmezseniz, cümlenizi kabileden çıkarıp atarım!..." şeklinde, bu sert tabiatlı başkan haykırdı. Güneşin batmasına kalmadan bütün kabile mensupları İslâm'ı kabul ettiler"(29).

Daha önce değindiğimiz fitrî-psikolojik unsurlara Hz.Mus'ab'ın riayetinin, nasıl netice vermiş olduğunu burada müşahade ediyoruz. Karşıdaki muhatabın anlayacağı lisanla konuşma, onun arzuladığı tarzda hitap ve tatlı bir uslub Hz.Mus'ab'a Medine de eşsiz bir zaferi muyasser kıldı.

Biz burada şu tesbiti yapıyoruz ki ashab-ı kiram sadece bir mesajı ulaştıran postacılar gibi davranmıyor, bir pedagog, bir eğitimci, bir sosyolog ve bir şefkatli ana duyarlılığında insanlarla münasebet kuruyor, İslâm'ı anlatıyorlardı.

Muallim-mübelleğ Mus'ab (R.A.) bütün yılı bu tür faaliyetlerle geçirdi. Yıl sonu Meke'ye döndüğünde birkaç aile gibi az bir topluluk müstesna, Medine'de yaşayan Arap kabilelerinin ekserisi tarafından İslâm'ın kabul edildiğini

(28) İbn Hişam es-Sire 2/79; Kandehlevi, Hayatu's-Sahâbe 1/239.

(29) Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/157; İbn-i Hişam, es-Sire 4/290-293.

Resûlullah'a bir rapor halinde bildirdi⁽³⁰⁾. Böylece Mus'ab (R.A.) tayin edildiği vazifeyi başarıyla yerine getirmiş oluyordu. Ancak Hz.Mus'ab bu çalışmasında yalnız değildi. Hem kendisinin yetiştirdiği bazı kimseler hem de bizzat Resûlullah (S.A.S.)'ın seçtiği ensardan yetkili kimselerle tebliği birlikte yürütüyordu. Hele ikinci Akabe biatından sonra Yesrib'de tebliğ işi iyice kolaylaşmış ve hız kazanmıştı.

Akabe Bey'at merasimi bittikten sonra, Efendimiz (S.A.S.) buyurdular:

"-Hz.Musa (A.S.) kendi kavmine oniki nakip tayin etmişti. Ben de şimdi Hz.Musa gibi size oniki şahsı nâkip olarak tayin ediyorum⁽³¹⁾. Bunlar sizinle beraber, Yesrib'de din işlerini öğretecekler, sizleri yetiştireceklerdir. Sizin, ahlâkî, ictimâî işlerini tanzim edecek ve islâmîyeti Yesrib'de yaymak yolunda çalışacaklardır. Ev ev gezecekler, herkese İslâmı anlatacaklardır. Bunun için siz kendi aranızdan akılları eren, dirayetli, bilgili, samimi, anlayışlı oniki kişi seçin ve isimlerini bana bildirin.

Yesribliler kendi aralarında güvendikleri, îtimat ettikleri oniki kişi seçtiler ve bunları Peygamber efendimiz (S.A.S.)'in huzuru saadetlerine takdim ettiler. Bunları "nakip" veya "muallim" dendi. Bu Zevat'ı Kirâm şunlardır.

1) Hz.Es'ad b. Zürâre 2) Hz.Useyd b. Hudayr 3) Hz. Rifâa b. Abdî'l-Münzir 4) Hz.Sa'd b. Ubâde 5) Hz.Berâ b Mâ'rur 6) Hz.Abdullah b. Revaha 7) Hz.Ubade b. Samid 8) Hz.Sa'd b. Rebî 9) Hz.Raff b. Mâlik 10) Hz.Abdullah b. Amr 11) Hz.Sa'd b. Heyseme 12) Hz.Münzir b. Amr⁽³²⁾.

Bahsi geçen Zevat biat edip Yesrib'e döndükten sonra İslâmın aydınlığı Yesrib şehrinde parlamaya başladı. O zamana kadar, küfr içerisinde bulunan nice eşraf, nice yaşlı-başlı kimseler bile bu zevatın tebliğ ve da'vetlerinin tesiriyle hidayete erdiler⁽³³⁾.

(30) Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/257.

(31) İbn Hişam, es-Sire, 2/88.

(32) İbn Hişam, es-Sire, 2/81-82.

(33) a.e., 1/311.

3.1.3. Ebu Zerr'il-Gıfârî (R.A.)

Ebu Zer'in kabilesini islâma da'veti ve başarısı da tebliğın seyri açısından önemlidir. Ebu Zer (R.A.) Resûlullah (S.A.S.)'ın nübüvvetini haber alınca Mekke'ye durumu tetkik için kardeşini göndermişti. Kardeşinin Peygamberimizden övgü ile bahsetmesi üzerine kalkıp Mekke'ye gelmiş, bir kaç gün durumu gözettikten sonra O'nun Hâk peygaber olduğuna kanaat getirmiş ve müslüman olmuştu. Hatta müşrikler tarafından öldürülmeyi dahi göze alarak Kabe'de yüksek sesle müslüman olduğunu da izhar etmişti⁽³⁴⁾.

Birkaç gün Mekke'de kaldıktan sonra Zat-ı Risaletpenahileri emir buyurarak, kendi kabilesine gidip halkı hidayet yoluna da'vete me'mur kıldılar⁽³⁵⁾. Bu olayı kendisi şöyle anlatmıştır:

"Sonra (Mekke'de) kaldığım kadar kaldım ve Resûlullah (S.A.S.)'a geldim de:

"Bana gerçekten hurmalık bir yerin semti gösterildi. O'nun Medine'den başka bir yer olacağını sanmıyorum. Sen kavmine benden (birşeyler) tebliğ eder misin?" Olaki Allah senin vasıtanla onları faydalandırır. Onlar hakkında sana ecir verir" buyurdular. Sonra Üneys'e geldim (kardeşi):

"-Ne yaptın?" diye sordu.

-Şunu yaptım ki, ben ben gerçekten müslüman oldum ve tastik ettim"dedim

-Ben senin dinine karşı değilim: Çünkü bende müslüman oldum ve tastik ettim, dedi. Bunu müteakip annemize geldik oda:

"- Ben de sizin dininize karşı değilim. Çünkü ben de müslüman oldum ve tastik ettim." Dedi. Bunun üzerine hayvanlara bindik ve Gıfar'a geldik. Onların yarısı da müslüman oldu. Kendilerine Eyma b. Rahadate'l- Gıfarî İmam oluyordu. Reisleri idi.

Yarısı da Resûlullah (S.A.V) Medine'ye geldiği vakit müslüman oluruz dediler. Az zaman sonra Resûlullah (S.A.V) de Medine'ye geldi. Onların kalan yarısı da müslüman oldular. Eslem kabilesi dahi gelerik:

(34) İbn-i Hacer, el-İsâbe, 7/61.

(35) Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 1/329.

"-Ya Resülallah, bunlar bizim kardeşlerimizdir. Onlar ne üzerine müslüman olurlarsa, biz de müslüman oluruz" dediler ve müslümanlığı kabul ettiler. Bunun üzerine Resülullah (S.A.V) :

"- Gıfar Allah O'na mağfiret etsin. Eslem! Allah o'na da selamet versin" buyurdular⁽³⁶⁾.

Böylece Ebu Zer ve kardeşleri Uneys ile Umeme'nin tebliğ faaliyetleri bu iki kabilenin islami kabul etmesi neticesini doğurmuştu⁽³⁷⁾.

O hayatı boyunca İslam'ı tebliğ etmekle meşgul olmuştur. Kendisini bildiğini söylemekten men edenleri "kılıcı enseme dayasanız, bende Resülullah (S.A.V) den duyduğum bir sözü başım kesilinceye kadar tebliğe vakit bulacağımı bilsem, o sözü elbette size yetiştiririm" demiştir. Böylece o sahabenin tebliğde ne derece kararlı olduğunu göstermişti. (*)

3.1.4. Ali (R.A):

Bizzat Resülullah (S.A.V) in terbiyesinde yetişmiştir. Resülullah (S.A.V) talim ve terbiyesi ile meşgul olurken kendisini mahrem-i esrar edinmişti, O'na bizzat K. Kerim'i öğretmişti⁽³⁸⁾. Ayetleri O'na tefsir etmiş, bu surette Hz. Ali maarifi nebeviye beşiğinde yetişmişti. Ayrıca vahiy katipliği de yapmıştı. Resül-i Ekrem'in bir çok mektuplarını da yazmıştı. Meşhur müfessirlerdendi⁽³⁹⁾.

Hayber savaşında çok müstesna bir yeri olan Hz. Ali'ye Peygamber Efendimizin tebliğ ile ilgili önemli tavsiyeleri olmuştu. O şöyle buyurmuştu.

"- Ya Ali: Savaşa girişmeden önce karşında bulunanları Hak yoluna da'vet edeceksin. Kendilerine tevhid ve risalet hakkında bilgi vereceksin. Hak Teala'ya yemin olsun ki, senin telkininle bir tek kimse dahi hidayete erecek olsa ,bu senin için yüz kızıl deveye malik olmandan elbette ki daha iyidir"⁽⁴⁰⁾.

(36) Müslim, Sahih, Fedail'u Ashâb 2473, (10/6306).

(37) Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 1/330.

(*) Buhari, Sahih, ilm, 10 (1/25); Zebîdi, Tecrid, 1/37.

(38) Suyuti, Tarihu'l-Hulefâ, s.185.

(39) Şibli, Asr-ı Saâdet, 1/325.

(40) Buhari, Sahih, Ashabu'n- Nebi, 9(4/207).

Mekke Fethinden sonra hicretin onuncu yılında da yine Peygamber Efendimiz (S.A.V) Hz.Ali'yi, İslamı yayma ve tebliğ için Yemen'e Hemedan kabilesine gönderdiler. Kendisine de bir mektup verdiler. İslamiyeti yaymak hususunda kendisine ve maiyetine öğütte bulundular⁽⁴¹⁾.

- Yolda giderken, nerede olursanız olunuz, bilin ki Ali sizin Emiriniz ve başkanınızdır. Kendisine itaat edeceksiniz. Ne derse o şekilde hareket etmeniz gerekir.

Hız. Ali Yemen'e varduktan sonra bütün kabile efradını topladı, Zat-ı Risaletpehahilerinin vermiş buldukları nâmeyi okudu. Kendilerine dinletti. Bütün kabile Müslüman oldu. Daha sonra Resûlullah (S.A.S.) Hz.Ali'yi Müzhic kabilesine tebliğ ile görevlendirdi. Hz.Ali Onlara da Hakk'ı anlattı⁽⁴²⁾.

Sahabe'nin bu tür faaliyetlerinde takip ettikleri metot tamamen Resûlullah'ın emir ve tavsiyeleri doğrultusunda oluşturulmuştu.

"Zira Peygamber Efendimizin usulü şöyle idi: Mekke Fethinden sonra nereye bir tebliğci ve da'vetçi gönderirler ise, bu zatın maiyyetine bir miktar silahlı kimse de katardı. Fakat kendilerine, ısrarla, mecburiyet olmadıkça savaşa davranmamaları ve ilk olarak savaşa başlamamalarını tavsiye ederdi. Mecbur kalmadıkça da kılıca sarılmamalarını bildirirdi. Nitekim Hz.Ali'yi (R.A.) gönderirken maiyetine üçyüz silahlı süvari vermişler fakat defaatle, "Müzhic'liler yahutta başkası saldırmazsa, siz kimseye saldırmak hususunda önyak olmayacaksınız" demişlerdi. Hz.Ali (R.A.) Müzhic kabilesine vardığı zaman bunlardan bir grup ile karşılaştı ve onları İslâm yoluna da'vet için, yumuşaklıkla konuşmaya başladı. Fakat bunlar dinleyecek yerde birden saldırıya geçtiler. Zannediyorlardı ki üçyüz kişi ile savaşır ve bunları da öldürürlerse İslâmiyeti ortadan kaldıracaklardı... Hz. Ali, Peygamber Efendimizin fermanına uyarak, sadece kendilerini korumak için akıllıca davrandı. Hz.Ali'nin maksadı savaşa girmek değil İslâmı yaymaktı. Sonunda kabilenin ileri gelenleri hatalarını ve

(41) Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 2/625.

(42) Hamidullah, el-Vesaik, s.139.

anlamca hareket ettiklerini anladılar. Teşkil ettikleri bir heyet, Hz.Ali'nin (R.A.) huzuruna gelip, özür diledi. İslâmiyeti kabul edip kendi kabilelerinin diğer efradını da müslüman ettiler⁽⁴³⁾. Böylece Hz.Ali Yemen'de Tebliğ faaliyetinde başarılı neticeler elde etti.

3.1.5. Halid b. Velid (R.A.):

Resûlullah (S.A.S.) tebliğ ile görevlendirdiği sahabelerini titizlikle seçiyor ve onlara tebliğ usûllerini de tarif ediyordu⁽⁴⁴⁾. Bu uygulamalarında Hz.Halid b. Velid'in de müstesna bir yeri vardır. O Resûlullah (S.A.S.)'dan öğrendiği tarzda hareket etmiş ve her defasında İslâm sancağını bir ileri burca dikmişti. İşte onun fetihle içiçe olan bir tebliğ faaliyeti:

Resûlullah (S.A.S.), Hz.Halid'i hicri onuncu yılı rebû'l-ahir ayında Necran bölgesinde Benu Haris kabilesine da'vet ve tebliğ için gönderdi ve ona cihâddan önce üç kez islâma da'vet etmesini emretti. Şayet İslâmı kabul ederlerse onları hemen bırakmasını, karşı çıkarlarsa savaşmasını istedi. Benu'l-Hâris yurduna varan Halid (R.A.) bizzat onları islâma da'vete başladığı gibi birçok süvarisine de aynı işi emretti. Onlar şöyle diyorlardı. "Ey insanlar! müslüman olunuz, selamet bulunuz, kurtulunuz." Bu şekilde da'vet uzun bir süre devam etti. Neticede Onlar da müslüman oldular, da'vete icabet ettiler. Bundan sonra Hz. Halid (R.A.) Resûlullah'dan aldığı tâlimat gereğince onların arasında kaldı. Onlara İslâm dininin esaslarını, Kur'ân-ı Kerim'i ve Peygamberin sünnetini öğretti⁽⁴⁵⁾.

Görülüyor ki, İslâmda cihâdın asıl gayesi tebliğ'dir. İnsanlar İslâmı kabul edince orduda bulunan her bir ferd İslâmın kendisine kardeş yaptığı bu insanlarla aynı haklara sahip oluyordu.

Halid (R.A.) görevini başarıyla tamamlayınca, Resûlullah'a durumu bildiren şöyle bir mektup yazmıştı:

(43) Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 2/653.

(44) el-Kettani, et-Terâtib, 1/266.

(45) İbn Hişam, es-Sire, 4/239.

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Halid b. Velid'den Allah Resûlü olan Peygamber Muhammed (A.S.)'a

"Ey Allah'ın Resûlü! Allahın selamı rahmet ve bereketi üzerine olsun. Kendisinden başka İlah bulunmayan Allah'a hamd ettikten sonra:

Ey Allah'ın Resûlü! Sen beni Haris b. Ka'b kabilesine gönderdin. Bana: "Oraya vardığın zaman üç gün kadar onlarla savaşma, onları islâmiyete da'vet et, eğer müslüman olurlarsa kabul et ve onlara islâmiyetin ahkamıyla Allah'ın kitabı ve Peygamberinin Sünnetini öğret ve eğer müslüman olmazlarsa onlarla savaş" diye emrettin. "Ey Haris oğulları müslüman olun dedim! müslüman oldular ve bizimle savaşmadılar. Şimdi ben aralarında bulunuyorum. Onlara Allah'ın emrettiği şeyleri emrediyor, nehyettiği şeylerden onları nehyediyorum. Onlara islâmiyetin ahlâkıyla Peygamberin sünnetini öğretiyorum. Ta ki, Resûlullah (S.A.S.) bana emrini yazsın. Resûlullah (S.A.S.)'ın cevabı gelinceye kadar da bu şekilde hareket edeceğim.

Ey Allah'ın Resûlü, Allah'ın selamı üzerine olsun"⁽⁴⁶⁾.

Bu mektupta Resûlullah'ın komutanına İslâmı tebliğ tarzını öğrettiğine onun da büyük bir titizlikle bu emre riayet ettiğine şahit oluyoruz. Hz.Halid'in mektubunu alan Allah Resûlü yine şahit olduğumuz benzeri bir usluapta aşağıdaki cevabı yazar:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla Allah Resûlü Peygamber Muhammed'den Halid b. Velid'e. Selam üzerine olsun! Kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a hamd ettikten sonra:

Bil ki Benu Haris kabilesinin seninle savaşmadan müslüman olduklarını ve islâmiyete olan da'vetini kabul edip Allah'dan başka ilah bulunmadığına, Muhammedin de Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuna şahadet getirdiklerini bildiren mektubunla, elçin bana geldi. Sen de artık onları tebşir ve inzar et de gel. Seninle beraber onlardan bir hey'et de gelsin"⁽⁴⁷⁾.

(46) İbn Hişam, es-Sire, 4/240; Hamidullah, el-Vesâik, s.131.

(47) Hamidullah, el-Vesâik, s.132; İbn Hişam, es-Sire, 4/240.

Halid (R.A.) Peygamber Efendimizin emirleri gereğince Beni Haris'den bir heyet seçip huzuru saadete gönderdi. Kendisi de bu heyet ile birlikte Medine'ye geldi. Bu heyetin ileri gelenleri:

Kays b. Husayn, Yezid b. Abdullah, Yezid b. el-Mihcel, Abdullah b. el-Ferrâd, Şeddat b. Abdullah, Amr b. Abdullah idiler.

Hz.Halid Beni Haris heyetini takdim etti. Resûlullah (S.A.S.):

"-Esselamu aleykum" Onlar da şöyle cevap verdiler;

"-Biz hepimiz, şu hususa şahadet etmeliyiz ki, Allah'u Teâlâ'dan başka Mabut ve İlah yoktur. Zat-ı Risaletpenâhileri de, Allah'ın elçisidir". Sonra Peygamber Efendimiz (S.A.S.) buyurdu ki;

"-Şüphesiz ben de şahadet ederim ki, Allah'dan başka ibadet edilecek varlık ve ilah yoktur. Şu da kat'i dir ki, Ben de O'nun elçisi ve Peygamberiyim"⁽⁴⁸⁾.

Bu şekilde bir mübelliğ olarak Hz.Halid (R.A.)'de görevini başarıyla tamamlamış oldu.

3.1.6. Muaz b. Cebel (R.A.) ve Ebu Mu'sa Eş'ari (R.A.)

Bu ileri gelen iki sahabeyi, Efendimiz, Allah'ın dinini ulaştırmak ve İslâmı yaymak maksadı ile Yemen'in bazı vilayetlerine göndermişlerdi. Yola çıkacakları zaman kendilerine son derece önemli nasihatlerde ve öğütlerde bulundular. Bu nasihatler, İslâm mefkûresinin esas kaidelerinden olup, pek çok fikhî mesele bu nasihat ve öğütlere istinad eder. Resûlullah onlara şöyle buyurmuştu:

"-Bakınız, halk ile yumuşaklıkla muhabbetle geçineceksiniz, sertlik ve şiddet asla olmayacaktır. Halk'a sevgi gösterilecektir. Onların nefretini mucip işlere tevessül etmekte yok. İkiniz el birliği ile çalışacaksınız. Bibirimize yardımcı olacaksınız. Siz oraya vardığınız zaman bazı kimselerle karşılaşacaksınız. Onlar başka dindendir. Kendileri ile yumuşak konuşup ikna edeceksiniz. Yumuşaklıkla gönüllerini alarak, tevhid yoluna da'vet edeceksiniz. Daha sonra da risaleti

(48) Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 1/384.

kendilerine anlatacaksınız..."(49).

Yine Peygamber Efendimiz, Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken O'na şöyle hitab etmişti.

"Sen ehl-i Kitap bir kavme gidiyorsun. Onlara vardığın zaman Allah'dan başka tanrı bulunmadığına ve Muhammed'in (S.A.S.) Allah'ın Resûlü olduğuna onları şahadet etmeye da'vet et. Eğer bunda sana uyarlarsa onlara, Allah'ın kendilerine günde beş vakit namaz kılmayı farz kıldığını bildir. Eğer bunda da sana uyarlarsa Allah'ın kendilerine zenginlerin alınıp fakirlerine verilecek bir zekatı farz kıldığını bildir(50).

Resûl-i Ekrem bu iki memurun hareketinden önce onlara şu nasihatte bulundu: "Yessiru. Velatuassiru. Ve beşşiru. Vela tüneffiru" Yani "Kolaylaştırınız, güçleştirmeyiniz, müjdeleyiniz ve ürkütmeyiniz"(51).

Bunu müteakip Hz.Musa ile Muaz (R.A.) vazifelerinin başına hareket etmişler. Yemen'e varmışlar, Yemen arazisini dolanmışlar, her tarafta dini neşir ile uğraşmışlar ve nihayet buluşmuşlardı(52).

Yemen valisi Hz.Muaz'ın tebliğ çalışmaları çok başarılı sonuçlar vermiştir. Hatta yalancı peygamber mes'elesinde bile sadık imanlı kimseleri etrafında toplayarak kendisine verilen "merkezi hükümetin" vekilliğini de tam manası ile yerine getirmiştir(53).

3.1.7. Ebu Bekir (R.A.)

Ashâb-ı Kirâm sadece Resûlullah (S.A.S.)'ın emrine göre tebliğ vazifesinde bulunuyor değillerdi. Onlar aynı zamanda İslâmı bütün insanlara ulaştırmanın, inançlarının bir gereği olduğunun da farkında idiler. Bundan dolayı da

(49) Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 2/656.

(50) İbn Hacer, el-İsâbe, 6/107; Kandehlevi, Hayatu's-Sahâbe, 1/145; İbn Hişam, es-Sire, 4/237.

(51) İbn Hişam, es-Sire, 4/237.

(52) Şibli, Asr-ı Saâdet, 2/282.

(53) Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/145.

fedakarlıktan ve her türlü gayreti sarfetmekten asla geri durmadılar. Bu ulvi görevi büyük bir içtenlikle yerine getirenlerden biri de Ebu Bekir (R.A.)'di. O sadece inandığı için zulme maruz kalan köleleri azad etmiyor, ayrıca sözünü dinleyen herkese de İslâmı anlatmaya çaba sarfediyordu.

Ebu Bekir (R.A.) müslüman olduktan sonra bütün eşini dostunu İslâm'a da'vete başlamıştı. Nitekim Hz.Ebu Bekir'in tesiri ile aşağıdaki isimleri yazılı zevat-ı Kirâm, İslâm halkasına intisab ettiler:

1) Osman b. Affan (R.A.) 2) Zubeyr b. Avvam (R.A.) 3) Abdurrahman b. Avf (R.A.) 4) Sa'd b. bi Vakkas (R.A.) 5) Talha b. Ubeydullah (R.A.)⁽⁵⁴⁾.

3.1.8. Abdurrahman b. Avf (R.A.)

Peygamberimiz (S.A.S.) tarafından İslâmı yaymak için görevlendirilenlerdi. Peygamber Efendimiz O'nu Dumetu'l-Cendel'e tebliğ için göndermişti. İki gün sürekli onları İslâma da'vet etmesine rağmen sadece kabile reisi müslüman olmuştu. Bunu Resûlullah'a bildirince, kabile reisinin kızıyla evlenmesini ona bildirdi. O da Esbağ b. Amr el-Kelbi'nin kızı Tûmâ ile evlendi⁽⁵⁵⁾.

3.1.9. Alâ'el-Hadrami (R.A.)

Resûlullah (S.A.S.) O'nu tebliğ için Bahreyn'e göndermişti burada hem valilik hem de mübelliğ-muallimlik görevini başarıyla yerine getirmiştir. Resûlullah'ın vefatından sonra Hz.Ebu Bekir'de, Hz.Ömer'de O'nu bu görevinde bırakmışlardır⁽⁵⁶⁾.

Bu saydıklarımızın dışında bir çok mübelliğ sahabe-i Kirâm daha başarılı bir şekilde çeşitli bölgelerde görev yapmışlardır. Bunlardan birkaçı şunlardır.

(54) Pani Pati, İslâm Yayılış Tarihi, 1/115.

(55) İbn Hacer, el-İsâbe, 4/176.

(56) a.e., 4/259.

1) Amb r. Hazm el-Ensari (R.A.)

Benu Neccar kabilesine mensup bir ensari idi. Peygamber efendimiz kendisini tebliğ ve da'vetçi olarak yetiştirmişlerdi. Bu hususta islâma ve islâmi emirlere ait çok iyi bilgiler ile kendilerini techiz etmişlerdi. Bir heyet ile Beni Haris'e da'vet için gönderdiler⁽⁵⁷⁾.

Haz. Amr b. Hazm, Peygamber Efendimizin hayatlarının sonuna kadar Necran'da Benu Haris arasında bulundu. Bu kabileyi yetiştirmek ve islâmi bilgileri vermek için çalışmıştı⁽⁵⁸⁾.

2) Amr b. As'el-As (R.A.) (43/664)

Resûlullah tarafından Amman'a gönderilmiştir. Burada iki yıl da'vet ve tebliğ ile meşgul oldu⁽⁵⁹⁾.

3) Vebr b. Yuhanas (R.A.)

Yemen'e gönderilmiştir⁽⁶⁰⁾.

4) Amr b. Ka'ab (R.A.)

Benu Kudaa'ya gönderilmiştir⁽⁶¹⁾.

5) Ebu Zeyd el-Ensari (R.A.)

Amman'a gönderilmiştir⁽⁶²⁾.

Bahsettiğimiz bu tebliğ ve da'vetçilerin hepsi Peygamber Efendimizin terbiyesi ile yetişmiş, O'nun sohbetini dinlemiş ve hidayet yolunu O'ndan öğrenmişlerdi. Bunlar vazifelerini feragat ve fedakarlıkla yapmışlar ve zaman zaman müşkilatlarla karşılaşmışlar, hatta bazıları canlarını bile feda etmişlerdi.

Bu tebliğ ve da'vetçiler Peygamber Efendimizin terbiyesini alıp onun himayesinde yetiştikten sonra her biri Arabistanın ve hatta Arabistan dışı ülkelerin her tarafına yayılmışlar, İslâmı anlatmak ve da'vet için çalışmışlardı.

(57) İbn Hacer, el-İsâbe, 4/294.

(58) Pani Pati, İslâm Yayılış Tarihi, 2/654.

(59) İbn Hacer, el-İsâbe, 2/655.

(60) Pani Pati, İslâm Yayılış Tarihi, 2/655.

(61) a.e., 2/659.

(62) a.e., 2/655.

3.2. Kabilesine Tebliğ İçin Gönderilenler

Peygamber efendimiz ashâbını yetiştirip etrafa elçi, mübelliğ olarak gönderdiği gibi, huzur'u Saadette İslâm'la müşerref olmuş çeşitli kabile mensuplarını da, kendi kabilelerine mübelliğ olarak göndermiş, İslâmı yaymalarını istemiştir. Bu konuyu izah etmeye bab başlığını da aldığımız bir Buhari (256) hadisi ile başlayalım.

"Peygamberin (S.A.S.) Abdu'l-Kays heyetini, imanı ve ilmi belleyip ezberlemeleri ve bunu arkalarındaki kimselere haber vermeleri üzerine teşvik eylemesi babında hadis şöyledir.

"-Malik b. Huveyris (R.A.) Peygamber (S.A.S.) bizlere"

"-Ailelerinizin yanına dönünüz ve öğrendiklerinizi onlara öğretiniz!" buyurdu, dedi⁽⁶³⁾.

Buna benzer bir olayı yine Buhari'den nakledeceğiz. (Bu olayın tafsilatı olarak Ebu Cemre şöyle dedi:

Ben ibn Abbas'ın maiyyetinde oturuyordum. İbn Abbas beni kendi sedirinin üzerine oturtur idi. Bana benim yanımda ikamet et, sana kendi malımdan bir hisse ayırayım, dedi. Bunun üzerine ben onun maiyyetinde iki ay ikamet ettim. Sonra ibn Abbas şöyle dedi: Abdu'l-Kays heyeti (Bahreyn taraflarından) Peygamberin yanına geldikleri zaman Peygamber (S.A.S.):

"-Sizler kimlersiniz, yahut: nerenin heyetisiniz?" diye sordu. Onlar:

"-Biz Rabia kabilesindeniz, dediler".

"-Hoş geldiniz, Allah sizleri utandırmasın, pişman etmesin" buyurdu. Bunun üzerine:

"-Ya Resûlellah, biz sana yalnız haram ayda gelebiliriz. Seninle aramızda kafir olan Mudar kabilelerinden şu topluluk vardır. O halde bize kestirme bir şey emret et geride kalanlarımıza haber verelim. O sebeple de Cennete girelim dediler Peygamber'e içkileri de sordular.

Peygamber onlara dört şey emretti, dört şeyden de nehyetti. Onlara yalnız Allah'a iman ile emrettikten sonra:

(63) Buhari, Sahih, İlm 25, 1/30.

"-Yalnız Allah'a iman etmek ne demektir bilirmisiniz?" diye sordu. Onlar:

"-Allah ve Resûlü en iyi bilendir" dediler. Peyamber (S.A.S.)'de:

"-Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahadet etmek, Namazı dosdoğru kılmak, Zekatı eda etmek, Ramazan orucunu tutmak ve ganimetin beşte birini vermenizdir" buyurdu.

Keza, onları dört şeyden, yani hantem, dubba, nekir, müzeffetten nehyetti(*).

"-Bu emrettiklerimi iyice belleyin ve bunları arkanızda bıraktığınız kimselere haber veriniz" buyurdu⁽⁶⁴⁾.

İşte burada da görüldüğü üzere Allah Resûlü kendisine gelen heyetleri en güzel bir biçimde karşılıyor, onları hoşnut ediyor, ikramda bulunuyor ve öğrettiklerini dönünce kabilelerine anlatmalarını istiyordu.

Rifaa b. Zeyd Peygamber Efendimize Hayber'den önce gelmişti. Resûlullah'la sohbeti neticesi iyi bir müslüman olmuştu. İslâmı iyice öğrenince Resûlullah ona aşağıdaki mektubu yazarak, kabilesine tebliğci olarak göndermiştir.

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

Allah'ın Resûlü'nden, Rifaa b. Zeyd'e:

"Ben onu bütün kavmi üzerine Allah'a ve Resûlünü çağıran bir elçi olarak gönderiyorum. Kim bu da'vete uyarsa emin olacaktır. Allah ve Resûlünün hizbinden sayılacaktır. Her kim de yüz çevirirse ona iki ay süre tanınmıştır."

Rifaa bu şekilde kavmine gidip onları Allah ve Resûlüne da'vet ettiğinde bütün kavmi bu çağrıya uydu ve müslüman oldular⁽⁶⁵⁾. Resûlullah (S.A.S.) özellikle müslüman olan kabile reisleri ve nüfuzlu kimselere kavimleri içinde

(*) (a) Hantem; Bir nev'i içi sırlı ağzı yanından yapışmış, kırmızı veya yeşil, topraktan mamul testi.

(b) Dubba: Testi olarak kullanılan boş kuru kabak.

(c) Nakir: Şıra kurmağa mahsus içi oyulmuş ağaç parçası

(d) Muzeffet: Zift yani kara sakız ile sıvanmış testi.

(64) Buhari, Sahih İman 40, 1/19.

(65) İbn Hişam, es-Sire, 4/243; İbnu'l-Esir, Usdu'l-Gâbe, 2/228.

mübelliğ olma görevini veriyordu. Kabile reislerini seçmesinin önemini şu misalle açıklayabiliriz.

Amr b. Uyeyne Arabistan'ın kuzey-doğu bölgesinde bulunan büyük Benu'd-Di'l-Kabilesine mensup idi ve oraya mübelliğ olarak gönderildi. Ancak hiç bir başarı sağlayamadan Medine'ye geri döndü. Hz.Peygamber'e verdiği şifahi rapor şöyle idi.

"Onlara varlığında dağınık vaziyette idiler ve oturdukları barınaklarına döndüklerinde aralarına girdim ve onları Allah ve resülünün yoluna girmeye da'vet etim. Fakat pek kesin bir red ile bana karşı çıktılar."

Bunun üzerine Resülullah'ın etrafındakiler, onlara karşı bir cezalandırma seferi tertiplenmesini ileri sürdülse de bu teklife:

"- Hayır, onları kendi hallerine bırakınız! Şayet onların başkanları islama girecek ve namazları kılacak olursa, sonra kabilesi mensuplarına dönüp "müslüman olunuz !" derse, bunu kimse reddetmeyecektir⁽⁶⁶⁾.

Bu üslûbu sahabesine kazandırmaya çalışan Peygamber Efendimiz, kendisini ziyarete gelen kabile başkanlarını müslüman ettikten sonra kendi kabilelerine mübelliğ tayin ederek de başarıyla uygulamıştır. İşte bunun misali:

Hz.Tufeyl b. Amr ed-Devsî'nin, kabilesine tebliği:

Tufeyl, kabilesinin liderlerinden, şerefli, şair, dinlenen bir insandı. Mekke'ye geldiğinde, onu karşılayan Kureyşli'ler ona hürmet ettikten sonra; "Ey Tufeyl, beldemize hoşgeldin, yalnız şunu bilki; şu adam (Muhammed) aramızdan çıktı ve o sapıtmıştır. O'nun sözleri sihir gibidir. Oğulu, babasından ayırmaktadır. Biz senin için endişe ederiz. Onlardan ayrılan Tufeyl, Kabe'de namaz kılan Nebi (A.S.)'ın yanına gitti, Kur'ân'ı dinledi. O'nun ne şiir ne de sihir olmadığını anladı. Kalbi Nebi'nin söyledikleriyle yumuşadı. Resülullah'ı takibe koyuldu. Taki Nebi'nin evine geldi. Ve O'na: "Ya Muhammed kavmin bana şöyle, söyle dedi" dedi. Bundan sonra Resülullah O'na İslâmiyeti anlattı. Kur'an okudu. O da şehadet getirip, müsüman oldu⁽⁶⁷⁾.

(66) Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/448.

(67) İbn Hişam, es-Sire, 2/22-23.

Daha sonra Resûlullah'dan şöyle bir talepte bulundu.

"-Ya Resûlullah, Devs kabilesinin başkanıyım kendi kavmim arasında mümtaz bir şahsiyet sahibiyim. İsterim ki Allah'ın bana bağışlamış bulunduğu bu manevi nimetten kendi kavmime de ulaştırayım. Bunun için bana müsaade edin. Gidip onları islâma da'vet edeyim"⁽⁶⁸⁾.

Resûlullah izin verdiler, Tevhid, Risalet erkanını da kendisine iyice öğrettiler. Kurân'ı Kerim'den ayetler okutup ezberlettiler ve kendi kabilesine gönderdiler.

Hız.Tufeyl (R.A.) Mekke'den ayrıldıktan sonra kendi kabilesine varınca ilk temas ettiği kimse babası oldu. Hız.Tufeyl tebliğ işinde tuhaf bir usûl kullandı. Babasına şöyle dedi.

"-Babacığım, artık bundan böyle seninle aramızda hiç bir bağ ve ilişki kalmamıştır. Ne ben senin oğlum ne de sen benim babamsın, "hâzâ firaku beyni ve beynek". Babası üzüldü, endişeye kapıldı ve sordu.

"-Buna sebep nedir oğlum. Nedir senin bu ipe-sapa gelmez sözlerin?" Tufeyl (R.A.) buyurdu:

"-Bunlar ipe-sapa gelmez sözler değildir. Ne söylüyorsam, hepsi hakikattir. Biliyorsun ki, Ben Meke'ye gitmişim. Hakk Teâlâ orada bir Nebi görevlendirmiştir. Bu zat, iyi şeyleri emreder, kötülüklerden men eyler. Putlara tapmaktan men ediyor, bir ve tek olan Allah'a ibadet edilmesini buyuruyor. Diyor ki: Şu gördüğünüz putlar, alelade ve sadece taştan başka bir şey değildirler. Bunların hiç bir kuvvet ve kudretleri yoktur. Hiç bir şey de yapamazlar. Kendisine Melekût'dan kelam nazil olmuştur. Ben şimdiye kadar bu kadar şair, bu kadar hatip gördüm, hiç birisinin sözü O'na indirilen sözlerin yanından bile geçemez. Fesahat ve belagatta topuğuna bile varamaz. Ben de onun önünde putperestliği terkedip putlara ibadet etmeyeceğime yemin ettim. O'nun nübüvvetini kabul ve tasdik eyledim. Şimdi açık konuşalım. Sen de bizim Peygamberimiz'e iman edinceye kadar seninle bizim herhangi bir ilişkimiz olmayacak." Babası Hız.Tufeyl'in sözlerini sukunetle dinledi ve şöyle dedi.

(68) a.y.

"-Tufeyl, sen bu kavmin içinde en dirayetli, en akıllı, en anlayışlı kimsesin; sen kabul eylediğin bu yeni dini bilerek, düşünerek, anlayarak mı kabul ettin? Böyle ise bu günden itibaren ben de putlara tapmaktan vazgeçiyorum."

Hız.Tufeyl babasından emin olduktan ve babasını hidayete erdirdikten sonra, karısı ile konuştu, ona da anlattı , çok geçmeden o da müslüman oldu. Karısını kayınpederi takip etti, çok uğraşmadan o da müslüman oldu.

Bu defa sıra kabile efradına gelmişti. Fakat kabile efrada rasında iş görmek kolay olmadı. Bunlar kolay kolay söz anlamıyorlardı. Ne kadar uğraştıysa faide vermedi⁽⁶⁹⁾.

İrşadındaki bu başarısızlıktan dolayı kederli bir halde Peygamberin yanına döndü. O'ndan Devs halkı üzerine Allah'ın lanetini da'vet eylemesi niyazında bulundu⁽⁷⁰⁾. Ancak Resûlullah (S.A.S.):

"-Ya Rabbi Devs kavmine hidayet nasib eyle, onlara rahmetini yağdır" diye dua ettikten sonra Tufeyl'e şöyle buyurdu.

"-Tufeyl, şimdi sen kavmine dön de yumuşaklıkla, muhabbetle tatlılıkla Allah'ı onlara anlat. İnşallah muvaffak olursun". Hz. Tufeyl tekrar kavmine geldi ve tebliğine başladı. Peygamber Efendimizin duasının bereketi Allah'ın inayeti, kendi azim ve gayreti ile muvaffak oldu, kavminin efradının çoğu İslâm halkasına intisap ettiler.

Bu sıralarda Peygamber Efendimiz hicret edip Yesrib'e teşrif buyurdular. Çok geçmeden Kureyş ile savaşlar silsilesi başladı. Hz.Tufeyl ise kendi kavmi arasında İslâmı yaymak için çalışmasına devam ediyordu. Resûlullah Hayber savaşına hazırlanırken Hz.Tufeyl tebliğ çalışması neticesi müslüman olan elli aileyle huzuru saadete geldi.

Bundan sonra Hz.Tufeyl Mekke Fethi'ne katıldı. Daha sonra müsade alıp yine İslâmı tebliğ etmek için kabilesine döndü ve çok başarılı oldu. Az bir zamanda Hz.Tufeyl bunları yanına alarak tekrar Mekke'ye gedi. O tarihten sonra hep huzuru saadette bulundu⁽⁷¹⁾.

(69) İbn Hişam, es-Sire, 2/24-25.

(70) Arnold, İntişâr, s.54.

(71) İbn Hişam, es-Sira 2/24.

Kendi kavmine İslâmı anlatmak için gidenlerden bir diğeri de Dımâm b. Sa'lebe idi. Benî Sa'd b. Bekr kabilesi, liderlerini nübüvvet iddiasının aslını öğrenmek üzere Resûlullah'a gönderdiler⁽⁷²⁾. Olay Buhari'de şu şekilde nakledilir.

Enes b. Malik rivayet ediyor: Peygamber (S.A.S.) ile oturduğumuz bir sırada deve üstünde bir kimse gelip devesini mescide çökerttikten sonra bağladı, ondan sonra:

"-Hanginiz Muhammed?" diye sordu. Peygamber sahabileri arasında dayanmış oturuyordu.

"-İşte dayanmış olan şu Beyaz kimsedir" dedik. O zat:

"-Ey Abdu'l-Muttalib'in oğlu!" diye hitab etti. Peygamber (S.A.S.)

"Seni dinliyorum" buyurdu. O zat:

"-Ben sana bazı şeyler soracağım, amma soracaklarım pek ağırdır. Gönlün benden incinmesin" dedi, Peygamber (S.A.S.)

"Aklına geleni sor," buyurdu. O zat:

"-Senin ve evvelkilerin Rabbi aşkına söyle, bütün insanlara seni Allah mı gönderdi?" dedi. Peygamber:

"-Allah, evet" buyurdu. O zat:

"-Allah aşkına şu sadakayı zenginlerimizden alıp da fakirlerimize dağıtmayı sana Allah mı emretti?, dedi. Peygamber:

"-Allah için evet" buyurdu. O zat.

"-Allah aşkına (söyle) bir gün bir gece içinde beş vakit namaz kılmamızı sana Allah mı emretti". Peygamber (S.A.S.):

"-Allah için evet" buyurdu. Bu defa o zat:

"-Sen ne getirdi isen ben ona iman ettim. Kavmimden geri kalanlarına da elçi benim. Ben Sa'd b. Bekr oğullarının kardeşi Dımam b. Sa'lebe'yim" dedi⁽⁷³⁾.

(72) İbn Hacer, el-İsâbe, 3/372.

(73) Buhari, Sahih, İlm 6, 1/22.

Müslüman olduktan sonra, kavmine döndü. Etrafını sardılar. Konuşmasına "-Lat ve Uzza ne kötü tapılacak ilahlardır" diye başladı. Böylece kabilesinden bu ilahları ilk reddeden kimse oldu. Kabile fertleri bu sözleri duyunca dehşete kapıldılar ve hemen müdahale ettiler.

"-Sus ya Dımam çarpılacaksın" dediler. İnsanların bu derece düşüncesiz endişeleri üzerine şöyle dedi.

"-Yazık size, vallahi o putlar size ne fayda ne de zarar verirler. Şüphesiz Allah kendi katından bir kitapla birlikte Resûlü'nü gönderdi. Ben şahadet ederim ki, Allah birdir. O'ndan başka ilah yoktur. Hz.Muhammed O'nun kulu ve elçisidir. Ben size O'ndan bir elçi olarak geldim. Emrettiklerini emreder. Yasakladıklarından nehyederim" dedi. Bunun üzerinden bir gün geçmemişti ki, kabileden müslüman olmadık ne bir erkek ne de bir kadın kalmadı. Bu başarılar duyulunca Abdullah b. Abbas (R.A.) takdirini şöyle dile getirmişti.

"-Biz, elçi olarak kabilesine gidenlerden Dımam b. Sa'lebe'den daha başarılısını görmedik"⁽⁷⁴⁾.

Urve b. Mes'ud da Resûlullah, Taif'den ayrıldıktan sonra O'na gitmiş ve müslüman olmuştu. Büyük bir heyecanla kabilesini islâma da'vet etmek istediğini Peygamberimize bildirince; Resûlullah kavminin islâma son derece muarız olduğunu, böyle bir teşebbüs neticesinde kendisini öldürebileceklerini söylerek onu vazgeçirmek istemişti. Ancak kavminin ileri gelenlerinden olduğunu beyan edince, ona da'vet izni vermişti. O kavmine varıp tebliğe başlayınca hemen üzerine saldırdılar ve birçok kılıç darbesiyle onu şehid ettiler⁽⁷⁵⁾.

Medine'ye gelerek müslüman olan kabile mensuplarının bir çoğu beraberinde bir mektupla birlikte tebliğde bulunmak üzere kabilesine gönderiliyordu. Bu sahabelerden biri de Cenade (R.A.)'dır. Kendisine şu sözleri içeren bir mektup verilmişti.

(74) İbn Hişam, es-Sire, 4/221.

(75) İbn Hacer, el-İsâbe, 4/238; İbn Hişam, es-Sire, 4/182.

"Bu mektup, Allah Resûlü Muhammed'den Cenade ve kavmine'dir. Kim onun da'vetine uyar müslüman olur, namazı kılar, zekatı verir, Allah ve Resûlüne itaat ederse, O'nun emniyeti Allah ve Resûlüne aittir"⁽⁷⁶⁾. Haris b. Zübeyr'de böyle bir mektupla kavmine da'vetçi olarak görevlendirilenlerdendi⁽⁷⁷⁾.

Bazan da kabileler Resûlullah'a müracaat ederek kendilerine dini öğretecek bir elçi göndermesini isterlerdi. Konu hakkındaki rivayet Huzeyfe b. Yeman'dan:

"-Necran heyeti Peygamber (S.A.S.)'den kendilerine emin bir zat'ın gönderilmesini istediklerinde, Peygamber (S.A.S.) onlara:

"-Sizin üzerinize muhakkak emin bir kimse göndereceğim ki, o şüphesiz hakkıyla güvenilir bir kimsedir" buyurdu.

Bu sözü üzerine sahabiler, bu eminlik ve emirliğe rağbet ederek, herbiri kendisinin gönderilmesini gözettiler. Bundan sonra Peygamber (S.A.S.) Ebu Ubeyde'yi gönderdi⁽⁷⁸⁾.

Kabilesine Resûlullah'dan aldığı mektupla giden ve da'vetçi olarak görev yapan sâhabilerden biri de Ubade b. Eşyeb idi. Ubade kavmini islâma da'vet ettiğinde, Allah ve Resûlunun emir ve yasaklarını bildirdiğinde hepsi müslüman oldular⁽⁷⁹⁾.

İslâm'ın Arabistan'da yayılmasında bu elçilerin büyük katkısı olmuştu. Bu elçilerden biri de Amir b. Hilâl idi. O da mektupla kavmine da'vet için gönderilmişti⁽⁸⁰⁾.

Elçilerin bu başarısı, vazifesi bütün cihana tebliğ olan Nebi (S.A.S.)'i bu usûlde çeşitli uygulamalara sevketmişti. O da sadece müslüman olan ashâbı, kendi kavmine elçi göndermiyor, aynı zamanda kendisinden İslâmı anlatacak elçi isteyenlere bu noktada en mahir elçileri gönderiyordu. İslâma meyilli kabilelere de, hiç bir istek olmaksızın, bizzat kendisi mübelliğler gönderiyordu.

(76) İbn Hacer, el-İsâbe, 1/259; İbnu'l-Esir, Usdu'l-Gâbe, 1/392.

(77) İbn Hacer, el-İsâbe, 1/292.

(78) Buhari, Sahih, F.Ashâbu'n-Nebi 22, 4/216.

(79) İbnu'l-Esir, Usdu'l-Gâbe, 3/157.

(80) a.e., 3/145.

Abdullah b. Rebia tebliğ için tayin edilen elçilerden biriydi. Peygamber Efendimiz yazdırdığı iki ayrı mektupla onu iki ayrı köyü islâma da'vet için gönderdi. Köylerden birisi mektubu kabul etti, diğeri etmedi. Mektubu kabul eden köy, müslüman oldu, da'veti kabul etti⁽⁸¹⁾.

en-Nehâf kabilesi de Resûlullah'ın da'vetini işitenlerdendi. Bu işin aslını öğrenmek için içlerinden ikisi Resûlullah'a gönderilir. Bunlar Cüheys b. Uneys ile Ertat b. Şurahbil idi. Olayı Cuheys şöyle anlatıyor:

Resûlullah'a vardığımızda bizi islâma da'vet etti, biz de kabul ettik ve ona biat ettik. Biz kavmimiz adına da biat etmek isteyince, Allah Resûlü hayret etti. Bize:

"-Siz arkada kalan kavminizin kefilisi misiniz?" diye sordu. Biz:

"-Ey Allah'ın Resûlü, biz kavmimizden geride kalan yetmiş kişiye kefiliz ki, onlar bizden daha faziletli kimselerdir" dedik. Bunun üzerine Resûlullah bize dua etti⁽⁸²⁾.

Aynı şekilde Yemame'lilerden oniki kişi de Resûlullah'a gelerek müslüman olan ve sonra kavmine dönerek, Peygamber Efendimiz (S.A.S.)'den öğrendiklerini tebliğ edenlerdendi⁽⁸³⁾.

Da'vetçilerden bir diğeri de Sudey b. Aclan (Ebu Umame el-Bahilî)'dir. Elçi olarak gidişini şöyle anlatmıştır:

"Resûlullah (S.A.S.) beni, kabilemi islâm'a da'vet etmek ve onlara Allah'ın emir ve yasaklarını öğretmek üzere görevlendirdi. Oraya vardığım zaman develerini suvarıp sağdıklarını ve sağdıkları sütü(*) içtiklerini gördüm. Beni görünce:

"-Hoş geldin Sudey b. Aclan, duyduğumuza göre sen de dininden çıkıp o adama tabi olmuşsun" dediler.

"-Hayır, dinden çıkmadım, fakat Allah ve Resûlüne inandım. Allah'ın Resûlü beni size islâmiyeti anlatmak için gönderdi, dedim.

(81) İbn Hacer, el-İsâbe, 4/64; İbnu'l-Esir, Usdu'l-Gâbe, 3/232.

(82) İbn Hacer, el-İsâbe, 1/267; İbnu'l-Esir, Usdu'l-Gâbe, 1/75.

(83) İbn Hacer, el-İsâbe, 1/78; İbnu'l-Esir, Usdu'l-Gâbe, 1/121.

(*) El-İsabe de içtiklerinin kan olduğu kaydedilmiştir. 3/241.

Derken çanaklarını getirip ortaya koydular ve etrafıma toplanıp yemeğe başladılar, bana:

"-Sen de gel ye", dediler, Onlara:

"-Ben öyle bir adamın yanından geliyorum ki; bunu size haram kılmıştır" dedim.

"-O'nun sana söylediği nedir?" dediler. Onlara:

"-Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilen, boğulmuş, vurulmuş, yukarıdan yuvarlanmış, süsülmüş, canavar yırtmış olup da ölenler ve dikili taşlar adına kesilen hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı" diye ayet nazil olmuştur dedim. Ve müslüman olmaları için onlara çok söyledim. Fakat bir türlü yanaşmadılar⁽⁸⁴⁾.

Çok susamış olduğum halde uyudum. Uykumda adamın biri eli üstünde taşıdığı ve güzellikte bir benzerini görmediğim şişe içerisinde nefis bir içecek getirip bana sundu. Elinden aldım ve içtim.

Kabilemden biri diğerlerine "kabilenizin eşrafından bir adam, size geldi de ona bir ikramda bulunmadınız" dedi. İçlerinden biri bana süt getirdi. "Ona ihtiyacım yok" dedim ve onlara karnımı gösterdim. Bunun üzerine müslüman oldular⁽⁸⁵⁾.

İbn Ebi Asım da Benî Sa'd kabilesini islâma da'vet için görevlendirilenlerdendi⁽⁸⁶⁾.

İslâmiyet güç kazanıp Arabistan'da yayıldıkça kabilelerin İslâmı tanıma isteği artıyordu. Bunun için birçok kabile Medine'ye heyetler göndermişti. Şimdi bu heyetlerin tebliğ çalışmalarına misaller verelim:

Selemânî'ler yedi kişi idiler. H.10. senede şevval ayında Medine'ye gelmişlerdi. İslâmî meseleleri sorup öğrendikten sonra müslüman oldular. Kendi kabilelerine dönüp islâmiyeti yaydılar.

(84) Kandelevi, Hayatu's-Sahâbe, 1/137.

(85) İbn Hacer, el-İsâbe, 3/241.

(86) Kandelevi, Hayatu's-Sahâbe, 1/137.

Bir başka heyet de Benû Kelb kabilesinden gelmişti. Bu kabileden de ilk önce Abd-u Amr ve Asım isminde iki zat gelmiş, islâmiyeti öğrenip müslüman olmuşlardı. Peygamberimiz onlara şöyle buyurmuştu:

"-Ben, Nebiyy-i Sadık'ım. Sadakatle ve temizlikle geldim. Beni tekzip eden ve kabul etmeyen herkes, sapıklığa düşmüş, berbad olup, felakete uğramış olacaktır. Benden yüz çeviren, bana karşı gelen, benimle savaşa girişen, kötülük yolunu tutmuştur. Bana uyan, yardım eden ve benim dediklerimi dinleyen kimse ise, felah bulur. Beni kabul edin ve benim getirdiğim dinin yayılması için cihâd etmeye hazır olunuz.

Buna şöyle mukabelede bulundular:

"Elbetteki sizi kabul etmek, size uymak ve sizin dininizin yayılması yolunda çalışmak için geldik".

Bundan sonra aynı kabileye mensup diğer iki zat daha Peygamber'in huzuruna geldiler. Bunlar Rebfa b. İbrahim ed-Dimaşkî ve Hamele b. Sâ'da'ne idiler. Temsilci sıfatı ile huzura gelmişlerdi. Peygamber Efendimizin huzurunda İslâmı kabul ettiler. Peygamber Efendimiz onlara:

"Namazı vaktinde kılacaksınız. Zekatı tam olarak vereceksiniz" diye emir buyurdular. Bundan sonra geri döndüler ve kendi kabilelerini hep müslüman ettiler⁽⁸⁷⁾.

3.3. Tebliğ Hey'etleri

1) Beni Sâlebe'ye gönderilmiş olan heyet: Hicretin 6. senesinde rebû'lahir ayı. Peygamber Efendimiz (S.A.S.) on kişilik bir heyeti, tebliğ ve İslâmı yaymak için, Muhammed b. Mesleme'nin başkanlığında Beni Sâlebe aşiretine gönderdiler.

2) Benû Kâ'ab'a gönderilen heyet: H.6. senesinde Şaban ayında Peygamber Efendimiz (S.A.S.) Hz.Abdurrahman b. Avf'ı Beni Kâ'ab'a gönderdiler. Zamanla kabilenin hepsi müslüman oldu.

(87) Pani Pati, İslâm Yayılış Tarihi, 2/604-605.

3) Beni Süleym'e gönderilen heyet: Hicretin yedinci senesi zilhicce ayında Peygamber Efendimiz (S.A.S.) İslâmı yayma, tebliğ ve davet için Hz.İbn Ebi'l-Avçâ'yı elli kişilik bir heyetle Beni Süleym'e göndermişlerdi.

Bunlardan başka Resûlullah (S.A.S.) Beni Kuda'a'ya, Beni Cüzeyme'ye, Beni Kilâb'a, Hemedan kabilesine ve diğer bir çok kabileye tebliğ heyetleri göndermiştir⁽⁸⁸⁾.

3.4. Elçiler :

Allah'u Teâlâ son elçisi Hz.Muhammed'i bütün insanlığa göndermişti. Ve tebliğ bütün insanlara idi. Kısa zamanda çevresinde büyük mesafeler alan Allah Resûlu için artık yeni coğrafyalara ulaşma vakti gelmiştir. Bu amaçla Peygamberimiz kendisinden sonra da tebliğ de kullanılacak orjinal bir metod ortaya koymuştur. "Elçiler" diye bildiğimiz bu usul daha sonra sahâbeler ve onları takip eden müslüman tebliğciler tarafından da başarıyla kullanılmıştır.

"Biz seni ancak alemlere rahmet olasın diye gönderdik."

Peygamber Efendimiz (S.A.S.) Allah'ın dinini bütün insanlara tebliğ için gönderilmişti. Arabistan'da İslâm hızla yayılırken ve kabileler arasında bir takım anlaşmalarla sulh temin edilirken bu defa sıra komşu memleketlere gelmişti. Onları davet için Peygamber Efendimiz (S.A.S.) seçtiği ve güvendiği sahabilerine mektuplar vererek bu görevi yerine getirmiştir. O sahabilerini toplayarak onlara şöyle buyurmuştu:

"Ey cemaat, Allah'u Teâlâ beni bütün Alemlere rahmet olarak göndermiştir. Bunun için siz de benimle anlaşmazlık etmemelisiniz. Nitekim İsa b. Meryem (A.S.) ile havarileri arasında ihtilaf çıkmıştı." Sahabiler sordular:

"-Ya Resûlullah, Hz.İsa (A.S.)'ın havarileri arasında ne gibi ihtilaf çıkmıştı". Peygamber Efendimiz buyurdular:

"-İsa (A.S.)'ın davet ettiği hususa, bende sizi davet ediyorum. Ama siz İsa'nın havarileri gibi yapmayacaksınız. İsa onları mektuplar yazarak padişahlara ve valilere göndermişti. Bunlar Hz.İsa'nın ülkesi civarındaki

(88) a.e., 1/375-385.

hükümdarların yanına çıkmak ve mektupları verme cesaretini gösterememişlerdi. Siz böyle yapmayacaksınız. Ben de sizi elçi olarak göndereceğim. Mektuplar da yollayacağım. Fakat siz bunları alıp götürerek ve ulaştıracaksınız⁽⁸⁹⁾.

Resûlullah (S.A.S.)'ın ashâbının bu hususta son derece itaatkar olduğunu tesbit edince bu güzide insanlardan elçi olma meziyetine sahip olanları da bizzat seçmiştir.

Resûlullah (S.A.S.) elçi olarak seçtiği kimseler anlayış derinliği, dil tatlılığı, fesahat ve hasmı ikna gücüne sahip olma özellikleri ile temayüz eden ashâbındandı. Dihye (R.A.) elçi olarak Kayser'e vardığında ona şöyle demişti:

"Beni senden daha hayırlı olan gönderdi; O'nu da kendisinden ve senden daha hayırlı olan göndermiştir. Boyun eğerek (tevazu ile) dinle, sonra samimi olarak cevap ver; Eğer tevazu göstermezsen anlamazsın, samimi olmazsan adil (doğru) davranamazsın".

Kayser "Haydi söyle" dedi. Dihye de şöyle dedi.

"Mesih (a.s.)'ın namaz kıldığını biliyor musun?" Kayser: "evet" dedi. Dihye şöyle devam etti.

"Seni Mesih'in kendisine namaz kıldığı zat'a yerin ve göklerin, annesinin karnında Mesih'in yaradılışını düzenleyene çağırıyorum. Musa (a.s.)'ın ve ondan sonra da Meryem oğlu İsa'nın müjdelediği Ümmi Nebi'ye çağırıyorum. Bu hususta, bizzat gözle görmenin yerine geçecek ve haberden açık olan ilimden bir eser vardır. Eğer daveti kabul edersen, dünyayı ve ahireti kazanırsın. Aksi halde Ahireti kaybedersin ve dünyada da ortağın olur. Zorbaları yok eden ve nimetleri değıtiren bir Rabbin var".

Bunun üzerine Kayser, Dihye'nin getirdiğı mektubu alıp başına koydu, öptü ve sonra şöyle dedi:

"Allah'a and olsun ki, okumadık kitap ve sormadık âlim bırakmadım ve bundan da ancak hayır gördüm. Mesih'in kendisine namaz kıldığı Zat'ın kim olduğunu düşünüp anlamam için bana süre tanı. Bugün bir hususta sana icabet yarın daha iyisini gördüğümde ondan vazgeçmeyi hoş bulmuyorum. Bu bana

(89) İbn Hişam, es-Sire, 4/606.

zarar verir, fayda vermez. Ben buna bakıncaya kadar ikamet et." Bunun üzerinden fazla zaman geçmeden Nebi (a.s.)'ın vefat haberi kendisine ulaştı⁽⁹⁰⁾.

Bu özlü konuşma bize, elçilerin tebliğ faaliyetlerindeki rollerinin ne derece mühim olduğunu göstermeye kafidir.

Muhatabın seviyesine göre hareket etmek, kısa ve anlaşılır konuşmak, akli deliller vermek bu elçilerin güzelce tatbik ettiği usûllerdendi.

Hatib (R.A.) Mısır Kralı Mukavkıs'a gönderilen elçi idi⁽⁹¹⁾. Huzuruna çıktığında ona şöyle demişti.

"-Senden önce bir adam vardı, kendisinin en yüce Rab olduğunu iddia etti de, "Allah bunun üzerine onu dünya ve ahiret azabına uğrattı." (Nazihat 25). Ve kendisinden intikam aldı. Başkası senden değil sen başkasından ibret al." Mukavkıs ondan konuşmasına devam etmesini istedi. Hatib (R.A.) şöyle dedi.

"Senin bir dinin mevcut olup onu ancak kendisinden daha hayırlı bir din için bırakacaksın ki, bu da Allah'ın başka dinlerin yerine ikame ettiği islâmdır. Bu peygamber (S.A.S.) insanlara davette bulundu O'na karşı en şiddetli olanlar Kureyşliler, en düşman olanlar, Yahudiler ve en yakın olanlar da Hıristiyanlardır. And olsun Hz.Musa'nın, Hz.İsa'yı müjdelemesi ne ise, Hz.İsa'nın Hz.Muhammed (S.A.S.)'i müjdelemesi de odur. Bizim seni Kur'ân'a davet etmemiz, Senin Tevrat'a inananları İncil'e çağırman gibidir. Bir kavme bir peygamber geldiğinde, onlar onun ümmetidirler ve kendisine itaat etmeleri onlara borçtur. Sen de bu Peygamber'e ulaşanlardansın. Biz seni Mesih'in dininden vazgeçirmiyor, onun gereğini yerine getirmeni istiyoruz⁽⁹²⁾.

Burada son derece özenle seçilmiş kelimeler ve konuları nazarı itibara alınca Hz.Hatib'in ne derece seçkin bir mübellîğ olduğunu görüyoruz. Tabiatıyla bu da muhatabın üzerinde beklenen etkiyi gösterecektir. Görülüyor ki her bir elçi görevini büyük bir ustalıkla yerine getirmiş, tebliği ve daveti başarıyla gerçekleştirmişlerdir. İşte bir diğeri:

(90) el-Kettani, et-Terâtib, 1/260.

(91) İbn Hişam, es-Sire, 4/254.

(92) el-Kettani, et-Terâtib, 1/260.

Ala el-Hadramî Resûlullah (S.A.S.)'in mektubnu Munzir b. Sava'ya götüren elçisiydi⁽⁹³⁾. Hadrami, Munzir'in huzuruna çıktığında aralarında şöyle bir mükaleme cereyan etmiştir.

"Ey Munzir, sen dünyada ulusun, ahirette küçük olma. Bu Mecusilik kötü bir din olup onda ne Arap'ın kerem ve ahlâkına uygunluk ne de ehli kitab'ın ilmi vardır. Kendileri ile evlenmekten haya edilen kimselerle evleniyorlar, yenilmesi hoş görülmeleyen şeyleri yiyorlar. Dünyada, kıyamet günü kendilerini yiyecek olan ateşe tapıyorlar. Sen akıl ve görüş yoksunu değilsin. Bak, yakışır mı sana yalan söylemeyen birini doğrulamayasın? Hainlikte bulunmayana güvenmeyesin? Verdiği sözden dönmeyene emniyet etmeyesin? Bu seni davet ettiğim öyle bir Peygamberdir ki, Allah'a and olsun hiç bir akıl sahibi O'nun hakkında "Ne olurdu, emrettiği şey yasaklansaydı, ya da yasakladığı şey emr olunsaydı veya ne olurdu affında biraz daha ileri gitseydi ya da cezalandırmasını biraz daha azaltsaydı!" diyemez. O'ndaki bu vasıflar akıl akıl sahiblerinin dileklerine ve görüş sahiplerinin düşündüklerine uygundur"⁽⁹⁴⁾.

Sahabe-i Kirâm'ın bu mümtaz şahsiyetleri, muhatabın haline ve seviyesine uygun bir tarzla davetlerini gerçekleştirirken sergiledikleri başarılı uslûp ile, tarihin şahitliğinde, tebliğin numûne olacak şaheser tablolarını gerçekleştirmişlerdir. İşte bu misallerden bir diğeri:

Amr b. As, Cülenda'nın huzuruna girdiğinde ona şöyle demişti:

"Ey Cülenda, sen bizden uzak olsanda Allah'a uzak değilsin, seni yalnız başına yaradan yalnız kendisine ibadet etmene; seni yaratmaya kimseyi ortak etmeyen; kendisine ortak koşmamana ehildir. Bil ki, seni diriltten öldürecek, senin varlığını başlatan tekrar geri getirecektir. O halde dünyayı da, ahireti de getiren şu ümmi Peygambere bak; Eğer buna karşılık bir ücret istiyorsa onu verme, yönelttiği şey bir heva ise onu terket, sonra getirdiklerine bak, insanların getirdiğine benziyor mu? Eğer benziyorsa ona apaçık gerçeği sor ve dilediğin haberi seç, eğer benzemiyorsa, söylediklerini kabul et ve va'dinden kork".

(93) İbn Hişam, es-Sire, 4/254.

(94) el-Kettani, et-Terâtib, 1/261.

Yine Şuca b. Vehb (R.A.) Cebele b. Eyham'e elçi olarak gittiğinde ona şöyle demişti.

"Ey Cebele, senin kavmin (ensarı kastediyor) bu ümmi Peygamberi yurdundan kendi yurtlarına naklettiler, O'nu barındırdılar ve korudular. Şimdi üzerinde bulunduğun din atalarının dini değildir: Sen Şam'a sahip ve hükümran olmakla Bizans'a komşu oldun, eğer Kisra'ya komşu olsaydın Irak hükümranlığı sebebiyle bu kez Farslar'ın dinini kabul ederdin. Senin kavminden bu Ümmî peygamberi tasdik eden öyle kimseler var ki, onu sana üstün tutmazsak kızmazsın, seni ona üstün tutmamızdan da hoşlanmazsın. Eğer müslüman olursan, Şam halkı sana itaat eder. de Bizans senden korkar. Eğer böyle yapmazlarsa dünya onların, ahirette senin ve sen mescitleri kiliselerle, ezanı çanla, kibleyi haçla değiştirmiş olursun. Allah katındaki ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır.

Bir başka elçi Muhacir b. Ebi Ümeyye, Haris b. Abdikülâle vardığında söyle demişti:(95)

"Ey Haris, Hz. Muhammed (S.A.S.)'in kendisini arz ettiği ilk kimse sen idin. Fakat onun hakkında yanıldın. Sen hükümdarlardan değeri büyük olanısın, hükümdarların iktidar galebesine baktığında onların da gâlibine bak. Bu günün seni sevindirdiğinde, yarınından kork. Senden önce öyle hükümdarlar vardı ki, eserleri gitti, yalnız haberleri kaldı, uzun zaman yaşadılar, uzağı umdular ve az azık edindiler. Onların kimine ölüm yetiştirdi, kimini ceza çarptı. Ben seni öyle bir Rabb'a çağırıyorum ki, eğer hidayeti dilersen sana mani olmaz. Eğer senin (helakini) isterse kimse ona engel olamaz. Seni o ümmi Peygambere davet ediyorum ki, emrettiği şeyden daha güzel bir şey ve yasakladığı şeyden daha çirkin bir şey yoktur. Bil ki, senin diriyi öldüren, ölüyü diriltten, gözlerin hainliğini ve kalplerin gizlediğini bilen bir Rabbin vardır(96).

Burada görüldüğü üzere elçiler gittikleri meliklerin seviyelerine göre hitap etmişlerdir. Ve kendilerine sorulan sorulara, ne derece usta mübelliğler olduklarını gösterircesine cevaplar vermişlerdir.

(95) İbn-Hişam, es-Sire, 4/255.

(96) el-Kettani, et-Terâtib, 1/262.

Nebi (S.A.S.) Hatib b. Ebi Beltaa'yı Mısır kralı Mukavkıs'a gönderip ona mektubunu tebliğ ettiğinde, Mukavkıs kendisine şöyle dedi:

"Bana beddua edip de cezaya uğramamdan onu men eden nedir?" Hatip da ona şöyle karşılık verdi:

"-Hz. İsa'yı kendisinden yüz çevirenlere beddua etmekten alıkoyan neydi?" Bunun üzerine Mukavkıs bir müddet susup kaldı, sonra sözünü tekrarlamasını istedi, o da tekrarladi. Mukavkıs sukut etti. Rivayet edildiğine göre Mukavkıs kendisine Resûlullah (S.A.S.)'ın kavmi ile yaptığı savaşlardaki durumunu sorup Hatip da savaşın onlar arasında sıra ile olduğunu, bazan Resûlullah (S.A.S.)'ın bazan diğerlerinin kazandığını söyleyince mukavkıs şöyle demişti:

"Peygamber mağlup olur mu?" Hatib (R.A.) da, hıristiyanların Hz.İsa (a.s.)'nin tanrı olduğuna inandıkları halde çarmıha çekildiği yolundaki iddalarına işaretle şu karşılığı verir. "Tanrı çarmıha çekilir mi?"(97).

Resûlullah'ın davet için gönderdiği bu elçilerin(*) hususiyetlerine ait enteresan bilgileri Buhâri tercemesinde derleyen Sofuoğlundan nakledelim:

"Şüphesiz ki Resûlullah (S.A.S.)'ın bu dini ve aynı zamanda siyasi hareketi, beşeriyeti, İslâm dinine umumi mahiyette daveti idi. Bu umumi davette elçilerin rolü çok mühimdir. Dıhye (R.A.) bu elçilerden biridir.

Resûlullah İmparator Herakliyus'a hitaben yazılan mektubunu, Dıhye b. Halife eliyle gönderdi. Peygamberin hususi sahabilerinden olan Dıhye, ashâbın en güzeli ve en kibar bir siması idi. Rivayete göre Dıhye Şam'a uğradığında bütün evlerden herkes çıkıp bu necip çehreyi görmeye koşmuşlardı. Dıhye adında ashâb arasında başka bir kimse de yoktu. Bazı defa Cibril Resûlullah'ın huzuruna Dıhye Suretinde temessül ederek gelirdi. Bununla beraber, Bedir'den sonraki gazaların hepsinde bulunmuş ve yüksek hizmetler görmüştür. Bu cihetle Roma İmparatorluğu gibi o devrin muazzam bir devletinin reisine böyle necip ve kibar bir simanın gönderilmesinde son derece yüksek bir hüsn-i intibah vardır(98). İşte diğer bir elçi:

(97) el-Kettani, et-Terâtib, 1/262.

(*) Bilgi için bkz. el-Kastallani, el-Mevahib, 2/155; Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/308-420.

(98) Buhari Sahih (15/7120) (Mütercim notu)

"Amr b. Umeyye bu sefaret vazifesini pek güzel ifa etmiştir. İbn İshak'ın rivayetine göre bu zat Habeşistan'a varıp mektubunu Necaşi Ashame'ye verdikten sonra şu hitabede bulunmuştur.

-Muhterem Necaşi Ashame! Bana düşen vazife vaziyeti söylemek, siz Necaşi hazretlerine de lütfen dinlemek. Senin bize karşı gösterdiğin rikkat ve şefkat derecesinde bizim de size samimi güvenimiz vardır. Biz cenabınızdan ne hayır ümit ettikse muhakkak ona nail olduk. Hiç bir vechile endişelenmedik, daima emin bulunduk. Biz senin lisanından şu emniyet hüccetini almıştık: "Bizimle sizin aranızda İncil reddolunmaz bir şahit, zulüm etmez adil bir hakim olsun." Bu defa Resûlullah (S.A.S.) etrafındaki devletlere birer sefir gönderdi, beni de cenabınıza. Fakat ben onların ummadıkları hüsnü kabulü sizden umarak ve onların korktukları sui muamele ihtimalinden emin olarak geldim. Geçmiş hayra istinat ve müstakbel ecir ve mükafata intizar ederek huzurunuzda bulunuyorum"⁽⁹⁹⁾. Böylece Amr da görevini eksiksiz tamamlıyordu.

Şüphesiz efendimiz elçileri birtakım vasıflarına binaen seçiyordu. Ama onları gönderirken yine birtakım tavsiyelerde de bulunurdu⁽¹⁰⁰⁾. Bu hususta Peygamber Efendimizden çeşitli rivayetler yapılmıştı.

Buhâri'de geçen "mescidde bevlın üzerine su serpme babında"⁽¹⁰¹⁾ anlatıldığı üzere Ebu Hureyre diyor ki: "Bir bedevi mescidde bevletti, insanlar üzerine üşüştü. Rasulüllah onlara engel olarak şöyle buyurdu. Onu bırakın ve bevlettiği yere su serpin, sizler kolaylaştırıcı olarak gönderildiniz, zorlaştırıcılar olarak değil. "Bu hadis'in şerhinde Hafız ibn Hacer şöyle diyor." Resûlullah'ın herhangi bir tarafa gönderdiği elçiler için tavrı böyle olup onlara "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın" emrini tavsiye ederdi⁽¹⁰²⁾.

(99) Buhari, Sahih, (15/7124) (Mtercim Notu)

(100) el-Kettani et-Terâtib, 1/266.

(101) Buhari, Sahih, Vudu 58, 1/61.

(102) İbn Hacer, el-Askalani, Fethu'l-Bari bi Şerhi Sahihi'l-Buhari, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Berut 1989, 1/430.

Sahih-i Müslim'de Ebu Musa'dan nakledilir: "Resûlullah (S.A.S.) ashaptan birini herhangi bir iş için gönderdiğinde "müjdeleyin, nefret ettirmeyin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın" buyururdu⁽¹⁰³⁾.

Elçilerle tebliğ usûlü Peygamberimizin sahabeye buyurduğu ve onların da başarıyla tatbik ettikleri bir usûldü. Bu metodu ashap, Peygamber Efendimizden sonra da kullanmıştır. Bu konuya ışık tutması açısından Hz.Ömer dönemine ait bir misal vereceğiz.

Mısır kralı Mukavkis, Amr b. As'a haber yollayarak kendileriyle konuşmak üzere elçiler istedi. O da içlerinden Ubade b. Samit'in bulunduğu bir heyet gönderdi ve bizzat Ubade'nin konuşmasını emretti. Ubade son derece esmerdi. Kralın huzuruna girdiklerinde Ubade öne geçti, Kral "içinizden bundan başka konuşacak yok mu?" deyince onlar, "O en üstünümüz, Peygamberimize arkadaşlıkta en önde gelenimiz olup üstelik kumandanımız onun konuşmasını emretti." diyerek karşılık verdiler. Bunun üzerine Kral "o halde gelsin, siyahlığından dolayı ondan korkmuştum" dedi. Ubade "Eğer benden, siyahlığımdan korkutysan benim gençliğim geçti. Ve kuvvetim gitti. Sen hele benden daha siyah, daha güçlü ve daha iri vücutlu binin üstünde yiğidin bulunduğu ordumuzu görseydin ne olurdu?" deyince Kral kendisinden barış istedi. Bunun üzerine Ubade şöyle dedi. "Sizden ancak şu üç husustan birini kabul edeiz; Ya İslâmiyeti kabul eder kardeşlerimiz olursunuz, lehimize olan haklar sizinde lehinize ve üzerimize olan görevler sizin de üzerinize olur. Veya bize cizye öder zimmetimizi kabul edersiniz. Bizde bunu kabul eder sizden el çekeriz. Veyahut da bize karşı savaşa çıkarsınız. Ta ki Allah sizinle aramızda hükmeder." Kral "bu üç husustan başkasını kabul etmez misiniz?" diye sorunca; Ubade iki elini kaldırarak "hayır, göğün Rabbine andolsun ki hayır, bu yerin Rabbine andolsun ki sizden bu üç husustan başkasını kabul etmeyiz" dedi. Kral maiyetine bu konuda ne düşündüklerini sordu, onlar kabul etmediler. Kral "Allah'a andolsun, eğer erkeklerin öldürülmesi ve kadınların esir edilmesinden önce onlardan bu üç hususun birini kabul etmezseniz, ondan sonra boyun eğerek kabul edeceksiniz" dedi. Ve müslümanlarla anlaşma yaptılar. Hz.Ömer

(103) Müslim, Sahih, Cihâd 3.

Ubade'yi Şam'a kadı ve mübelliğ olarak gönderdi⁽¹⁰⁴⁾.

Rasulullah (S.A.S.) bu elçileri genelde kendi mektuplarıyla birlikte davete göndermiştir. Her ne kadar mektupla daveti bu elçi izah ediyor ve yerine getiriyorsa da biz bu mektuplardaki davet bölümlerine yer vermek istiyoruz.

Mukavkis'a gönderilen mektupta davet cümleleri:

"Allah'ın selamı, hidayet yoluna girmiş bulunan kimse üzerine olsun! Buna göre ben seni, tam bir İslâm daveti ile (islâma) çağırıyorum. İslâma gir, sonunda emniyet ve selamet içinde olursun ve Allah sana iki defa sevap verecektir; şayet bundan kaçacak olursan, bütün Kıptîler'in günahı senin üzerinde toplanacaktır. Ve (siz) ey (mukaddes) kitap sahipleri! Gelin, sizinle bizim aramızda müşterek olan bir tek kelimedede (yani) Allah'tan başka hiç bir tanrıya tapmamak, O'na hiç bir şeyi şerik ve ortak koşmamak, Allah'tan başka aramızdan hiç bir kimseyi amir ve efendi yapmamak (hususunda) birleşelim. Şayet onlar sırtlarını dönüp (bundan) kaçınacak olurlarsa, şöyle diyiniz "-Siz şahit olun ki, kesinlikle bizler, (Allah'a) itaat edip teslim olan müslümanlarız"⁽¹⁰⁵⁾.

Gassan'lı kral el-Haris b. Ebi Şemir'e yapılan davet:

"Allah'ın selamı, hidayet yoluna girmiş bulunan, Allah'a inanan ve bunu ikrar edenin üzerine olsun!... Buna göre, senin mülkünün senin elinde kalması için, hiç bir şeriki ve ortağı bulunmayan, Bir ve Tek'lik sıfatında olan Allah'a inanmaya seni davet ederim"⁽¹⁰⁶⁾.

Herakliyus'a gönderilen mektuptaki davet cümleleri:

"Allah'ın selamı, hidayet yoluna girmiş bulunan kimse üzerine olsun! Buna göre ben seni tam bir islâma davet ile (islâma) çağırıyorum. İslâma gir, sonunda emniyet ve selamet içinde olursun; Allah sana iki defa sevap verecektir"⁽¹⁰⁷⁾.

(104) el-Kettani, et-Terâtib, 1/263.

(105) Hamidullah, el-Vesaik, s.106.

(106) a.e., s.97.

(107) a.e., s.104.

Herakliyus'a gönderilen ikinci mektup:

Seni islâma girmeye davet ediyorum. Şayet islâma girersen müslümanların sahip olduğu haklar senin olur, onların vazife ve mükellefiyetleri ile bağlı olursun. Eğer islâma girmeyeceksen bu halde cizye ödersin"(108).

İran Kısra'sına yazılan mektup ve davet cümleleri:

"Allah'ın Resûlu Muhammed'den İran'luların Büyük Başkanı Kısra'ya:

Hidayet yoluna girip de ona tabî olana, Allah'a, O'nun kulu ve Resûlune iman edene, Allah'tan başka tanrı olmadığına, O'nun Bir, Tek ve ortaksız bulunduğuna, Muhammed'in O'nun, Rasulü ve kulu olduğuna şahadet edip bunu kabul edene selam olsun! Buna göre ben seni, tam bir İslâm daveti ile (islâma) çağırıyorum. Zira ben, kim olursa olsun, can taşıyan herkese belli bir tehlikeyi haber verip bunları uyarmak ve inanmayanların üzerinde Allah'ın sözünü gerçekleştirmek için, istisnasız bütün insanlara gönderilmiş bir Allah Rasulüyüm. O halde sen islâma gir, sonunda emniyet ve selamet içinde olursun! Şayet kaçınacak olursan, bu halde hiç şüphesiz Mecusilerin günahı senin üzerinde toplanacaktır(109).

Rasulullah'ın yazdığı bir çok mektuptan sadece bir kaçındaki davet cümlelerini naklettik. Burada bir husus dikkatimizi çekiyor. O da Rasulullah (S.A.S.)'in muhatabını çok iyi tanıyor olması ve her bir elçiyi bu hususiyeti göz önünde bulundurarak seçmesi, her bir mektubun muhtevasını da muhatabına göre yazdırmasıdır. Böylece o ashâba da bu nokta da örnek olmuştur.

(108) Hamidullah, el-Vesaik, s.110.

(109) a.e., s.109.

3.5. Valiler

Resûlullah (S.A.S.) ve Raşid Halifelerin tayin ettiği valiler aynı zamanda bölgesindeki tebliğ faaliyetinden sorumlu en üst makamı oluşturur. Daha sonra ele alacağımız üzere onların da asli görevi halkına İslâmı anlatmak ve tebliğ faaliyetinde her türlü kolaylığı sağlamaktır. Şimdi bu valileri tanıyalım.

1) Yemen Valisi Bazan b. Susân: 2) San'a valisi: Halid b. Said 3) Hadramevt Valisi: Ziyad b. Lebid 4) Cünd Valisi: Muaz b. Cebel 5) Necran Valisi: Ebu Sufyan b. Harb 6) Teyma Valisi: Yezid b. Ebî Süfyan 7) Mekke Valisi: Attab b. Useyd 8) Yemen Valisi ve Kadısı: Ali b. Ebî Tâlib 9) Umman Valisi: Amr b. As(110).

Bunlardan başka şu valileri de sayabiliriz. Abdullah b. Cahş, İslâm'ın ilk emiri olarak kaydedilmiştir(111).

Ebu Musa el-Eş'ari (Abdullah b. Kays): Resûlullah onu Yemen, Zebid, Aden valisi olarak görevlendirdi. Hz.Ömer de Basra valisi yaptı. Sonra Isfahan'a tayin etti. Hz.Osman Küfe valisi yaptı(112).

Haris b. Bilal el-Müzenî: Resûlullah onu Cediletü Benî Tayl'in yarısında görevlendirdi(113).

Ubâde b. Sâmîd: Hz.Ebu Bekir tarafından Filistin'e tayin edildi(114).

Abdullah b. Ebi Rebia: Resûlullah Onu Yemen ve havalisine vali tayin etti. Hz. Ömer ve Hz.Osman zamanında San'a valiliğinde bulundu(115).

Abdullah b. Hazim: Horosan'da valilik yaptı. Onu Hz. Ali tayin etmiştir(116).

(110) el-Kastallanî, el-Mevâhib, 2/155-156; Şiblî, Asr-ı Saâdet, 1/448.

(111) İbn Hacer, el-İsâbe, 4/36.

(112) a.e., 4/119-120; İbnu'l-Esir, Usdu'l-Gâbe, 3/368.

(113) İbn Hacer, el-İsâbe, 1/228.

(114) İbnu'l-Esir, Usdu'l-Gâbe, 1/160.

(115) a.e., 3/233.

(116) a.e., 3/221.

Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh: Hz. Osman zamanında Mısır valiliği yaptı. Bu esnada Afrika'da çok geniş fetih ve tebliğ faaliyetlerinde bulundu⁽¹¹⁷⁾.

Abdullah b. Amir: Hz. Osman zamanında Basra valiliği yaptı⁽¹¹⁸⁾.

Ammar b. Yâsir: Hz. Ömer Kûfe valisi tayin etti.⁽¹¹⁹⁾

Ukbe b. Âmir: Hz. Ömer tarafından Şam'da görevlendirildi⁽¹²⁰⁾.

Ukbe b. Âmir : Hz. Ali Kûfe valisi yaptı⁽¹²¹⁾.

Kays b. Ebî As: Hz. Ömer Mısır'da kadılık görevi verdi⁽¹²²⁾.

Amr b. el-As: Resûlullah'ın Umman'da, Ebu Bekir'in Şam, Filistin, Hz. Ömer Mısır, Hz. Osman, Hz. Muaviye Mısır'da görevlendirdiler⁽¹²³⁾.

Alâ b. Hadramî: Resûlullah Bahreyn, Hz. Ebu Bekir Bahreyn, Hz. Ömer'in de Bahreyn valisi iken H.21. senesinde vefat etti⁽¹²⁴⁾.

Utbe b. Ebî Sufyan: Hz. Ömer Taif, Muaviye Mısır'a tayin ettiler⁽¹²⁵⁾.

Abdurrahman b. Ebzâ el-Huzâf: Hz. Ali Horasan'a vali tayin etti⁽¹²⁶⁾.

Abdurrahman b. Semre: Hz. Muaviye Sicistan'a vali tayin etti⁽¹²⁷⁾.

Ebu'd-Derdâ: Hz. Osman Şam'a vali tayin etti⁽¹²⁸⁾.

Abdullah b. Abbas: Hz. Ali Yemen'e tayin etti⁽¹²⁹⁾.

Bunların dışında daha bir çok sahâbi fethedilen çeşitli beldelere tebliğci-valiler olarak tayin edilmişlerdir.

Biz bütûn bu valilerin tebliğ çalışmasına misal olması için onlardan birinin Resûlullah tarafından nasıl ve hangi esaslarla görevlendirildiğini ele alalım.

(117) a.e., 3/259.

(118) İbnu'l-Esir, Usdu'l-Gâbe, 3/289.

(119) a.e., 4/134.

(120) a.e., 4/54.

(121) a.e., 4/81.

(122) a.e., 4/432.

(123) a.e., 4/246.

(124) a.e., 4/74.

(125) a.e., 3/560.

(126) a.e., 3/422.

(127) a.e., 3/455.

(128) a.e., 6/38. (129) a.e., 3/524.

Beni Haris b. Ka'b kabilesinin elçiler heyeti Yemen'e döndükten sonra, Resûlullah (S.A.S.) onlara, dini anlatmak, sünneti ve İslâmın esaslarını öğretmek, zekatlarını tahsil etmek üzere Amr b. Hazm'ı vali tayin etti ve ona bir ahidnâme yazdı(130).

Allah Resûlü sağlığında Yemen'in yönetimini Amr b. Hazm'a tevdi etmişti(131). Ve onu İbn Hişam'ın kaydettiği şu mühim vesika ile görevlendirmişti.

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla:

Bu Allah ve Resûlünden bir açıklamadır: "Ey inananlar! Ahidleri yerine getirin (Maide 1) Bu Allah'ın elçisi Nebi Muhammed'den Yemen'e gönderdiği sırada Amr b. Hazm'a verilmiş bir ahidnamedir. Ona, bütün işlerinde Allah'tan sakınmasını emretti" Şüphesiz Allah, takva sahipleri ve ihsanda bulunanlarla beraberdir (Nahl 128) Ona Allah'ın kendisine emrettiği gibi hakka göre davranmasını, halka hayrı müjdelemesini, hayrı emretmesini, halka Kur'ân öğretmesini, kendilerine Kur'ân'ın hükümlerini öğretmesini ve onları kötülüklerden nehyetmesini, temiz (abdestli) olanlardan başka hiç bir insanın Kur'ân'a dokunmamasını halka leh ve aleyhlerine olanı bildirmesini, hak konusunda insanlara yumuşak davranmasını, zulüm konusunda ise sert davranmasını emretti. Çünkü Allah, zulümden hoşlanmamış ve zulmü nehyetmiştir. Allah şöyle buyurmuştur: "İyi bilin ki Allah'ın laneti zâlimlerin üzerindedir" (Hud 18) İnsanları cennetle ve onun (için gerekli olan) ameli ile müjdelemesini, cehennemden ve onun amelinden sakınmasını emretti. Dinde bilgi sahibi olmalarına kadar insanlarla ülfette bulunmasını, halka haccın temel esaslarını, sünnetlerini, farzietini ve Allah'ın bu konudaki emrini hacc-ı asgar'ın da umre olduğunu öğretmesini emretti. Halkı, iki tarafını omuzları üzerine kıvırdığı bir elbise olması hariç, bir kimsenin küçük bir tek elbisede namaz kılmaktan nehyetmesini, kişinin saçının ensesinde örmekten

(130) İbn Hişam, es-Sire, 4/242.

(131) el-Kettani, et-Terâtib, 2/9.

nehyetmesini emretti. İnsanlar arasında savaş çıktığında kabile ve aşiretlere çağrıda bulunmaktan nehyedip çağrılarının tek olan ve ortağı bulunmayan Allah'a olmasını sağlamasını, kim Allah'a değil de kabile ve aşiretlere çağırırsa, çağrıları tek ve ortağı bulunmayan Allah'a oluncaya dek kılıçla haklanmalarını emretti. İnsanların abdesti tam olarak, Allah'ın onlara emrettiği gibi yüzlerini, dirseklere kadar kollarını, inciklere kadar ayaklarını tam olarak ve gereği kadar yıkıyarak başlarını mesh ederek almalarını emretmesini buyurdu. Namazı vaktinde kılmasını, rüku, secde ve hususu tam yapmayı, sabah namazını gecenin son karanlığında, öğleyi güneş meyletmeye başladığı anda, ikindi namazını güneş yeryüzünü arkasına almışken, akşam namazını gece başladığı zaman kılıp gökyüzünde, yıldızlar görününceye kadar tehir etmemesi, yatsı namazını da gecenin evvelinde kılmasını emretti⁽¹³²⁾.

Görüldüğü gibi bu valiler Resûlullah tarafından idâri işlerle görevlendirildikleri gibi, halka akaidi, farz ve sünnetleri öğretiyorlardı. Bu memurlar aynı zamanda din mürşidi ve ahlâk muallimi idiler. Vazifelerinin başına gitmek üzere Medine'den ayrılırken Resûl-i Ekrem onlara vazifelerini anlatıyordu. Mesela Muaz b. Cebel'e şu sözleri söylemişti.

"Sen kitap ehlinde bir cemaatle karşılaşacaksın. Onları Allah'tan başka hiçbir mâbûd olmadığına, benim de Allah'ın peygamberi olduğum esasına davet et! Kabul ederlerse Cenab-ı Hakk'ın her gün her gece için beş vakit namaz emrettiğini anlat! Bunu da kabul ederlerse Cenab-ı Hakk'ın, onların zenginlerinden alınıp fakirlere verilmek üzere zekat vermelerini emrettiğini söyle, bunu da kabul ederlerse artık onların malına dokunmaktan sakın! Mazlumun bedduasından korun. Çünkü mazlumun bedduası ile Hakk Teâlâ arasında hiçbir perde yoktur"⁽¹³³⁾.

Efendimiz (S.A.S.) özellikle geniş görüşlü, akideyi iyi bilen, tebliği başarı ile yerine getirebilecek, ictihad yapabilecek kimseleri vali olarak seçiyordu: İşte Yemen'e tayin edilen Muaz b. Cebel (R.A.) ile gerçekleştirilen konuşma:

(132) İbn Hişam, es-Sire, 4/242-243.

(133) Şibli, Asr-ı Saâdet, 1/449.

"Resûl-i Ekrem, Muaz'ı gönderirken O'na:

-Davalar hakkında nasıl hüküm vereceksin? dedi. Muaz:-

-Allah'ın kitabı gereğince... cevabını verdi.

Kitab'da hüküm bulamadığın hususlarda ne yapacaksın?!

-Resûlullah'ın sünneti gereğince hareket ederim.

Ya sünnette hüküm bulamadığın hususlarda ne yapacaksın?

-İctihad ederim. Buna karşı Resûl-i Ekrem şu sözleri söyledi:

"Hamdolsun Allah'a ki, elçisinin elçisini Peygamberin sevdiği yola muvaffak kıldı⁽¹³⁴⁾. Böylece Hz. Muaz tebliğe gönderildi.

"Fakat ilmî ihtisastan, geniş görüşlülükten, icthad kabiliyetinden daha çok lazım olan sıfatlar; yumuşaklık, lütufkarlık, sevimlilik, halkın gönlünü fethetmektir. Bu sıfatları hükümet kuvvetiyle, siyasi hakimiyetle temin etmek kolay değil hatta imkansızdır. Fakat Resûl-i Ekrem, bütün bu sıfatları nazar-ı itibara alırdı. Bunun için Muaz b. Cebel'i diğer bir arkadaşı ile birlikte gönderdiği zaman onlara şu sözleri söylemişti: "Kolaylık gösteriniz, güçlük çıkarmayınız, sevindirici şeyler söyleyiniz, ürkütmeyiniz, birbirinizle uyuşma halinde olunuz ve ihtilaf etmeyiniz!"

"Resûl-i Ekrem, bununla da iktifa etmedi ve Muaz, ayağını atın üzengisine koyarken ona "herkese karşı güzel huylu hareket et!" dedi⁽¹³⁵⁾.

Bu şekilde Allah Resûlu ashop içinden seçtiği valilerde aradığı asıl vasfın tebliğe elverişlilik olduğunu göstermiştir. Raşid halifeler de onun izinden gitmişlerdir.

Hz.Ömer Kûfe'ye tayin ettiği Ebû Musa el-Eş'ari'ye kaza ve hüküm işlerinde uyması gereken şöyle bir talimatnâme yazmıştır.

"Ey Eba Musa! Halk arasındaki davaları halletmek sağlam bir farz ve ona göre amel edilmesi gereken bir sünnettir. Huzurunda iki kişi muhakeme edildiğinde, ilk önce her ikisinin sözlerini iyice anla, çünkü davalar ancak anlaşıldıktan sonra hüküm verilir ve yerine getirilir. Amelde tatbik edilmeyen hâk ve adalet sözlerinin kıymet ve faydası yoktur...Ey Eba Musa! Hak dava eden

(134) Tirmizi, Camiu's-Sahih, Ahkâm 3, 5/13.

(135) Şibli, Asr-ı Saâdet, 2/216.

hakkını delil ve tanıklarla isbat eder. İnkâr edene and içirilir. Helâli haram, haramı helâh yaparak barışmalar müstesna olmak üzere davacı müslümanlar barışabilirler... ve hukuk ispat edilen duruşmalarında, hakkın yerini bulması için itina gösterir ki, Allah bundan dolayı sana büyük ecir ve cevaplar bağışlar, ad ve şanını güzelleştirir. Sana esenlikler dilerim, Ey Eba Musa!"(136)

Valilerini son derece adil olmaya davet eden Hz.Ömer sık sık onları kontrol ettirir ve talimatlarını tekrarlardı. İşte buna bir güzel misal:

"Sizi saltanat sürmek, tahakküm etmek ve zorbalık yapmak için tayin etmedim. Siz rehberi hidayet olacaksınız, herkes size uyacaktır. Binaenaleyh Müslümanların hukukunu temin ediniz. Müslümanları dövmeyiniz ki, zillete düçar olmasınlar. Onları haksız yere medh etmeyiniz ki, şımarmasınlar. Kapılarınızı yüzlerine kapamayınız ki güçlüler zayıfları ezmesinler. Kendinizi müslümanlara üstün görmeyiniz ki, zulme dücâr olmasınlar"(137). Böylece sahâbe bu usulü Resûlullah'dan aldığı göstermiştir. Hz. Ömer (R.A.)'ın bu ifadeleri de bize Sahabenin Resûlullah'ı bu hususlarda nasıl rehber edindiğini göstermektedir.

Hasan el-Basri şöyle dedi: (Muavi'yenin Basra emiri olan) Ubeydullah b. Ziyad, Ma'kıl b. Yesâr'ı ölüm hastalığında yatarken ziyaret etti. Ma'kıl bir münasebetle ona şunları söyledi: Ben sana bir hadis tebliğ edeceğim ki onu sana şimdiye kadar tebliğ etmiş değilim. Resûlullah (S.A.S.): "Allah bir kulu bir halkı güdüp (idare etmek) yönetmek makamına getirir, o kul da ölürken idare ettiği halka hiyanet etmiş olarak ölürse, Allah muhakkak o kula cenneti haram edecektir(138).

İşte idarecileri, yönettikleri halkların refahını ve dini yaşayışlarını tesis'e sevk eden bu gibi emir ve uyarılar adaletli olmaya ve dini tebliğe yöneltiyordu. Peygamberinde bunun en güzel örneğini gören ashab da bu işi fevkalade başarılarla deruhte ediyordu.

(136) İbn Haldun, Mukaddime, 1/562-63.

(137) Şibli, Asr-ı Saâdet, 1/329.

(138) Müslim, Sahih, İman, 228 (1/189).

3.6. İmamlar :

İslâmın kabileler arasında hızla yayılışı imam tayinlerini zaruri kılıyordu. Bu hususu da çok iyi değerlendiren Allah Resûlü, Kur'ân-ı en iyi bilen, İslâmı en iyi tanıtacak olan kimseleri bu kabilelere imam olarak tayin etmiştir. Bu usûl halifelerce aynen devam ettirilmiş ve bu imamlar buldukları bölgelerdeki irşad faaliyetlerinin en önde gelen elemanları olmuşlardır. Onların bu faaliyetlerini bizzat Peygamberimiz tanzim ediyordu.

"Resûl-i Ekrem imamların tayini için kaideler koymuştu. İbn Mes'ud el-Ensari der ki: "Bir topluluğun içinden Allah'ın kitabını en iyi okuyan imamlık yapar. Hepsi okumada eşit iseler, sünneti en iyi bilen, sünneti bilmekte hep eşitseler hicrette en kıdemli olan, şayet hicrette de eşit iseler yaşça en büyükleri imamlık eder"⁽¹³⁹⁾. Bu hususiyetler, tabi ki, dini daha iyi bilen ve daha iyi anlatabileni tesbit için öngörülmüştür.

Resûl-i Ekrem'i yeni bir kabile ziyaret ettiği zaman Peygamberimiz (S.A.S.) içlerinden en çok hangisinin hıfzı mükemmel olduğunu sorar, bir adam gösterilir, ondan daha iyisi yoksa Peygamberimiz onu imam tayin ederdi⁽¹⁴⁰⁾.

3.7. Kadın Sahabelerin Tebliği :

"İlim öğrenmek kadın erkek bütün müslümanlara farzdır"⁽¹⁴¹⁾.

Peygamberin bu emri ile İslâm toplumunda aktif olarak kadına bir statü kazandırılmıştır. Toplumun varlığını ve sağlıklı bir şekilde işleyişini sürdürmesi için eğitilmiş aynı zamanda şuurlu kadınlara ihtiyaç vardır. Efendimiz tebliğin içinde kadının rolünün ehemmiyetini bildiği için kadınların yetişmesine önem vermiştir. Ve böylece toplumdaki hak ettikleri itibara ulaşmalarını sağlamıştır. O, "Cennet annelerin ayağı altındadır"⁽¹⁴²⁾. buyurarak onlara ulaşılmaz bir rütbe de

(139) Şibli, Asr-ı Saâdet, 1/467.

(140) a.y.

(141) Acluni, Keşfu'l-Hafa 1220, (2/43).

(142) Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/168.

kazandırmıştır.

İslâmı tebliğ'de özellikle Ümmuhatü'l mü'minînin (Peygamber hanımları) rolü ve onların ashâb kadınlarına örnek olmaları da çok mühimdir.

"Öğretim faaliyetlerinde Hz.Muhammed'in hanımları da oldukça etkin bir mevkidedirler. Daha sonra göreceğimiz gibi bazı kadınlar problemlerini onlar aracılığıyla Hz.Muhammed'e iletiyorlardı ve cevap alıyorlardı. O'nun vefatından sonra da hanımları bu öğretim faaliyetini sürdürmüşlerdir⁽¹⁴³⁾.

Kendilerini yetiştirme hususunda ashâb kadınlarının gayreti de önemlidir.

Ebu Said Hudri (R.A.) şöyle demiştir. Bir defa kadınlar Peygamber (S.A.S.)'e:

"Senin sohbetini dinleme hususunda erkekler kadınlardan daha çok imkana sahipler. Bu nedenle sen kendi gönlünden bize ayrı bir gün tahsis et" dediler.

Bunun üzerine Resûlullah, kadınlara kendileri ile buluşacağı bir gün vaat ve tayin etti. Kadınlar tayin edilen günde Peygamberin yanına geldiler. O da kendilerine vaaz etti ve onlara bazı şeyler emretti. Kadınlara söylediği sözler arasında "İçinizden hiç bir kadın yoktur ki, çocuklarından üçünü (ahirete kendinden) evvel yollasın da cehenneme karşı onun için bir siper olmasın" sözü vardı. Kadınlardan biri:

"İki çocuk da"(öyle değil mi?) dedi.

"İki tanesi de öyledir". buyurdu⁽¹⁴⁴⁾.

Sahabe kadınları Resûlullah'ın huzurunda öğrendiklerini insanlara anlatıyor, öğretiyorlardı. Ve sosyal yaşantılarını da Resûlullah'dan öğrendikleriyle süslüyorlardı.

"Hafsa bint Sîrin şöyle demişti: "Biz genç kızlarımızı (ihtiyaçlar ve diğer işler hususunda) dışarı çıkmalarından men ederdik. Nihayet Basra'ya bir kadın gelip Halef oğulları kasrına indi. O kadın, kızkardeşinin Resûlullah'ın sahabilerinin birinin nikahında olduğunu, kocasının da Resûlullah'ın beraberinde oniki

(143) Özbek, Bir Eğitimci Olarak, s.24.

(144) Buhari, Sahih, İlm 36, (1/40).

bakardık" dediğini, söyledi. Anlattığına göre kızkardeşim Resûlullah'a:

"-Birimizin cilbabı, yani örtünecek bir şeyi bulunmazsa, böyle işler için dışarıya çıkmamasında üzerine bir günah var mıdır?" diye sormuş.

Resûlullah ona:

"-Arkadaşı kendi cilbablarından birini ona giydirsin de hayır (işlerin) de ve mü'minleri da'vet ve sohbetlerinde hazır bulunsun" buyurmuştur.

(Hafsa bint Sîrin dedi ki:) Ümmü Atiyye buraya geldiğinde kadınlar bunu ona sordular. Yahut da biz ondan bu hadisi sorduk. Hafsa bint Sîrin: Ümmü Atiyye ne zaman Resûlullah'ı ansa, muhakkak "Bi ebî: O'na babam feda olsun" cümlesini bir ara cümlesi olarak söylerdi" dedi.

Biz Ümmi Atiyye'ye:

"Sen Resûlullah'tan şunu, yani yukarıdaki hadisi söylerken bizzat işittin mi?" diye sorduk da,

Ümmi Atiyye yine:

"-Babam ona feda olsun, evet işittim Resûlullah (S.A.S.) "Kocaya gitmemiş genç kızlar perde sahipleri -yahud da: Kocaya gitmemiş taze kızlar, perde sahibesi olan kadınlar- ve hayızlı kadınlar dışarı çıksınlar da hayır meclislerinde müslümanların sohbetinde hazır bulunsunlar. Yalnız hayızlı kadınlar namaz yerinden uzak dururlar" buyurdu, dedi. Ben;

"-Hayızlı kadınlarda mı? diye tekrar sordu.

Ümmi Atiyye:

"-Bu hayızlı kadınlar Arafat'ta hazır bulunmuyorlar mı? Fulan yerde hazır bulunmuyorlar mı? dedi⁽¹⁴⁵⁾.

Kadınların sosyal faaliyetleri açısından hadiste geçen "hayr" kelimesini Sofuoğlu şöyle tefsir etmiştir.

(145) Buhari, Sahih, Hacc 81, (2/171).

"Hayr meclislerinden maksat, dinlerini öğrenecekleri meclisler, Kur'ân, Hadis, Fıkıh meclisleri, bütün sağlık kurumları, hasta bakılacak hasta evleri ve bütün sağlık kurumları, vb. gibi hayırlı sevaplı yerler ve işlerdir. İslâm kadınları, bütün dini ve dünyevi işlerde erkeklerle beraber çalışır, yetişir ve faaliyet gösterirler. İşte bu hadisler, bu hususta Peygamber (S.A.S.)'in eksilmez emirlerinin ve her asırda geçerli ta'imleridir(146).

Sahabe kadınlarının ilme olan hizmetleri bir yana Resûlullah'ın zevcelerinden ve sahabenin en âlimlerinden de biri olan Hz.Aişe (R.A.) tebliğdeki rolü de çok mühimdir(147).

"Urve şöyle demiştir." "Ben Aişe'ye şöyle sordum: Yüce Allah'ın "Şüphesiz Safa ile Merve Allah'ın alametlerindedir. İşte kim o Beyt'i hac ve umre kastiyla ziyaret ederse, bunları güzelce tavaf etmesinde bir beis yoktur. Kim gönüllü olarak (vacip olmayan amellerden) bir hayır işlerse (mükâfatını görür) Çünkü Allah taatlerin ecrini veren, hakkıyla bilendir" (el-Bakara: 158) kavli hakkında ne düşünürsün? Yemin ederim ki, Safa ile Merve arasında sa'y etmemek hiç kimse üzerine bir günah olmaz, dedim.

Aişe:"-Ey kardeşim oğlu, sen fena söz söyledin. Eğer bu ayetin manası (hükmü), senin te'vil ettiğin gibi (Sa'y'in mübah olduğuna dair) olsaydı, ayet "Safa ile Merve arasında Sa'y etmemekte günah yoktur" suretinde olurdu.

"Mesele şu, bu ayet Ensar hakkında indirilmiştir. Ensar Müslüman olmalarından önce, Müşellel mevk'ii yanında bulunup kendisine ibadet ede geldikleri azdırıcı Menat putu için ihrama girip telbiye ederlerdi. İşte Ensar'dan ihramlanan kimseler (kendi putları karşısında dikili duran) Safa ile Merve putları arasında sa'y etmeyi günah sayarlardı. Ensar Müslüman oldukları zaman müşkil saydıkları bu vaziyeti Resûlullah'a şöyle sordular."

"-Ya Resûlullah! Bizler Safa ile Merve arasında sa'y etmeyi günah sayıyorduk. (Şimdi bu iş bize ağır geliyor) dediler.

(146) a.y.

(147) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İslamiyette Kadın Öğretimi, M.Tayyib Okiç, s.23-25.

Bunun üzerine yüce Allah "Şübhesiz, Safa ile Merve Allah'ın alametlerindendir" ayetini indirdi. Aişe (R.Anha)

-Resûlullah Safa ile Merve arasında dolaşıp sa'y etmeyi kendi fiili ile de kanunlaştırmıştır. Artık bu iki tepe arasında dolaşmayı, yani sa'yi terketmek kimse için caiz değildir" demiştir⁽¹⁴⁸⁾.

Ashâb kadınlarının tebliğine en güzel misallerden biri de Sa'de bint Kureyz (R.anha)'nın başarısıdır.

İbn Hacer, bu mübarek hanımın hayatını anlatırken enteresan bir bilgi veriyor. O, Hz. Osman b. Affan'ın İslâm'a girmesini, yaptığı tebliğle, vesile olmuştur⁽¹⁴⁹⁾. Hz. Osman'ın İslâm tarihindeki mühim rolü düşünülürse, bu sahâbelerin başarısı daha iyi anlaşılır.

Şifa bint Abdillâh (R.Anha) hakkında bilgi veren Hamidullah ise onu şöyle tanıtıyor.

"Ömer'in akrabasıdır; Onun ne zaman İslâmı seçtiğini bilemiyoruz. Daha sonraları Resûlullah'ın zevcelerinden birine okuma yazma öğretmesi için onu memur ettiğini biliyoruz. Hiç şüphesiz İslâmın yayılmasında onun da hizmeti geçmiştir"⁽¹⁵⁰⁾.

Yine İbn Hacer bir başka mübarek sahabiye'yi, Ümmi Şerîk'i anlatırken onun müslüman olduktan sonra çok sayıda Mekke'li kadını müslüman ettiğini ve bu davetini Mekke'li müşrikler tespit edince ona işkence yaptıklarını kaydetmektedir⁽¹⁵¹⁾.

Sahabiyeler dini öğrenmek hususunda o kadar gayretli idiler ki, bu konuda onların öğrenme azmini Hz.Aişe'nin şu sözü güzelce ifade etmektedir.

"Şu Ensar kadınları ne iyi kadınlardır! Dini öğrenmelerine hayaları engel olmadı"⁽¹⁵²⁾.

(148) Buhari, Sahih, Hacc 79, (2/169).

(149) İbn Hacer, el-İsâbe, 8/107.

(150) Hamidullah, İslâm Peygamberi, 1/171.

(151) İbn Hacer, el-İsâbe, 8/249.

(152) İbn Mace, Sünen, Taharet 124; Buhari, Sahih İlm 50, (1/41).

Sahabiyeler dini yaşantılarını güzelleştirmek için sık sık Resûlullah'a müracaat ediyorlardı Ve ondan daha çok sevap kazanmanın, Allah'ın rızasına ermenin yollarını öğrenmek istiyorlardı⁽¹⁵³⁾. Bu da onların ilmi almalarını ve yaymalarını sağlıyordu. Bu şekilde hareket eden sahabiyeler hadis külliyatına katkılarıyla da dinin sonraki nesillere intikâlinde önemli görevler yerine getirmişlerdir⁽¹⁵⁴⁾.

Asâb-ı Kirâm'ın fiilî tebliğindeki gayreti ne kadar çoksa bu mübarek sahabiyeler de aynı heyecanı taşımışlardır. Ve onların fiilî tebliğde gösterdiği kararlılık ilk devir İslâm toplumunun nasıl bir maya ile yoğrulduğunun, niçin bir model teşkil ettiği sorularının da cevabını oluşturur.

Hansa (r.anha) ünlü bir şairdi. Kabilesinden bazıları ile Medine'ye gelip müslüman olmuştu.

Ömer (R.A.)'in halifeliği sırasında, hicretin 16. yılında Kadisiye savaşı oldu. Bu savaşa Hansa (r.anha) dört oğlunu yanına alarak katıldı. Çocuklarına bir gün önce çok öğüt verdi, onları savaşa girmeye teşvik ederek şöyle konuştu:

"Ey çocuklarım! Siz kendi isteğinizle müslüman oldunuz, kendi isteğinizle hicret ettiniz, kendisinden başka tanrı olmayan Allah'a yemin ederim ki aynı anadan, aynı babadansınız. Ben ne babanıza ihanet etmişim, ne dayınızın yüzünü kızartmışım. Sizin şeref ve haysiyetinize kara leke sürmedim. Sizin beklentilerinizi de mahvetmedim. Allahu Teâlâ'nın kafirlerle savaşanlara ne kadar mükafat vereceğini biliyorsunuz. Şunu da hatırlınızdan çıkarmayınız ki, Ahiretin sonsuz hayatı, dünyanın geçici hayatıyla ölçülemeyecek kadar, güzeldir. Allah şöyle buyuruyor: "Ey iman edenler! Zorluklara karşı sabredin, birbirinize sabır tavsiye edin, Düşman karşısında birbirinize kenetlenin. Allah'a bel bağlayın, umulur ki kurtulursunuz. (Al-i İmran 200) Yarın sabah sağ-sâlim yerinizden kalktığınızda, akıllıca davranın ve savaşa katılın, düşmanla çarpışmada Allah'dan yardım isteyerek ilerleyin. Savaşın kızıştığını, çetin bir noktaya gelip de iyice alevlendiğini gördüğünüzde onun alevleri arasına

(153) İbnu'l-Esir, Usdu'l-Gâbe, 7/19.

(154) a.e., 7/191.

korkmadan dalın, kafirlerin komutanını bulup onunla vuruşun, İnşallah muvaffak olup, mükafat elde edersiniz".

Nitekim sabah olup da savaş başlayınca dört oğul savaşa girdiler, Annelerinin sözlerini şiirlerle dile getirerek milleti coşturuyorlardı. Biri şehid olunca diğeri ileri fırlıyor, şehid oluncaya kadar çarpışıyordu. Nihayet dördü de şehit oldu. Dördünün de şehit olduğunu anneleri öğrendiğinde; "Onlara şehitliği nasip ederek bana şeref kazandıran Allah'a şükürler olsun. Allah'dan ümit ediyorum ki, onun rahmet gölgesinde dördü ile beraber bulanacağım"⁽¹⁵⁵⁾. Görüyoruz ki, sahabiye hanımları hem aile efradını savaşa ve şehadete hazırlamakta, hem de bizzat kendilerinin cihâda katılmalarıyla tebliğde mühim rol oynamaktaydılar.

Bunlardan bir diğeri de peygamberimizin halası Ümmü Haram idi. O Kıbrıs savaşına katılmış ve bu savaşlarda şehit düşmüştü⁽¹⁵⁶⁾. Sahabe kadınları savaşa katılma özlemi ve heyecanı ile doluydular ve her savaşa katılmak istiyorlardı. Onlar ilim ve cihâd alanındaki vazgeçilmez rolleri ve toplumu oluşturan evlatları yetiştirmelerindeki, başarılarıyla bu ümmetin İslâmı yaymasında mühim roller oynamışlardır.

3.8. Suffe Ashâbının Tebliği:

Daha önce Suffe Ashâbı'nın yetişmesini kısaca ele almıştık. Şimdi bu güzîde topluluğun İslâmı tebliğdeki gayretlerini ele alacağız. Hemen M. Hamidullah'ın bir değerlendirmesine yer verelim:

"Suffa'daki talebeler, mübelliğ-muallimler, iman taşıyıcıları olarak Arap Yarımadası'nın dört bir köşesinde vazife görmek üzere kendilerini yetiştirip hazırlıyorlardı"⁽¹⁵⁷⁾.

(155) Kandehlevî, Fezai'l-i Amâl, Çev: Yusuf Karaca, Risale Yay. İstanbul 1993, s.139.

(156) a.e., s.135.

(157) Hamidullah, İslâm Peygamberi, 2/770.

Peygamber Efendimiz (S.A.S.) kendi terbiyesinde yetişen bu insanları sırf İslâmi tebliğle görevlendirmiştir.

"Suffa'lılar bir yandan Resûlullah (S.A.S.)'in ta'lim ve terbiyesi altında yetişirken, bir yandan da İslâmı tebliğ ile meşgul oluyorlardı. Aralarından ehliyetli olanlar, ihtiyaç duyulan yerlere İslâmı anlatmak üzere gönderiliyordu. Suffalıların, çoluk çocukları, malları, mülkleri olmadığı için en uzak yerlere bile seve seve gidiyorlardı. Çoğu bu gittikleri yerlerde ömürlerinin sonuna doğru evlenmiş ve oralarda vefat etmişlerdir. Resûlullah (S.A.S.) tarafından bir yere temsilci olarak gönderilmek şereflerin en büyüğü idi⁽¹⁵⁸⁾.

Yalnız bu şerefe nail olmak imtihanı da beraberinde getiriyordu. Öyle bir imtihan ki; sahip olduğu İslâm davasına canını feda etmeyi gerektiriyordu. Çeşitli kabilelere İslâmı tebliğ için görevlendirilen bu gönüllü muallimleri çölde hain pusûlar, vahşi katiller bekliyordu. Onlar bu gerçeği bile bile canlarından aziz bildikleri İslâmı anlatmak için yollara dökülüyorlardı.

Tebliğ için yola çıktığında şehid edilen sahabe-i kirâm'ı yazmakla bitiremeyiz. Zira onların hayatı, İslâmı tebliğ için olduğu gibi vefatları da bu yolda olmuştur.

Ancak İslâm tarihinde önemli bir hadise var ki, bu sırf tebliğ için yola çıkıpta haince, pusuda öldürülen silahsız müslümanların elim hadisesidir.

"Bu müessif hadise, Uhud'dan dört ay sonra, hicretin dördüncü yılında oldu. Amir oğullarının reisi olan Ebu Berâ Amir b. Malik Resûlullah (S.A.S.)'a iki at ve iki deve hediye etmek ister. Resûlullah (S.A.S.) ise, bir müşrikin hediyesini kabul edemeyeceğini söyleyerek onu İslâma davet eder. Kur'ân'dan bazı ayetler okuyarak İslâmın yüceliğini anlatır. Ebu Berâ ne müslüman olur ne de tamamen uzak kalır"⁽¹⁵⁹⁾. Fakat Resûlullah (S.A.S.)'dan bir istekte bulunur. "Ey Muhammed, eğer Necid halkına ashâbından İslâmı öğretmek için muallimler gönderirsen, umarım ki, İslâm ile müşerref olurlar" dedi. Bunun üzerine Peygamber: "Ben Necid havalisinden endişe ederim, dostlarımla hayatından da

(158) Baktır, Ashâb-ı Suffa, s.42.

(159) İbn Hişam, es-Sire, 3/194.

mesulum" diye buyurdu. Fakat Ebu Bera bu hususta kat'i teminat verdi, gönderilecek olanları da himayesine aldığıını bildirdi⁽¹⁶⁰⁾.

"Ebu Bera'nın bu garantiyi vermesinden sonra Resûlullah (S.A.S.) Suffa'dan kendilerine "Kurra" ismi verilen yetmiş kişilik bir sahâbe topluluğunu hazırladı. Başlarına da Münzir b. Amr'ı kumandan (imam) olarak tayin etti. Bunlar Kur'ân-ı güzel okuyan sahabeler olduğu için, bu seriyyeye "Seriyyetu'l-Kurra" diyenler de olmuştur. Bu seçkin sahabe grubu Bi'r-i Maûne'ye varınca orada konakladılar. Aralarından Enes b. Malik'in dayısı Haram b. Milhan'ı Resûlullah (S.A.S.)'ın mektubu ile birlikte birkaç kişiyi de yanına katarak temsilci olarak gönderdiler.

Onları Ebu Berâ'nın yeğeni Amr b. Tufeyl b. Malik başlarında olmak üzere kalabalık bir grup karşıladı. Hz. Haram, onlara "Ey Maune kuyusu halkı, ben Resûlullah'ın gönderdiği elçiyim. Şahadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Hz. Muhammed de onun elçisidir" diye söze başlayarak kendilerine eman verilip verilmeyeceğini sordu. O bu sözleri söylerken arkasından habersizce onu mızrakladılar. Saplanan mızrak göğsünden çıktı. Göğsünden çıkan kanları eline yüzüne sürerek, "Allahu Ekber! Kabe'nin Rabbine yemin olsun ki, ben kazandım" diye bağırdı.

Amr idaresindeki bu topluluk başka kabilelerden de yardım alarak ellerinde kılıçlarından başka birşey olmayan bu sahâbilerin etraflarını çevirdiler⁽¹⁶¹⁾. Kana susamış ve meslekleri adam öldürmek ve yağmacılık olan bu orman kaçkını insanlar, Sahabe-i Güzîn'e sordular.

"-Siz ne istiyorsunuz?" Müslümanlar da dediler:

"-Bizim sizinle savaşmaya niyetimiz yoktur. Bizi Resûlullah (S.A.S.) dini tebliğ etmek, dini öğretmek için gönderdi. Bundan başka da bir maksadımız yoktur"⁽¹⁶²⁾.

(160) İbn Hişam, es-Sire, 3/194.

(161) İbn Hişam, es-Sire, 3/194; Baktır, Ashab-ı Suffa, s.44; İslam Tarihi, M.Asım Köksal, 11/38-39.

(162) Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 1/363.

Fakat kana susamış bu insanların söz dinlemeye niyetleri yoktu. Hemen kılıçlarına sarıldılar. Onlar da Şahadet şerbetini içinceye kadar harbettiler. İçlerinden sadece Ka'b b. Zeyd'i öldü diye ağır yaralı olarak bıraktılar. Bu Sahabe daha sonraları yaşamış ve Hendek gazasında şehid olmuştur. Amr b. Umeyye ile Münzir b. Muhammed ise uzaklarda arkadaşlarının develerini otlatıyorlardı. Yırtıcı kuşların Ma'une kuyusuna doğru inip kalktığını görünce o tarafa doğru yöneldiler. Bir tepenin başına çıktıklarında bütün arkadaşlarının şehid edildiklerini gördüler. Müşrikler Amr b. Umeyye'yi önce esir edip sonra geri bıraktılar. Münzir b. Muhammed ise onların verdikleri emanı kabul etmeyip şehid oluncaya kadar kılıç salladı. Resûlullah O'nun için "Ölüme koşan adam tabirini kullandı"⁽¹⁶³⁾.

Yine bu olayın bir benzeri Ric'i hadisesinde vuku bulmuştu. Bu olayda da Adel (عَدْل) ve Kâra (القَارَة) kabilelerinden elçiler Resûlullah'a gelip içlerinde müslüman olanlar bulunduğunu ifade etmişler ve kendilerine ashab'dan dini, fikhî ve islam şeriatını öğretecek kimseler göndermesini istediler. Resûlullah'da, onlara sahâbeden altı kişiyi, içlerinde Mersed b. ebî Mersed, Asım b. Sabit'te olduğu halde gönderdi. Önceki hadisede olduğu gibi bu mücahidler de Ric'i mevkiine vardıklarında haince katledildiler⁽¹⁶⁴⁾.

Bu denli haince olaylarla katledilen mübelliğ suffa ehli, son nefeslerini verme anında bile, en küçük bir dünyevi endişe taşımamış, tebliğ gibi şerefli bir vazife uğruna can vermenin huzurunu yaşayarak Allah'a şöyle yalvarmışlardır.

"İlahi Resûlune durumumuzu haber verecek senden başkasını bulamıyoruz. Ya Rab, Selamımızı ona tebliğ et. İlahi, Resûlun ve yakınlarımıza haber ver ki, biz Rabbimize kavuştuk. Rabbimiz bizden razı, biz de ondan razı olduk" Cebrail (A.S.) onların Rablarına kavuştuklarını, Resûlullah'a haber verdi⁽¹⁶⁵⁾.

(163) İbn Hişam, es-Sire, 3/195; Baktır, Ashâb-ı Suffa, s.44; Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, 1/475.

(164) İbn Hişam, es-Sire, 3/178; İslam Tarihi, Köksal, 11/4041.

(165) Buhari, Sahih, Megazi 28, (5/43-44), Cihâd 9, (3/204).

Efendimiz bu güzîde topluluğu nasıl sırf tebliğ için yetiştirmişse, onlar da hayatlarının sonuna kadar çeşitli sahalarda, çeşitli usûllerle bu görevi yerine getirmişlerdir.

"Her birisinin hayatlarına bakıldığında da görüleceği gibi, Suffa Ashâbının bir kısmı Resûlullah (S.A.S.) hayatta iken bir kısmı da onun vefatından sonra muhtelif beldelere gidip yerleşmişlerdi ve hayatlarının son anına kadar tebliğe devam etmişlerdi. Yemen'den, Mısır'dan, Şam'dan, Haleb'den, ta İstanbul'a kadar İslâm'ın ulaştığı en uc noktalarda onları görüyoruz. Hayatta iken yaptıkları tebliğ vazifesini, vefatlarından sonra da birer ziyaretkâh haline gelen türbeleri yapıyor. Onları ziyaret edenler, asr-ı saadeti hatırlayıp ayrı bir şevk duyuyorlar⁽¹⁶⁶⁾.

(166) Baktır, Ashâb-ı Suffa, s.44.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HULEFA-İ RAŞİDİN DEVRİNDE TEBLİĞ FAALİYETLERİ

Resûlullah (S.A.S.)'dan sonra ümmetin idaresi için iş başına gelen halifeler de aynen Efendimiz gibi hep tebliği düşünmüşlerdir. Görevlerinin istinad noktası İslâmı daha uzak diyarlara ulaştırma gayreti idi. Usûlleri Resûlullah'inkinden farklı değildi ama onların her geçen gün emirleri altına giren toprak ve insan unsuru genişlediğinden ek tedbirler almış olmaları kaçınılmazdır.

5.1.Ebû Bekir (R.A.) Dönemi:

Biliyoruz ki Hz. Ebu Bekir halife olunca ilk icraatlarından biri Usame b. Zeyd komutasındaki orduya Şam'a hareket için emir vermesidir⁽¹⁾. Bu bir bakıma O'nun ilk emriyle tebliği sırtlandığını gösteriyordu. Aynı zamanda Resûlullah'ın bıraktığı noktadan tebliğ devam edecekti⁽²⁾.

Fetih hareketlerine Irak'tan başladı. Halid'i (R.A.) bu havalinin fethine memur etti. Hareket planını ona bildirdi. Hareket esnasında çiftçilere hiçbir vechile dokunulmamasını, onlara zarar verilmemesini istedi.

Bu şekilde Irak'ın fethi tamamladıktan sonra Hz. Ebu Bekir Sureyi'nin fethini emretti. Uzun mücadelelerden, kanlı muharebelerden sonra Hz. Halid kumandasındaki ordu. Şam kalesinin kapılarını yararak, göklere yükselen tekbirlerle Şam şehrine girdi ancak Hz. Ebu Bekir bu haberi alamadan vefat etmişti⁽³⁾.

Hz.Ebu Bekir, çıkardığı davet ordularına davet usûllerini sıkı sıkıya tembih etmiştir. Bu usûl Hz.Peygamber'in tebliğ usûlü idi.

(1) Şibli, Asr-ı Saâdet, 1/185)q.

(2) İbn Hişam, es-Sire, 4/291.

(3) Şibli, Asr-ı Saâdet, 1/185.

Abdurrezak b. Abbas der ki; "Resûlullah (S.A.S.) hiç bir kimse ile, önce onlara müslüman olmayı teklif etmeden savaşmamıştır"(4).

Said el-Müseyyeb'den şöyle bir rivayet vardır:

"Ebu Bekir (R.A.) Şam tarafına asker gönderirken başlarına Yezid b. Ebî Süfyan, Amr b. As, Şurahbil b. Hasene'yi tayin etti. Asker hareket ettiği zaman komutanlarla birlikte Seniyyetü'l-Vedâ'ya kadar yaya yürüyüp onları uğurladı. Onlar da:

"-Ey Resûlullah'ın halifesi, biz binekliyiz. Sen yaya gidiyorsun, dediler. Ebu Bekir (R.A.):

"-Ben Allah yolunda attığım adımları çoğaltmak için yürüyorum" dedi. Sonra onlara:

"-Size Allah'dan korkmanızı tavsiye ederim, Allah yolunda gaza ediniz ve Allah'ın birliğini inkar edenlerle savaşınız. Şüphemiz olmasın ki, Allah dininin yardımcısıdır. Ganimet mallarında hıyanet etmeyiniz. Kimseye zulmetmeyiniz, bozgunculuk yapmayınız. Size verilen emirlere uyunuz ve Allah'ın izni ile düşmanla karşılaştığınız zaman, onları üç yoldan birini seçmeye davet ediniz, kabul ederlerse siz de kabul edip onlardan vazgeçiniz. Önce onları müslüman olmaya davet ediniz, buna icabet edip kabul ederlerse siz de onlardan vazgeçiniz. Sonra onlara kendi yerlerini terk ederek muhacirlerin yurduna gelmelerini teklif ediniz. Eğer gelirlerse muhacirlerin sahip blunduğu hak ve vazifelere sahip olacaklarını onlara söyleyiniz. Şayet müslüman olup da kendi yurtlarında kalmak isterlerse o zaman diğer müslüman araplar gibi Allah'ın mü'minlere farz kıldığı islâmî hükümlerin onlar hakkında da yürütüleceğini fey ve ganimetlerden onlara birşey verilmeyeceğini bildiriniz. Eğer müslüman olmak istemezlerse o zaman cizye vermelerini onlara teklif ediniz, kabul ettikleri takdirde yine de kabul edip onlardan vazgeçiniz. Şayet bunu da kabul etmezlerse,o zaman Allah'dan yardım dileyerek onlarla savaşın ve sakın hiçbir yerde hurmalıkları, meyve ağaçlarını kesip yakmayın, hayvanları öldürmeyin,

(4) ez-Zeylaî, Yusuf, Nasbu'r-Rayeli-Ehadisi'l-Hidaye, Mekke 1973, 1/278.

mabedleri yıkmayın. İhtiyar, çocuk ve kadınlara dokunmayın. Kendilerini mabetlere bağlayıp ibadet eden kimselere de rast geleceksiniz. Onları da kendi hallerine bırakınız. Ayrıca şeytan'a hizmet maksadı ile başlarının ortasını traş eden bir takım insanları da göreceksiniz. Onları gördüğünüzde Allah'ın izni ile hemen boyunlarını vurunuz" diye tavsiyelerde bulundu⁽⁵⁾.

Hz.Ebu Bekir, askerleri tarafından takip olunacak medeni hareket tarzını şu şekilde tesbit etmişti.

1) Kadınları öldürmeyiniz 2) Çocuklara dokunmayınız 3) İhtiyarlara zarar vermeyiniz 4) Yemiş veren ağaçları kesmeyiniz 5) Mamur bir yeri harap etmeyiniz 6) Gıdadan başka maksatla koyun veya deveyi kesmeyiniz 7) Haddi tecavüz etmeyiniz 8) Korkmayınız 9) Allah'a ibdet eden başka din sahiplerine zarar vermeyin.

Hz.Ebu Bekir bir yere bir memur gönderdiği zaman ona vazifesini ifasında rehber ittihaz edineceği esasları son derece belig ve müessir bir surette anlatılır, memurların bu umdelere riayet etmelerine ehemmiyet verirdi...

Hz.Ebu Bekir islâmiyetin ehl-i zimmete verdiği hukuku tevsik etmiş, ehli zimmetin emniyet ve masuniyetini tanıdığı gibi onların bilhassa vicdani hürriyetlerini temin etmiştir. Hire ahalisi ile akdolunan muahade şu şartları ihtiva etmekte idi. "Onların hiçbir mabedi, hiçbir kilisesi, onların düşman hucumuna uğradıkları zaman iltica ettikleri istihkâmları yıkılmaz, onlar çanlarını çalmaktan, bayramları esnasında haçlarını çıkararak dolaşmaktan men olunmaz."

"Hz. Ebu Bekir'in aktettiği muahadelerdeki bu şerait harfi harfine tatbik olunur ve ehl-i zimmet tam bir mâsuniyet ve o zamana kadar dünya tarihinde görülmeyen bir emniyet içinde yaşardı"⁽⁶⁾. (bunu aşağıdaki misallerde açıkça göreceğiz).

(5) Kandehevi, Hayatu's-Sahâbe, 1/274.

(6) Şibli, Asr-ı Saâdet, (1/207-210); Hasan, İbrahim, İslâm Tarihi, Çev. hey'et, İst. 1985, 1/278.

H.z.Ebu Bekir islâmiyeti bu şekilde neşr görevini Resûlullah'dan öğrendiği şekliyle yerine getiriyordu. Komutanlarına tavsiyeleri de Allah Resûlu'nun tavsiyelerinin aynı idi. Böylece o bulunduğu hilafet makamının bir tebliğ makamı, tebliği sevk idare makamı olduğunu tescil ediyor, kendisinden sonraki halifelerede örnek oluyordu.

a) H.z. Ebu Bekir Dönemindeki Futuhattan Bir Kaç Misal:

Ebu Bekir (R.A.)'ın komutanlarına tavsiyeleri harfiyen yerine getirildiğinin misallerinden birisi şudur.

"Halid b. Velid Hire şehrine indiği zaman, Hire'nin ileri gelenleri Kabisa b. Iyas b. Hayye et-Tâi ile birlikte -ki bu adam Numan b. Münzir'in ölümünden sonra Kisra tarafından Hire'ye vali tayin edilmişti- onu karşılamaya çıktılar. Halid (R.A.) onlara:

"-Ben sizi İslâmiyete davet ediyorum. Kabul ederseniz Müslümanlar safına girmiş ve Müslümanların sahip oldukları bütün hak ve vazifelere sahip olursunuz. Eğer Müslüman olmak istemiyorsanız, o zaman bize cizye vermeyi kabul ve taahhüt ediniz. Şayet cizye vermeyi de kabul etmezseniz, şunu bilin ki, sizin hayatta kalmayı sevdiğiniz kadar ölmeyi seven kimselerle karşınızdayım. Cenab-ı Allah aramızda hükmünü verinceye kadar sizinle savaşaçağım:" dedi.

Onlarda:

"-Sizinle savaşmakta bir zaruret yoktur. Dinimizde kalırız ve size cizye veririz" diyerek doksan bin dirhem üzerinde anlaşma yaptılar⁽⁷⁾. Halid (R.A.)'in daveti şöyle olmuştu:

Halid onlara:

"-Sizi İslâmiyete, Allah'dan başka ilah bulunmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahadet getirmeye, namaz kılmaya, zekat vermeye ve İslâm'ın bütün hükümlerini kabul ve ikrar etmeye da'vet ediyorum. Eğer bunu yaparsanız Müslümanların sahip buldukları bütün hak ve vazifelere sahip olursunuz" dedi⁽⁸⁾.

(7) Kandehlevi, Hayatu's-Sahâbe, 1/275.

(8) Kandehlevi, Hayatu's-Sahâbe, 1/276.

Yine İslâmı tebliğin güzel bir örneğini de Yermük savaşı esnasında görüyoruz:

"Yermük savaşı esnasında Rum ordusunun büyük komutanlarından biri Cerece, saftan çıkarak Halid b. Velid'i istedi. Halid de ilerledi, birbirine o kadar yaklaştılar ki, atların boyunları yanyana geldi. Cerece, Halid'e:

"Senden bir şey soracağım, bana doğru söyle, beni aldatma, zira, kerim ve şahsiyetli olan bir kimse hiç bir zaman yalan söylemez ve kimseyi aldatmaz. Gerçekten Cenab-ı Allah gökten sizin Peygamberinize bir kılıç indirmişte, Peygamberiniz de o kılıcı sana vermişmidir ki, sen o kılıcı kimlere çekiyorsan, mutlaka onları yenilgiye uğratırsın?" dedi. Halid (R.A.):

"Hayır böyle bir şey yoktur" dedi. Cerece:

"O halde niçin sen "Allah'ın kılıcı" diye adlandırılıyorsun?" dedi. Halid (R.A.):

"Cenab-ı Allah bize Peygamberini gönderdi. O da bizi İslâmiyete davet etti. Biz ise onu dinlemeyip, topyekün ondan kaçtık. Fakat zamanla kimimiz onun dediğine inanıp ona tabi olduk, kimimiz de onu yalanlayıp ondan uzaklaştık. Bende ondan uzaklaşanlar arasındaydım. Sonra Cenab-ı Hak bizimde kalbimizi yumuşatıp onun vasıtası ile hidayet verdi. Ona biat ettik. O da:

"Sen Allah'ın müşriklere karşı çekilen kılıçlarından bir kılıçsın" diyerek bana Allah'dan yardım diledi. İşte bunun içindir ki bu ad bana verilmiştir ve müşriklere karşı en şiddetli davrananlardan biriyim" dedi. Cerece:

"Peki, siz, bizi neye davet ediyorsunuz?"

"Sizi Allah'dan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olup getirdiği her haberin doğru olduğuna şahadet etmeye da'vet ediyoruz?" dedi. Cerece:

"Eğer bu davetinizi kabul etmezsek ne olur? dedi. Halid:

"Bize cizye verirsiniz, Biz de sizi himayemize almış oluruz" dedi. Cerece:

"Cizye vermeyi de kabul etmezsek ne olur?" dedi. Halid (R.A.):

"O zaman size karşı savaş ilan ederiz" dedi. Cerece:

"Eğer birisi sizin da'vetinize icabet edip bu gün dininize girerse, aranızdaki mevkii ne olur".

Halid (R.A.):

"-Her hangi birimizin mevkii ne ise, onun ki de odur. Bizde büyük- küçük, başta veya sonda İslâmiyet'i kabul edenler arasında bir ayırım yoktur. Allah'ın farzları karşısında hepimiz biriz" dedi. Cerece:

"-O halde bugün sizin dininize giren bir kimsenin yeri, Allah katında sizin yeriniz kadar mıdır?" dedi. Halid:

"-Evet hatta diyebilirim ki, bu gün dinimize giren bir kimsenin yeri, Allah katında bizim yerimizden daha üstündür" dedi. Cerece:

"-Bu nasıl olur? siz daha önce Müslüman olmuş ve bu yolda bunca hizmet etmiş olduğunuz halde, daha yeni Müslüman olan bir kimse, sizinle nasıl eşit bir dereceye sahip olur?" dedi. Halid (R.A.):

"-Biz bu işi zorla kabul ettik, kaldı ki, biz Peygamberimize bey'at ederken o daha hayatta olup aramızda idi ve her gün kendisine vahiy geliyordu, bize kitabı bildiriyor ve bize alâmet ve mucizeler gösteriyordu. Bizim gördüklerimizi gören, işittiklerimizi işitenler için Müslüman olup ona bey'at etmek kadar tabii bir şey olamazdı. Fakat siz bizim gördüğümüz mucize ve alametleri ne gördünüz, ne de işittiniz. Bunun için eğer biriniz samimiyet ve içtenlikle bu dine girip ona sarılırsa, bizden üstün olur" dedi. Bunun üzerine Cerece:

"-Vallahi sen bana doğru söyledin ve beni aldatmadın" dedi. Halid (R.A.)'de:

"-Vallahi ben seni aldatmadım. Cenab-ı Allah'da buna şahittir" deyince hemen kalkanını döndürüp Halid ile birlikte İslâm askerleri karargahına girdi. Halid onu çadırına alarak üzerine bir tulum su döktükten sonra ona iki rekat namaz kıldırdı. Rumlar ise Cerece'nin Halid ile gittiğini görünce öyle bir saldırıya geçtiler ki, İkrime b. Ebi Cehl ile Haris b. Hişam'ın kumandasında olan iki muhafız kolundan başka bütün İslâm askerleri geri çekilmek zorunda kaldı... Güneşin yükselmesiyle başlayan bu kanlı çatışmada, Halid de Cerece de güneş batmaya yüz tutuncaya kadar atların sırtından inmeyip kılıç salladılar... Nihayet Cerece-Allah rahmet eylesin- şehit düştü. Ne yazık ki kendisine Halid ile kıldığı iki

rek'attan başka namaz kılmak nasip olmadı. Allah hepsinden razı olsun⁽⁹⁾.

Hız. Ebu Bekir dönemi tebliğ faaliyetleri bu verdiğimiz misalin benzerleriyle doludur. Bu dönemde İslâm coğrafyası genişlerken o belde halkları da geniş ölçüde İslâm'ı kabul ediyordu.

"Hz. Ebu Bekir müslümanlığı neşretmeyi dini bir fariza saydı. Zamanında müslümanlık bütün Arabistan'ı kaplamış, İran, Bizans hududu dahiline girmişti. Hz. Ebu Bekir'in bütün valileri, kumandanları, memurları her gittikleri yerde İslâm davetini usûlünce yapmayı birinci vazife bilirdi. Bu sayede, bir çok Arap kabileleri müslümanlığı kabul etmiş, Halid b. Velid'in hizmeti ile Irak ve Şam hududundaki Araplar tevhid dairesine girmişler, bu sırada bir çok Hıristiyan kendiliklerinden müslüman olmuşlardı"⁽¹⁰⁾.



■ Hz. Ebu Bekir Dönemi İslâm Coğrafyası⁽¹¹⁾.

(9) Kandehlevi, Hayatu's-Sahâbe, 1/279; İbn Hacer, el-İsâbe, 1/272.

(10) Şibli, Asr-ı Saâdet, 1/210-211.

(11) Özetli Tarih Atlası, Emek Yayınevi, Enver İş. İstanbul 1980.

5.2. Ömer (R.A.) Devrindeki Tebliğ:

Hız. Ömer (R.A.)'in hilafeti boyunca İslâm ordusu bir çok şehri feth ederek İslâm devletinin sınırlarını Arabistan yarımadasının dışına taşıdı. Yani tebliğ daha geniş coğrafyalarda, farklı milletlere ulaştırılmıştı. Şimdi bunu misallerle açıklayalım.

"Ebu Ubeyd, Yezid b. Ebi Habib'den rivayet ediyor;

Ömer (R.A.), Sa'd Ebi Vakkas'a (R.A.)

"-Daha önce sana halkı üç gün İslâmiyet'e da'vet et, diye yazmışım. Kim daha savaş başlamadan Müslüman olursa, o kimsem üslümanlardandır. Ve müslümanların sahip oldukları bütün haklara sahip olup, aynı zamanda ganimetten de payı vardır..."(12). Böylece Hız. Ömer (R.A.)'da tıpkı selefi gibi cihâdın asıl gayesinin tebliğ olduğunu kesin bir uslûpla belirtiyordu. Hız. Ömer titizlikle seçtiği kumandanlarına tebliğ işini özellikle tenbih ediyor, onları uyarıyordu. Tabii ki kumandanları da bu işi halifenin isteğine göre yerine getiriyordu.

Bu hususta teferruatlı bir misalde Amr b. As (R.A.)'ın Mısır fethine aittir.

"Ebu Osman'dan, o da Halid ile Ubade (R.A.)'dan:

Ömer (R.A.) Medine'ye döndükten sonra Amr b. As (R.A.) Mısır seferine çıkarak taa Elyon kapısına dayandı. Arkadan Zübeyr de ona yetişerek ikisi birleştiler. Burada, beraberinde bir Piskopos olduğu halde Mısır hıristiyanlarının lideri olan Ebu Meryem ile karşılaştılar. Mısır Kralı Mukavkis refakatlarına bir miktar asker vererek onları Amr b. As'ın karşısına çıkarmıştı. Amr b. As onlara.

"-Acele etmeyin, size diyeceklerim vardır" diye haber gönderdi ve

"-Ebu Meryem ile Ebu Miryan gelsinler de konuşalım" dedi.

Bunun üzerine onlar da askerlerini geri çekip birbirlerine teminat vererek Amr b. As ile görüşmeye geldiler. Amr b. As onlara:

(12) Kandehlevi, Hayatu's-Sahâbe, 1/280.

"İkiniz bu memleketin rahiplerisiniz. Beni dinleyin Cenab-ı Hakk Muhammed (S.A.S.)'i hak dini yaymakla görevlendirerek gönderdi. Muhammed (S.A.S.)'de, kendisine ne emrettiyse, bize tebliğ ettikten ve bizi doğru olan yola kavuşturduktan sonra dünyasını değiştirerek aramızdan göç etti. Allah'ın salat ve selamı O'nun üzerine olsun . O'nun bize yaptığı tavsiyelerden biri, hiç bir kimse ile, onu müslümanlığa da'vet etmeden savaşmamaktadır. Onun için biz önce, sizi müslümanlığa da'vet ediyoruz. Kabul ederseniz siz de bizim gibi olursunuz, etmezseniz, o zaman bize cizye vermelisiniz ve eğer bize cizye verirsiniz bizim himayemize girmiş olursunuz. Peygamberimiz arazinizi fethedeceğimizi bize bildirmiş ve sizinle aramızda bulunan akrabalık hakkı için size iyi davranmamızı tavsiye buyurmuştur. Bunun için eğer da'vetimizi kabul ederseniz aramızdaki bağ bir kat daha kuvvetlenmiş olur. Peygamberimizin hakkınızdaki bu tavsiyesi üzerine, emirimiz de bize Kıpti'ler hakkında tavsiyede bulunmuştur" dedi. Onlar da:

"-Bu uzak bir akrabalıktır. Böylesi akrabalığın hakkını ancak Peygamberler gözetirler. Hacer bizim Kral'ımızın kızı idi. Menaf halkından olup tanınmış ve şerefli bir ailenin kızı idi. Ve Krallık onun ailesinde idi. Sonra zamanın çarhı aleyhlerine dönüp Aynu'ş-Şems halkı onları öldürdüler ve krallığı ellerinden aldılar. Bunun için bu aile ortadan silindi. Bu kız da İbrahim (A.S.)'e vardı. Hoş geldiniz, safa geldiniz. Ancak dönüp durumu müzakere için bize teminat verin" dediler. Amr b. As:

"-Benim gibi bir kimse aldanmamalıdır. Ama ben size üç gün mehil vereceğim" dedi.

"-Üç gün azdır bize biraz daha mehil ver" dediler. Amr b. As:

"Dört gün olsun" dedi. Onlar:

"Yine azdır" dediler.

Bunun üzerine Amr b. As onlara beş gün mehil verdi. Onlarda dönüp, durumu Mukavkis'a anlattılar.

Mukavkis ilkin barışa yanaşmak istedi ise de Ertabun (kumandanı) buna mani olup savaşı tercih etti.

İki Rahip de Mısır halkına:

"Elimizden geldiği kadar sizi müdafaya çalışacağız ve onların yanına dönmeyeceğiz. Daha dört gün süremiz vardır. Bu dört gün içinde başımıza birşey gelmeyeceğinden eminiz" dediler.

Amr b. As ile Zübeyr cevap beklerken birdenbire Ferkap adlı komutan tarafından gece baskınına uğradılar. Fakat Amr b. As hazırlıklı olduğu için Ferkap ile beraberindekilerin bir kısmı öldürüldü, diğerleri de esir edildi. Bundan sonra Amr b. As ve Zübeyr harekete geçti⁽¹³⁾.

Bu misalde şunu müşahade ediyoruz ki, fiili tebliğde usûlü bizzat Resûlullah tayin etmişti. O'nun varisleri de bu usûle harfiyyen riayet etmişlerdi. Yine görüyoruz ki, cihâdın asıl gayesi islâm'a, Allah'a, daveti gerçekleştirmektir. Seçilen komutanlar da hep bu hususa önem vermişlerdi.

Bu esastan hareketle Hz. Ömer (R.A.)'de komutanlarını titizlikle seçmiş ve bir yere asker gönderdiği zaman başlarına mutlaka fâkih ve ilim sahibi sahâbilerden birini tayin etmişti⁽¹⁴⁾.

Bu hususta bir rivayeti Süleyman b. Büreyde (R.A.) nakletmiştir:

"Emirü'l Mü'mînin Ömer (R.A.) herhangi bir yere asker gönderdiği zaman başlarına fakih ve ilim sahiplerinden birini tayin ederdi.

Bir seferde Seleme b. Kays el-Eşca'iy'i tayin ederek ona:

"-Allah adı ile hareket et ve Allah yolunda Allah'ın düşmanları ile savaş. Putperest olan düşmanlarınızla karşılaştığınız zaman, onları üç yoldan birini seçmeye davet ediniz. Önce onları islâma davet ediniz. Eğer müslüman olup da kendi yurtlarında kalmak isterlerse mallarından zekat vermek zorunda olduklarını ve ganimetten kendilerine birşey verilmeyeceğini onlara söyleyiniz. Eğer sizinle beraber savaşa katılmak isterlerse o zaman sizin sahip olduğunuz bütün haklara sahiptirler. Şayet müslüman olmazlarsa, onlara cizye vermeyi teklif ediniz. Eğer kabul ederlerse onlardan vazgeçerek başka taraflara gidiniz ve takatleri dışında kendilerine herhangi bir şeyi yüklemeyiniz. Ancak cizye

(13) Taberi, Tarih (3/93-94); Kandehlevi, Hayatu's-Sahâbe, 1/293-294.

(14) Kandehlevi, Hayatu's-Sahâbe, 1/295.

vermeyi de kabul etmezlerse o zaman onlarla savaşınız. Zira Allah o zaman sizin yardımcınızdır... Eğer sizinle savaşarlarsa ganimetlerde hıyanet etmeyiniz, hıyanetle kimseyi öldürmeyiniz, el, ayak kesmek gibi kimseye işkence etmeyiniz ve çocukları öldürmeyiniz" dedi.

Seleme demişti ki, biz de yola çıktık. Nihayet Putperest olan düşmanlarımızla karşılaştık ve onlara Emîr'ül Mü'minin'in bize söylediği şekilde İslâm'ı teklif ettik. Teklifimizi kabul etmediler. Bu sefer onları cizye vermeye davet ettik. Bunu da kabul etmedikleri için onlarla savaştık ve sonunda onları bozguna uğratarak savaşa katılanları öldürdük, çocuklarını da esir edip mallarını ele geçirdik⁽¹⁵⁾.

İslâm ordu komutanlarının, karşısındaki düşman ordu komutanına her zaman Hz. Ömer'in teklifi şu idi:

"-Sizden ilk talep edeceğimiz şey, Müslümanlığı kabul etmek, namaz kılarken kibleye tevccüh etmek, içki içmemek, domuz eti yemekten imtina etmektir. Bunu kabul ederseniz bizim kardeşimiz olursunuz. Kabul etmetseniz teslim olup idaremizi kabul ediniz ve cizyeyi veriniz. Bunun ikisinide reddederseniz kılıç aramızda hakem olacaktır".

Her yerde ahaliye bahs olunan sulh şeraiti de şunlardı:

Herkesin malı, canı, yeri, yurdu, mabedi, her taarruzdan masundur. Ancak müslümanlar tarafından camiler inşası için bazı arazi istimlak edilecektir⁽¹⁶⁾.

Ömer (R.A.) devrinin, İslâmı tebliğ ve İslâmın diğer milletlerle tanıştırılması açısından önemi büyüktür. Peki bunun sebepleri neydi? Nasıl olmuştu da fethedilen bunca şehir halkları kısa zamanda ve kolayca İslâmı kabul etmişti? Bunda bir cebr ve zorlama söz konusu muydu?

"Ömer (R.A.)'in mühim muvaffakiyetlerinden biri, dini neşir ve tâlim hususunda gösterdiği gayrettir. O'nun zamanında fethedilen memleketlerde K.Kerim'i ilim ve ahlâkı tâlim eden müesseseler açılmış, ashâb ve ulema Kur'ân'ı, fıkhi ve hadis'i tâlim için her tarafa gönderilmişti. Bu gibi âlim ve

(15) Taberi, Tarih, 3/130-131

(16) Şibli, Asr-ı Saâdet, 1/234.

müdürlere muntazam maaşlar ödenirdi. Dini tâlim ve neşr O'nun en parlak muvaffakiyetidir. Cebr ve ikrâh ile telkin değil ilim ve tâlim yoluyla, izah suretiyle neşir. Hz. Ömer, dinin cebr ile kabul ettirilmesine kat'i surette muhalif idi. "La ikrahe fi'd-dinî" (dinde zorlama yoktur) nazm-ı celilini rehber ittihaz eden her müslüman, dinin cebr ile tahmiline muhalefet eder. Neşri İslâm, (insanları müslümanlığı kabule davet), halka İslâmın mebadi ve tâlimini izah etmek demektir. Hz. Ömer, bir memlekete bir ordu gönderdiği zaman, kumandanlarına o memleketin ahalisine islâmiyeti izah etmelerini tavsiye ederdi. Neşri İslâm için, en birinci vasıta, İslâm terbiyesi, İslâm seciyesi namına gayri müslimlere gösterilecek örneğin, onları islâmiyete cezbedecek mahiyette olmasıdır. Hz. Ömer'in devrinde yüzbinlerce insan müslümanlığı kabul etmiştir. Bunun sebebi Ömer (R.A.)'in arkadaşlarına hakiki müslümanlığa tercüman olacak bir surette yetiştirmeye muvaffak olmasıdır. İslâm ordularının girdiği her yerde islâmiyete meftun halk kitleleri bütün cihanı fethetmeye azmeden çöl mücahitlerini görmeye koşarlar, müslümanlığın doğruluğunu sadeliğini, temizliğini, sıtk-u ihlâs ile temsil ettiklerini görürlerdi. Bu sıfatlar ve meziyetler, bunları o derece cezbediyordu ki, bunlar kendiliklerinden yeni dinin üstünlüğüne inanıyorlardı"⁽¹⁷⁾.

Ve yine fethedilen bu ülke insanları İslâmın onlara tanıdığı sınırsız inanç özgürlüğünden ve kardeşçe tavırlardan da oldukça etkilenmişlerdi. Halbuki:

"Hz. Ömer devrinde komşu beldelerdeki Hıristiyan ve Mecusi grupları da, kendi aralarında çekişmelere düşmüşler, birbirleriyle savaşa kadar işi vardırırmışlardı. Diğer bir taraftan da, bu ülkelerin idarecileri, halka yapılmadık zulüm bırakmıyorlardı. İdareciler bir tarafa dursun, bir dini grubun önderi, diğer dini grubun mensuplarına her çeşit zulüm ve tecavüzü de revâ görüyorlardı. Dini taassup, yükselmiş, ilerlemiş, ayyuka çıkmıştı. Bir grup, diğer grubun mensuplarını öldürmek, malını kasbetmeyi ve her çeşit kötülük yapılmasını mübah sayıyordu. Bunlar da halkın yeni gelmiş bulunan dine, yani İslâmiyete bağlanmalarına sebep olmuştur, demek mümkündür. Müslüman kumandan

(17) Şibli, Asr-ı Saâdet, 1/244.

herhangi bir ülkeyi fethetmek için bayrak açtığında ordu ilerlerken, bu ülkede halktan hiç kimseyi müslüman olmaya mecbur tutmuyordu; "Müslüman olursanız, bizimle aynı haklara sahip olursunuz" diyordu. Halkı, kendi akıdelerinde serbest bırakıyordu. İslâm davetinin esası böyle idi. Vazifeyetin bu şekilde olması da yeni memleketlerle birlikte hatta memleketlerden de önce halkın gönüllerini fethediyordu. Halk, kendi eski akıdelerinin çürük olduğunu düşünüyor ve İslâmın karşısında onların inançları sarsıntı geçiriyordu... Bakıyorlardı ki, bu yeni din mensupları, onların eski dinlerinin ne mensuplarına, ne de önderlerine karşı ne nefret, ne de düşmanlık hissi besliyorlardı. Bunun için, istekle İslâmın yolunu tutuyorlardı. Fethedilmiş bulunan memleket halkı şu hususu da dikkate alıyorlardı.

Bu yeni dinin eğitimine göre, tam manası ile bir dini serbestlik vardır. Kimsenin inancı zorlanmıyor, kimseye "sen niçin bu fırkadansın, şu fırkadansın?" demeyip, hatta müslümanlarla muahade akdetmiş bulunanların aynı muameleye tabi tutulduklarını görüyorlardı. Yani bunlar şunu görüyorlardı ki, kendi dede ve babalarının eski dinlerinde dahi kalsalar, müslümanlarla anlaşmış oldukları halde, kimse kendilerine tecavüz edemeyecek, kimse bir şey diyemeyecek, müslümanlar da onları korumak için, cizyeden başka bir vergi alamayacaklardı... Hele bunlar müslüman olurlarsa, bu cizyeyi de ödemeyeceklerdi. Ve dahi kendilerinin hak ve hukukları, makam ve dereceleri, fatih unsur olan müslümanlarla da aynı oluyor. Bu yeni müslüman ile eski müslüman, bir Arap ile Arap olmayan arasında fark gözetilmiyordu.

Bir taraftan da müslümanlar, fethedilmiş bulunan ülkelerin halkına kendi dinleri ve akıdeleri hususunda garanti veriyorlardı. Bu da yine yüzbinlerce Acem'in, Rum'un ve diğer milletlerin kendiliklerinden İslâm dinini, hatta Arap lisanını kabul etmelerini sağladı. Fakat Arap olmayan diğer kavimler arasında İslâmın yayılmasının asıl ve başlıca sebeplerinden biri de; İslâmın renk, nesil dil vs. farklar ve ayrılıkları imtiyaz sebebi tanımayıp, insanların hepsi hakkında da aynı muameleyi devam ettirmesi ve insanları hep aynı gözle görmesidir⁽¹⁸⁾.

(18) Pani Pati, İslâm Yayılış Tarihi, 2/493-495.

Ömer (R.A.) tebliğe esas olan unsurun "kâmil insan" olduğunun bilincinde olarak komutanlarını bu niteliğe uygun olanlardan seçiyor ve ayrıca onları uzak diyarlara göndermeden de uyarıyor, çeşitli telkinlerde bulunuyordu.

İslâmın yayılışı hususunda en iyi tedbirlerden biri şu idi. Müslümanlar diğer kavimler karşısında, güzel ahlâklarını sergileyecekler ve İslâm da o kadar güzel, o kadar cazip anlatılacaktı ki, halk kendiliğinden ona bağlansın. Hz. Ömer devrinde İslâmın süratle ilerleyişi bu methodla olmuştur.

Ömer (R.A.) sağa sola gönderdiği kumandanlar ve askerlerin bu şekilde yetişmiş olmalarına dikkat ederdi. "Müslüman, ahlâk bakımından hakiki bir müslüman olup ahlâk örneği olmalıdır" diye düşünmüştü. İslâm orduları hangi memlekete gittilerse halkın üzerinde iyi etki bıraktılar. Halk bunların temiz ahlâk ve seciye sahibi kimseler olduğunu görüp, severek müslümanlığa temayül gösterdiler. Nitekim görüyoruz ki, birkaç bedevi bir araya gelip aklın, hayalin alamadığı bir işe girişmişler, dünyanın büyük bir kısmını fethetmeye kalkmışlar ve bu işte de muvaffak olmuşlardır.

Hız. Ömer devrinde İslâmın süratle ve çoğunlukla yayılmasının sebeplerinden biri de Hız. Ömer'in şahsen halk'a karşı iyi davranışı ve bu yüzden pek çok dini önderin müslüman olmasıdır. Nitekim, Dimeşk fethi sırasında bu şehrin Patriği bulunan Urgan ismindeki zat, Hız. Halid'in hidayet etmesiyle müslüman olunca, ona tabi olanlarda İslâm'a yakınlık duymuş ve müslüman olmuşlardır⁽¹⁹⁾.

Ömer (R.A.), tebliğ için ne gerekiyorsa yapmıştır. Özellikle insanların İslâmı kolayca öğrenebilmeleri için gereken müesseseleri kurmuş, ulemayı da görevlendirmiştir. "K.Kerim'i İslâm memleketlerinin her tarafında tâlim ettiren Hız. Ömer'dir. Ayrıca o fıkıh esaslarını bütün memleketlerde o kadar süratle neşretmişti ki, buna karşı hayret etmemek mümkün değildi. Vakit buldukça ahkamı diniyeyi bizzat ta'lim eder, memurlarına her zaman ahkam-ı diniyeye dair ta'lîmat gönderir, valilerle memurlarının tayininde bunların fıkıh ilminde iktidar sahibi olmalarına dikkat eder, memleketin her tarafına herkese dinini

(19) Pani Pati, İslâm Yayılış Tarihi, 2/536-538.

5.3. Hz. Osman Devrinde Fetih ve Tebliğ Faaliyetleri

Osman (R.A.)'da tebliğde seleflerinin usûlünce hareket etmiş bunun tabii sonucu olarak da devrinde İslâm coğrafyası büyük bir hızla genişlemiştir.

"Bu dönemde İslâm fütuhât-ı bir taraftan Kâbil, bir taraftan Merakiş'e vasıl olmuştu. Hz. Osman devrinde vuku bulan en parlak hareketlerden biri Kıbrıs'ın fethidir. Suriye sahiline yakın olan bu ada Avrupa'dan Mısır'a ve Suriye'ye geçmek isteyen fatihlerin hareket üssü idi. Suriye ve Mısır'ın hayatı için bu ada alınmalı idi. Hz. Muaviye hazırladığı bir donanmayı Kıbrıs'a göndermiş adayı alarak bir muahade akdetmişti... Kıbrıs'ın fethinden sonra Rodos adası da feth olunmuş, fakat müslümanların bu sıralarda en parlak deniz muvaffakiyeti h.31. senede Bizans donanmasıyla İslâm donanması arasında vuku bulan deniz muharebesidir. Beş yüz parçadan müşetekkil düşman donanması adeta imha edilmiştir"(23).

Batıda ve denizde bu hareketler devam ederken, Hz. Muaviye, Habib b. Mesleme'yi (42/662)'de 646'da Ermeniye diye marûf olan Anadolu'nun doğu bölgesine sevk ediyordu. Bu sefer de Habib b. Mesleme Erzurum'u ele geçiriyordu. Müteakiben Gürcistan'ın merkezi Tiflis şehri ile, Halife'yi metbâ tanımak ve cizye vermek şartıyla sulh akdetiyordu(24).

Osman (R.A.)'ın on yıl süren hilafetine baktığımız zaman şu toprakların fethedildiğini görürüz. "Sa'd b. As (58/678) koca bir ordu ile Taberistan'a (İran'ın kuzeyi) hucum etti... Çetin bir savaştan sonra Horasan, İran, Afganistan ve Türkistan fethedildi. Bu savaşa ashâbın meşhurlarından İmam-ı Hasan, İmam-ı Hüseyin, Hüzeyfetü'l-Yemen, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr (R.Anhum) ve birçokları da katılmışlardır.

Abdurrahman b. Rebia, Hazar denizinin güney sahilinde bazı yerleri fethedip Derbent (Dağıstan cumhuriyetine) ulaştı.

(23) Şibli, Asr-ı Saâdet, 2/240-242.

(24) Sandıkçı, Kemal, İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis, s.12.

Ahnef b. Kays Tuhuristan'a gitti ve Mev'ur-rud'a kadar olan sahayı fethetti. Bundan sonra Belh ve Hurarezm'e kadar olan bütün mıntıkayı İslâm Devleti arazisine kattı.

Mecâşi b. Mes'ud Kirman'a vardı Hemid şehrini aldı daha sonra bugün ki Pakistan sınırları içerisindeki toprakları fethetti.

Rebi b. Ziyad ilk defa Hindistan topraklarına karşı hücumu geçti ve burada birçok şehri ele geçirdi.

Abdurrahman b. Semere Kuzey Afganistan'daki bütün şehirlerle birlikte Gazne ve Kandahar'ı da fethetti.

Diğer bir taraftan Abdurrahman b. Amir batı Afganistan ve doğu İran'ı ele geçirdi.

Bunun akabinde Abdullah b. Hazm Serahs ve Maveraü'n-Nehr'i tamamen hükmü altına aldı.

Muaviye (60/680) Anadolu'nun güney sahilinden savaşa savaşa İstanbul'a kadar ulaştı ancak geri çekildi

Hz. Osman (R.A.) hilafeti devrinde Asya'dan başka Afrika'da da geniş ölçüde fetihler yapıldı⁽²⁵⁾. Mısır Hz. Ömer devrinde fethedilmişti. Hz. Osman devrinde ise Trablus, Tunus, Cezayir ve Marakeş fethedilip İslâm Hükümeti'nin arazisi Atlas okyansunun sahiline kadar ulaştı. Güneyden de Nube fethedildi (Sudan'ın kuzeyi)⁽²⁶⁾.

Osman (R.A.), Peygamber Efendimiz (S.A.S.)'in halifesi, naibi ve yerine geçmiş bulunan zat olduğuna göre, O'nun en büyük vazifesi, en büyük vecibesi de yine İslâm dinini yaymak ve İslâmın sahasını genişletmek olmalıydı. Hz. Osman bu hususa bilhassa çok önem verirdi. Nitekim savaşlarda yakalanıp getirilmiş bulunan esirleri Hz. Osman bizzat huzuruna toplar, kendilerine İslâmın iyiliklerinden, İslâm'ın güzelliklerinden bahsederdi. Ayrıntılı bir şekilde dinin esaslarını anlatır bunların hak dine temayül göstermelerini sağlardı⁽²⁷⁾.

(25) es-Suyuti, Tarihü'l-Hulafa, s.183-184.

(26) Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 2/540-542.

(27) Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 2/543.

5.4. Ali (R.A.) Dönemi İslâmi Tebliğ:

Hz. Ali, çocukluğundan beri İslâmın nadide mücahitlerinden biriydi. O'nun tebliğ faaliyetine önceki kısımlarda yer vermiştik. Hilafet makamına geldiğinde de yegane arzusu dini yaymak ve İslâm coğrafyasını genişletmekti. Ancak zamanında cereyan eden oldukça çetin iç karışıklıklar bunu pek mümkün kılmadı. Ama O iç düzeni koruma uğruna verdiği mücadele ile İslâmı tebliğin devamında üzerine düşeni fazlasıyla yapmış oldu⁽²⁸⁾.

Şurası açıktır ki, herhangi bir hükümdar, herhangi bir idareci, memleketin iç meselelerini bir tarafa bırakıp, dışarıda fetih için uğraşamaz. Ancak memleketin ileri gelenleri ona yardımcı olursa ülke sükuna kavuşur. Ali (R.A.)'nin hilafeti devrinde ne huzur vardı, ne asayiş. Hatta elinin altında bulunan kimseler bile, kendisine karşı gelip mesele çıkarmaktan geri kalmıyorlardı. Bu ahvâl ile Ali (R.A.) İslâmı teşvik ve yaymak yolunda çalışmaktan yine de geri kalmadı. Bu saydığımız sebeplerden dolayı Hz. Ali'nin hilafeti devrinde İslâm fetihler dairesi genişleyememiştir... Hayretle görüyoruz ki, dört bir taraftan binbir müşkülata rağmen, Ali (R.A.) İslâm'ın ahkâmını kılı kırk yararcasına göz önünde bulundurmuş, adâlet ve diyânet, emânet ve insaf hilâfına bir adım bile atmamıştır⁽²⁹⁾. Hz. Ali, İslâm ahkâmına itaat etmek hususunda ne kimseden korkmuş, ne de hatır-gönül gözetmiştir... Nitekim bir şikâyet üzerine kendi amca-zâdesi, ileri gelen sahâbi ve o zamanın Basra valisi bulunan İbn Abbas'a (R.A.) şöyle yazmıştır.

"-Senin yaptığın işleri haber aldım. Sen yaptığın bu işlerde Rabbi'nin adem-i rızasına sebep olup, kendi imanına karşıda itaatsizlik ettin ve sana tevdi edilmiş bulunan emanete hıyanette bulundun. Bana bildirdiğine göre, sen araziye harab etmiş, ayaklar altına alıp çiğnemiş, senin eline tevdi edilen şeyleri

(28) Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 2/545.

(29) es-Suyuti; Tarihu'l-hulefa, s.195-197.

O'nun hilafeti devrinde dünya tersine dönüyordu. Her tarafta zulüm, isyan, haksızlık, ma'siyet, günah, imansızlık, ayaklanma, itaatsizlik, kargaşa alıp yürüyordu. Ülkenin manevi ruhi sultanının yerine geçen Ali (R.A.) eğer bir parça ihmal ve müsamaha göstermiş olsaydı, dünya tarafına tevccüh etseydi, artık o zaman İslâmın ne ruhaniyetinden, ne de temizliğinden eser kalmazdı. Eğer O'ndan sonra, İslâm, muvaffak olmuş ise, biraz ilerlemiş ise, Hz. Ali'nin İslâmı öğretmek hususunda titiz davranmasının neticesinde olmuştur. Yoksa İslâm, o zaman bambaşka bir şekle girerdi. O bir dakika bile dini, adaleti, takva ve islâmi eğitimi siyasete feda etmemiştir. Buna karşılık da her çeşit külfet, zahmet, hatta musîbetlere karşı koymuştur⁽³⁰⁾.

Hülâsa, Hz. Ali'nin hilafeti boyunca mesele iç barışın sağlanması olduğundan halife bunun tesisine çalışmıştır. Ancak yinede ülkede İslâmi eğitiminin devamı için gerekli tedbirleri ihmal etmemiş, kendisinden sonra İslâmi yayılışın ihtiyaç duyacağı zemini hazırlamıştır.

5.5. Fethedilen Topraklarda Davet ve Siyasi Durum:

Filli tebliğ diye tanımladığımız cihâdın asıl gayesinin İslâmın neşri olduğunu beyan ettik. Bu yayılma ve kabul zoraki değil, iradeye bağlı İslâmi espiroiçerisinde gerçekleşmiştir.

Zaten gerek Peygamberimiz, gerekse Raşid Halifeler cihâd komutanlarına mutlaka uymaları gereken "davet-cizye-savaş" prensibini sıkı sıkıya tenbih ediyorlardı.

Bu prensipler dahilinde gerçekleştirilen fetihlerle elde edilen topraklarda davet ve içtimai hayat nasıl sürdürülmüştü?

Bir kere şunu ifade edelim ki bu beldelerde müslüman olan halk tamamen gönüllü olarak İslâmı seçmişler. Zira hem İslâmın engin müsamahakâr tarzı, hem de idarecilerin bu tarza uygun faaliyetleri onları celbediyordu. Bu sebepten müslüman olsalar da olmasalar da, eski devlet idaresiyle arasında muazzam

(30) Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 2/546.

farklar bulunan bu yeni sistemi tercih ediyorlardı. Bizans ülkelerinde durum böyleydi. Afrika'da da durum bundan pek farklı değildi⁽³¹⁾.

Bu hususta Arnold'un tespitine yer verelim:

"İslâmiyet Afrika'ya ilk defa olarak Amr b. As komutası altında Mısır'ı ele geçiren Müslüman ordusu tarafımdan sokulmuştur. Bundan üç sene sonra Bizans askerleri, Mısır'ın o kadar kalabalık Hıristiyan halkını müslümanların eline bırakarak oradan uzaklaşmışlardır. Müslümanların süratli başarıları, daha çok Hıristiyan halk tarafından gördükleri iyi karşılanış sebebine dayanmaktadır ki, bu halk Bizans idaresine karşı, yalnız zâlimce idaresinden dolayısı değil, hem de -ve başlıca olarak- kendi akaid açılarından doğan bir kin ve garaz sâiki ile tiksinti duyuyordu. Yakubî Hıristiyanları denilen Mısır'ın bu kıptî halkı, asırlardan beri memleketlerinde mevcut olmayan din hürriyetini müslümanların getirdiklerine şahit olmuşlardı. Haraç ödeme karşılığında Amr b. As bunları kiliselerine sahip olmakta serbest bırakmış ve kiliselerini muhtar bir şekilde idare edebilecekleri hususunda kendilerine söz vermişti⁽³²⁾.

İslâmın sağladığı eşitlik, adalet, din hürriyeti gibi muazzam değerlerin fethedilen topraklarda tesisi ile İslâmiyet büyük bir hüsn-ü kabul ve teveccühe mazhar olmuştur. Bu sebepten dolayı m. 638 yılında Şam müslümanlara teslim olunca Suriye'nin diğer şehirleri de ona uymakta gecikmediler. Hatta Kudüs patriği de aynen Şam'ın şartları ile şehri teslim etti. Anlaşıldığına göre dinsiz bir imparator tarafından yapılan dini baskıların dehşeti, İslâmın müsaade vaadlerini, Roma imparatorluğuna ve Hıristiyan hakimiyetine bağlı kalmaktan daha cazibeli bir hale getirmiştir⁽³³⁾. Müsamaha sadece insana ve inancına değil malına ve meşru örfüne de gösterilmiştir.

(31) Mantran, İslâm'ın Yayılış Tarihi, s.95.

(32) Arnold, İntişar, s.114.

(33) a.e., s.69.

Müsmanlar elbette yeni toplumsal bir örgütlerin temel ilkelerini verdiler. Her ilin yöneticileri, valileri, yenik düşmüş halkı gözetim altında bulunduruyor, aynı zamanda "savaş ve ibadet" durumlarıyla da uğraşıyorlardı. İbadet yerleri kuruluyordu; bir yerde geçici olarak bir kilise Hıristiyanlarla paylaşılırken, bir başka yerde yeni daha sade binalar yapılıyordu. Urafâ (töre ve hukuk alanında uzman anlamında "arif" in çoğulu) ordunun yönetiminden sorumluydu. Kur'ân okuyucuları Allah'ın ve onun peygamberin sözlerini müminlere hatırlatıp böylece dinî coşkuyu canlı tutarken, gelecekteki kadıların öncülleri anlaşmazlıkları çözümlenmekteydi. Halife ise, kendi payına düşen ganimet ve verginin çok büyük olmasına rağmen, çok basit ve sade bir yaşam sürüyor, yanına çok kolayca varılabilen bir adam olma özelliğini devam ettiriyordu. Her ne kadar kısa bir süre Kudüs'e gelmişse de, süratli oturduğu yer (Hz. Ömer) hep Medine, peygamber şehriydi. Fethedilmiş yeni bölgelerde yönetici olan kimseler, sıkı bir denetim, altında bulunmalarına rağmen genellikle yine de ayrı ayrı büyük çapta özelliğine sahiptiler⁽³⁴⁾.

Ancak fethedilen yerlerin idaresi ile ilgili birtakım farklılıklarda vardı. "Bu toprak idaresi alınan yerin halkının teslim olması veya şartlı teslim veyahut da silah zoruyla yenilmelerine göre değişir. Söz gelişi Suriye ve Mısır'da teslim şartlı olduğundan mahalli duruma hürmet edilerek arazi sahipleri, topraklarının mülkiyetini koruyarak bir arazi vergisi "haraç" ödediler. Bununla beraber, Bizans devletine Kayser ve ailesine ait olan, kaçan, savaşta ölen mal sahiplerinin arazileri haczedilirdi. Bunlar fey (ganimet), yeni İslâm devletini idaresini ve yükümlülüğünü üzerine aldığı devlet malları olur. Öte yandan, meselâ şartsız olarak teslim olunan Irak'ta duruma göre toprak ya doğrudan doğruya zaptedildi veya bir toprak vergisi ödemek kaydıyla eski sahiplerine sürekli olmamak kaydıyla bırakıldı⁽³⁵⁾. Böylece bu topraklarda yaşayan müslüman ve gayri müslim halkın ticarî ve ziraî ilişkilerinin devamı sağlandı. Bu da İslâm daveti açısından önemli bir gelişme idi.

(34) Cahen, Claude, İslamiyet, bilgi yayınevi 1990, İstanbul, s.29.

(35) Mantran, İslâmın Yayılış Tarihi, s.92.

Fethedilen topraklarda tebliğin kalıcı olmasını sağlayan unsurlardan bir diğeri de yeni şehirlerin inşasıdır.

"Fethettiği toprakların idare merkezi olarak Sa'd (R.A.) Irak'ta bir şehir kurmuştur. Bu şehrin kurulmasını bizzat halife istemiştir. Kûfe'nin imarı ile bizzat meşgul olan Hz. Sa'd şehrin tam ortasına davet merkezi bir cami ile Beytülmal'i yaptırmıştı.

Kûfe şehri kırkbin insan sığacak şekilde yapılmış müteaddit Arap kabileleri burada iskan olunmuşlardı⁽³⁶⁾.

Bu şehirlerin kurulması bir zarurete mebnî idi: Geniş topraklar fethetmek kafi gelmiyor, bunları elde tutmak ve muhtemel isyan, eski sahipleri tarafından yeniden alma teşebbüslerini yok etmek gerekiyordu. Halifeler tarafından iki yol kullanıldı. Biri Araplarla iskan edilmiş yeni şehirlerin kullanılması usûlü idi. Bunlar taşranın askeri siyasi merkezleri oldular. Basra, Kûfe gibi.

Önceleri şehirler askeri üs sahalarının yanına yerleşmiş kumanda merkezi görevi ifa eden ve aynı zamanda Arabistan eyaletleri arasında ticari ilişkiler kurulan merkezler olmuştur. Bedeviler burada yarımadaalarında görmeye alıştıklarını buluyorlardı. Vaha ile Sahra arasındaki temas. Askeri üsler bu çağda önemli şehir bulunmayan Irak'ta, Kûfe ve Basra, Mısır'da, Fustat, Afrika'da ise Keyrevan'da kuruldu. Bu şehirler vasıtasıyla ki bölgede İslâm tesiri yayıldı. Çünkü bunlar çabuk gelişti. Buralara içlerinde sanatkârların bulunduğu halk gelip yerleşti. Arabistan'da eyaletler arasında transit yolları üzerine kurulduğundan bunlar; ticaret noktaları, dini yayılış merkezleri ve daha sonra liguistik merkezleri idi⁽³⁷⁾. Böylece müsteşrik yazarın ifadesinden de anlaşılacağı gibi bu şehirler kuruluşlarıyla hem islâmî tebliğe merkez olma görevini yerine getirmişler hem de islâmî yayılışın istikrarının teminatı olmuşlardır.

(36) Şibli, Asr-ı Saâdet, 2/35.

(37) Mantran, İslâm'ın Yayılış Tarihi, s.94; Cahen, İslamiyet, s.29.

Şurası muhakkak ki fethedilen beldelerde İslâmın yayılışının bu derece hızlı olmasının en mühim sebebi bu topraklarda yaşayan halka karşı gösterilen müsamahadır. Bu insanlar kendilerine sadece İslâmın tanıdığı hakları veren ve iktidarlarında İslâm adaleti ile hükmeden kumandan idarecilerin hakkaniyete uygun tarafsız idareleri karşısında hayrete düşmüşler ve çoğunluğu müslüman olmuşlardır. Daha sonraki asırlarda darb-ı mesel olan "Bizansın serbuşunu görmektense müslümanın sarığını tercih ederim" sözü, eski idarecilerin zulmüne karşı adaleti tercihinin ifadesi olmuştur. Bu konuyu izah ederken benzerleri arasından seçtiğimiz birkaç misalle yetineceğiz.

"Emessa halkı kale kapılarını Herakliyus'un askerlerine kapamışlar ve müslümanlara "Hükümetinizin adaleti elbette Bizanslıların haksızlıklarına karşı bizce tercihe şayandır"(38). b güzel misalden başka

İran halkı başta idarecilerin zulmünden kurtuldukları ikinci olarak da askeri hizmetlerden muaf tutuldukları için Arapları iyi karşıladılar. Bir de İslâm onlara din hürriyeti tanıyordu. Çünkü İslâm; Yahudi, Hıristiyan, Zerdüş, Sâbii, Putperest, Ateşperest gibi gayrimüslimlere, müslümanlara cizye vemek şartıyla, istedikleri dine tabi olma hususunda serbestlik vemişti(39).

Mecusiler bir tarafa, ehl-i kitap dahi müslüman Fatihleri alkışlarla karşılıyor. Onların adil yönetimlerini gönüllü olarak arzuluyorlardı.

"Antakya'nın Yakubî patriği büyük Mihail onikinci miladi asrın son yarısında yazdığı bir eserde dindaşlarının bu kararını tasvib ediyor hatta beş asırdan beri doğu kiliselerinin islâm hakimiyeti altında geçirdikleri tecrübelere rağmen Arapların fetihlerinde Cenab-ı Hakk'ın inayeti bulunduğu kanaat getiriyor ve Herakliyus'un zulüm hikayelerini te'kid ettiği sırada şu sözleri söylüyordu; "Romalıların kötülüklerine şahit olan Allah, intikamını güney tarafından İsmail'in oğullarını -Romalıların elinden bizi kurtarmak üzere- göndererek celbetti..."

(38) Arnold, İntişâr, s.112.

(39) Ebu Yusuf, Yakup b. İbrahim, Kitabu'l-Haraç, Çev: Ali Özek, İst. Üniv. Yayınları 1970, s.73.

İslâm askerleri Şeria vadisine ulaşıp da, Ebu Ubeyde karargâhını Fihel'de kurduğu zaman, oraların Hıristiyan ahalisi Araplara yazdıkları bir mektupta şöyle diyordu:

"Ey müslümanlar!... Bizanslılar bizim dinimizde olmakla birlikte sizi onlara tercih ederiz. Çünkü siz bize karşı sözünüzü sadık bir şekilde tuttunuz. Bize daha merhametlisiniz, Bize karşı adaletsizlikten sakınırsınız. Sizin idareniz onlarınkinden elbetteki daha iyidir. Onlar bizim mallarımızı aldılar ve evlerimize el koydular⁽⁴⁰⁾.

Burada zikrettiğimiz Bizans topraklarındaki uygulamanın benzeri Mısır'da da mevcuttu. Daha önce değindiğimiz gibi Amr b. As'ın önderliğinde islâmi tebliğ buralara ulaştırılmıştı.

Müslüman Araplar, Mısır'ın yerli halkı kıptilere karşı muamelelerinde asla zulme başvurmadılar. Aksine onlara son derece yumuşak davrandılar onları dinlerinde kalmak veya İslâmı tercih etmek hususunda serbest bıraktılar. Mısır'lılar'dan Müslüman olanlar, müslümanların tabii oldukları haklara sahip oldular. Eski dinlerinde kalanlardan buluğa eren her erkek üzerine, yıllık iki dinar cizye vergisi konuldu... Amr, Mısır'lılar'ın menfaatlerini göz önünde tutar, onların sevgisini kazanmak yolunda elinden gelen her gayreti sarfederdi. Bu sebeple Mısır halkı Amr'ın idaresine severek boyun eğdiler. Müslüman Araplar, Mısır'ın yerli halkı Kıptilere din hürriyeti tanımışlardı. Amr b. As'ın Babylon kalesini ele geçirdikten sonra onlara karşı davranışı bu hususu te'yid eder. O sırada Amr, Kıpti'ler için kendi eliyle yazdığı anlaşma metninde kiliselerinin korunacağını, onları kiliselerinden çıkarmağa cür'et eden müslümanların cezalandırılacağını bildirmiş patrik Bünyamin için bir emanname yazmış onu, onüç sene gibi uzun bir müddet kaybetmiş olduğu makamına yeniden geçirmişti"⁽⁴¹⁾.

(40) Arnold, İntişâr, s.68.

(41) Hasan, İbrahim Hasan, İslâm Tarihi, 1/308.

İslâm, insana varlığının ekremiyeti dolayısı ile değer verip, kölelik müessesini tasvip etmediğinden fethedilen belde halkları kendilerine karşı bu son derece insanî muameleyi hayret ve takdirle karşılıyorlardı. Müslüman Araplar, Mısır arazisini yerli halka bırakmışlar, onların himayesini kendi omuzlarına alarak onların kadınları ve çocuklarının mal ve can güvenliğini sağlamışlardır. Böylece Mısır'lılar uzun süren bir zulüm döneminin akabinde büyük bir rahatlığa kavuşmuşlardı. Bu ortam da İslâmî tebliğin hızla yayılmasını gerçekleştirmiştir.

Müslümanların icraatları bunlarla sınırlı değildi. Onlar fethettikleri ülkelerde emniyet ve düzeni tesis ederek büyük ıslahatlar gerçekleştirmişler, idareyi tanzim ederek hakimler tayin etmiş, verginin toplanmasını düzene bağlamışlardır. Sulama işlerini tanzim için özel gayret sarfederek kanallar kazmış, Nil için mekâyis bina etmişler, köprüler ve havuzlar yapmışlardı. Kıptîlerin durumunun iyileşerek servetlerinin artması işte bu ıslahatlar neticesinde gerçekleşmiştir⁽⁴²⁾.

Yukarıdan beri izah ettiğimiz tebliğ usûlleri bu şekilde tatbik edilince insanlar İslâmın evrensel, hakkı ve adaleti üstün tutan özünü görerek topluluklar halinde müslüman olmuşlardır. Mısır halkının ekseriyetinin İslâmı kabul etmesi de bunun neticesinde olmuştur.

Mısır'da İslâm hakimiyetinin ilk safhalarında Kıbtî Hıristiyanlarının durumu hayli rahat ve serbest olduğundan memleketin her tarafında bir çok kimselerin İslâmiyete girmek için din değiştirmek istemelerini işkence ve baskı yapıp adaletle iş görülmediğine yüklemek için hiç bir delil yoktur. Hatta memleketin her tarafının tamamen fetholunmadığı ve hükümet merkezi bulunan İskenderiye'nin karşı koyup durduğu bir sırada çok kimseler İslâm dini tarafına geçmişler ve bir kaç sene sonra bunları birçok Hıristiyan daha takip etmiştir. Hz. Osman hilafeti zamanında (m. 643-655) Mısır'dan haraç olarak yollanan gelirin miktarı onikimilyon'a ulaşıyordu. Bundan az bir müddet sonra yani Muaviye (m. 661-679) devrinde Mısırlılar arasında ihtidaların fevkalade surette artmasından

(42) Hasan, İslâm Tarihi, 1/309.

dolayı bu gelir beşmilyona düşmüştü. Daha sonra adı geçen gelir daha da düştüğünden Mısır valisi bundan sonra müslüman olacakların vergiden muaf tutulmalarını teklif etmişti. Fakat o zamanın Muttaki Halifesi: "Cenab-ı Hakk Hz. Muhammed'i hak ve hakikatı tanımaya insanları davet için gönderdi. Vergi tahsildarlığı için göndermedi" diye o teklife muvafakatta bulunmadı⁽⁴³⁾.

Feth edilen ve halkı hızla İslâmı kabul eden bölgeler için halifeler her türlü tedbiri alıyorlardı. Tabi ki bu tedbirlerin en mühimi de eğitimdi. Zira tebliği tamamen barışıya ulaşması için bu zaruri idi.

"Yeni müslüman olanların tâlimi için gerekli her türlü hazırlıklar yapılmıştı. Çünkü bütün kabilelerin öyle sür'atle dine geldiği bir sırada gerek akide, gerekse ibadetin esaslarına ait vukua gelebilecek hatalara karşı tedbirli bulunmak gerekiyordu. Binaenaleyh halife Ömer (R.A.) her memlekette Kur'ânı öğretecek ve yeni dinin hükümlerinin yerine getirilmesine nezaret edecek, muallimler tayin etmişti.

Kadırlara da gerek genç ve gerekse yaşlı bütün iman edenlerin Cuma ve Ramazan günleri cemaatle ibadetlerine muntazam devam edip etmediklerine bakmak için emirler verdi... Yeni müslüman olanların ta'limi işine ne kadar önem verildiğini Kûfe şehrinde devlet hazinesinin idarecisi olan zatın bu işle meşgul olması ile de hükmolunabilir⁽⁴⁴⁾.

Hız. Sa'd fetih orduları komutanlarındandı. Hız. Ömer'in direktifleriyle Fethedilen topraklarda icraatlarda bulunuyordu ve çok iyi biliyordu ki fetihden gaye İslâmın yayılışını gerçekleştirmektedi. Toprak ve ganimet kazanmak değil.

"Hız. Sa'd'ın emareti esnasında gösterdiği kabiliyetin en büyüklerinden biri idare kabiliyetidir. Bu idarenin esası mahalli servetin muhafazası idi. Bunun için fetholununan bu memleketlerin arazisi ahalinin ellerinden alınarak fatihler arasında taksim olunmamış, ashâbının elinde kalmış ve cizye ile haracın tarhında arazinin istihsal kabiliyeti nazarı dikkate alınmıştır. Hız. Sa'd bu esasın tatbîkinde, bütün tebanın emniyet ve refahını temin etmekte büyük bir kabiliyet

(43) Arnold, İntişâr, s.114.

(44) a.e., s.66.

göstermiştir"(45).

Hulefa Raşidin'in valileri tayin etme ve onları kontrol ile ilgili bir parçayı "İslâm Medeniyeti Tarihinden" aynen nakledeceğiz.

"Hulefa-i Raşidin devrinde vilayete vali tayin olunan zevattan ekserisinin züht ve takva ve İslâmiyet hakkında hüsn-i itikad sahibi bulunmaları, hulefai Müşarunileyhimin adalet ve hakkaniyeti neşir ve teyid etmelerine kendilerine pek çok yardım eyledi. Hz. Ömer, valilerden birinin muayyen olan maaşından maada ticaret tariki ile veyahut sair suretlerde para kazanarak zenginleştiğini anlarsa, o valinin elindeki servetin yarısını alıp Beytülmale teslim eder ve bu taksimde bir haksızlık görmezdi. Nitekim Kûfe valisi Sa'd b. Ebi Vakkas, Mısır valisi Amr b. el-As ve Bahreyn Valisi Ebu Hureyre vs. hakkında o yolda muamelede bulunmuştu. Hiç şüphe yok ki, vali halifesini zahid, salâhperver, menafii şahsiyeden arınmış, millete hizmet emrinde fedakâr görür ise kendisi de fikren muhalif olsa bile fiilen halifesinin eseri salihine teb'an harekete mecbur olur.

Mamamfih o zamanki, hulefa kendi fikir ve mesleklerinde bulunmayanları vali tayin etmezlerdi. Bâhusus Hz. Ömer, Valiler hakkında pek şiddetli davranırdı. Her sene valiler hakkında teftişat ve tahkikat icra eder ve en küçük bir kabahatten dolayı valileri azalde tereddüt etmezdi.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer, Umeyr b. Saad namında bir zatı, Hıms'a vali tayin etmişti. Tayininden bir sene sonra Hz. Ömer bu valiye, "yanıma gel" diye yazar. Umeyr yalınayak, yayan ve elinde bir deynek bir dağarcık ve çömleği sırtında bulunduğu halde apansızın nezdi halifeye gelir. Hz. Ömer, onu bu halde görünce:

"-Ey Umeyr! bizi aldatmak mı istiyorsun, yoksa bulunduğun memleket mi fenadır?" diye sorar. Umeyr:

"-Ey Emir el-Mü'minin fena söylemekten ve sui zanda bulunmaktan sizi Cenab-ı Hakk men buyurmadı mı? Dünya malından her neye malik isem onu beraber getirdim" cevabını verir. Hz. Ömer'in:

(45) Şibli, Asr-ı Saâdet, 2/34.

"-Peki ne getirdin?" diye vaki olan sualine Umeyr:

"-Üzerine dayandığım ve bir düşmanla karşı karşıya gelsem o düşmanı def edeceğim değnek ile içine yemeğimi koyduğum dağarcık" der. Hz. Ömer'in:

"-Şu halde valiliğin esnasında ne yaptın?" şeklindeki sualine de Umeyr:

"-Develeri, deve sahibi olanlardan (zekat) ve cizyeyi gayri müslimlerden alarak fakara, ihtiyaç sahiplerine dağıttım. Ondan yanımda birşey kalmış olsaydı, Onu size getirirdim" cevabını verir.

Bunun üzerine Hz. Ömer Bu zata "Öyle ise tekrar valiliğine git" diyerek görevine gönderir⁽⁴⁶⁾. Ve bu anlayışın uygulayıcısı olan valilerin kontrolünde islâmi tebliğ bütün hızıyla devam etmiştir.

5.6. Sahabe Tebliğinin Tabii Neticesi: Tabiun

Peygamber Efendimiz (S.A.S.) buyuruyor ki: "Ne mutlu beni görene, ne mutlu beni göreni görene"⁽⁴⁷⁾. Peygamber Efendimiz bu hadisi şerifi ile hem sahâbeleri hem de tabiin'i tebşir ediyordu. Tabi ki bu şerefe nail olmak İslâmın üzerlerine yüklediği -başta tebliğ olmak üzere vecibeleri yerine getirmeye bağlıdır. Sahabeyi de tabiini de üstün kılan onların islâma kayıtsız-şartsız teslimiyetleri ve bu yoldaki mücadeleleridir. Ve tabi ki onun yayılması için canlarını ve mallarını feda ederek yaptıkları mücadeleleridir.

-Suyuti, Tedribu'r-Ravi isimli eserinde tabiin'i sahabe'yi müslüman olarak gören, onunla sohbeti olan ve müslüman olarak ölen kimse olarak tanımlamıştır⁽⁴⁸⁾.

Biz bu tanımdan hareketle diyoruz ki; Tabiin sahabeyi gören, onunla sohbet edip dinin ahkam ve ahlâkını öğrenen ve bu öğrendiklerini öğretmek için hayatını planlayan kimsedir. Nasıl ki sahabe, Peygamber (S.A.S.)'den Kur'ân

(46) Zeydan, İslâm Medeniyeti Tarihi, Mütercim: Zeki Megamiz, Üçdal Neriyyat 1976, İstanbul 2/20-21.

(47) ez-Zebidi, Tecrid, 1/31.

(48) Suyuti, Tedri, 2/324.

ahlâkını almışsa tabiin de aynı ahlâkı sahabeden alıp bir sonraki nesle taşımıştır.

Bu sebeptendir ki Allah Resûlü buyurur: "Sizin en hayırlınız benim muassırlarımdır, sonra onları takib edenler, sonra onları takip edenler"⁽⁴⁹⁾.

Tabiînin dine ve dini tebliğe en büyük katkısı ilim alanındaki orjinal ve şaheser çalışmaları ile olmuştur. Bu konuyu "Meşahiru Ulama'il- Emsâr" isimli eserden yapacağımız alıntılarla delillendireceğiz.

a) Medinedeki Meşhur Tabiinler

- 1) Muhammed b. Ali b. Ebî Talip (63/682).
- 2) Muhammed b. Ali b. Hüseyin: Ehli beytin kurralarındandı (114/732).
- 3) Hasan b. Muhammed b. Ali: İnsanların ihtilaf ettikleri meseleleri en iyi çözen kimselerdendi.
- 4) Hasan b. Hasan b. Ali: Ehli beytin kurralarından ve insanların abidlerindendi. (145/762).
- 5) Ali b. Hüseyin b. Ali: Ehli beytin fakihlerinden, beni Haşim'in fazıllarından ve Medinenin abidlerindendi (92/711).
- 6) Zeyd b. Ali b. Hüseyin: Ehli beytin fazıl ve abidlerindendi. (v.122).
- 7) Said b. El Müseyyeb (94/713): Fukahayı sebadan, vera sahibi, abid bir kimseydi. Züht ve ilimde devrinde en fazıl kimseydi. (93/712).
- 8) Kasım b. Muhammed: Luzumlu omadıkça konuşmayan ilim sahibi ve haya timsali bir kimseydi. İlmine, fıkhına ve aklına müracaat edilen bir kimseydi. Ömer b. Abd'l-Aziz onu Medineye vali tayin etmişti. (102/719).
- 9) Urve b. Zübeyr (94/713): Medinenin fakihlerinden ve Kureyşin abidlerindendi. Kur'ânı hatm-i, manası üzerine tefekkür ve tedebbur'u ile tanınırdı. (94/713).
- 10) Abdullah b. Abdullah b. Utbe: Fakih, kurra, kendisine müracaat edilen haya timsali âlim bir kimseydi.

(49) Buhari, Sahih, Ashâbu'n-Nebi 2, (4/189).

11) Ebu Seleme b. Abdurrahman: Medinenin abid ve fakihlerindendi. (104/722).

12) Harice b. Zeyd: Medinenin fukaha ve ulemasındandı. (99/718).

13) Süleyman b. Yesar: Medinenin fukahası ve tabiinin âlimlerindendi.

14) Sâlim b. Abdullah b. Ömer: Medinenin âlimlerindendi.

15) Ata b. Yesar: Tabiinin âlimlerindendi.

16) Nafi, Mevla Abdullah b. Ömer: Tabiinin âlimlerindendi⁽⁵⁰⁾.

b) Mekke'deki Meşhur Tabiiler:

1) Ata b. Ebi Rebah: Tabiinin âlimlerindendir (114/732).

2) Mucahid b. Cübeyr: Zahit, fâkih, abid, tabiin âlimlerindendir.

3) Saïd b. Cübeyr: Fukahayı tabiindendir.

4) İkrime, Mevla b. Abbas: Her konuda kendisine müracaat edilen tabiinin âlimlerindendi.

5) Amr b. Dinar⁽⁵¹⁾.

c) Basrada Meşhur Tabiinler:

1) Ahnef b. Kays: Meşhur tabiinin âlimlerindendir.

2) Hasan b. Ebi Hasan: Meşhur tabiinin âlimlerindendir(110).

3) Muhammed b. Sîrin: Meşhur tabiinin âlimlerindendir⁽⁵²⁾.

d) Kûfedeki Meşhur Tabiinler:

1) Alkame b. Kays: Meşhur tabiinin âlimlerindendir (61/680).

2) İbrahim en-Nehâi: Meşhur tabiinin âlimlerindendir (v.96).

3) Eş-Şa'bi, Amr b. Şûrahid⁽⁵³⁾ (104/722).

(50) Ebi Hatim, Meşâhir, s.100-113.

(51) a.e., s.133-136.

(52) a.e., s.142-145.

(53) a.e., s.161-163.

e) Şam'da Meşhur Tabiinler:

- 1) Ebu İdris Havlani: Tabiin'in âlimlerindendi.
- 2) Abdurrahman b. Aiz
- 3) Mekhul Ebu Abdullah: Meşhur Tabiin âlimlerindendir⁽⁵⁴⁾ (118/736).

f) Yemen'de Meşhur Tabiinler:

- 1) Tavus b. Keysan: Meşhur tabiin âlimlerindendi. (106/725).
- 2) Vehb b. Münebbih: Meşhur Tabiin âlimlerindendi. (110/728).
- 3) Hemmam b. Münebbih: Meşhur Tabiin âlimlerindendi⁽⁵⁵⁾.

Bunlar ve yazamadığımız yüzlercesi ile tabiin hazretleri dönemlerine ışık olmuşlar ve müslümanların ihtiyaç duyduğu meseleleri açıklayarak, dinlerini öğreterek, ilimleri tedvin ederek tebliğin, asırlarında devamını sağlamışlardır. Bu mümtaz insanlardan olan Said el-Müseyyeb, ilmiyle tanınmıştı. Abdullah b. Ömer bir gün kendisine bir mesele hakkında sual soran bir kimseye "Said el-Müseyyeb'e git, bu soruyu ona sor ve cevabını da bana bildir, demiştir." Adam, Said'e gelerek soruyu sormuş ve cevabını da İbn Ömer'e bildirmiştir. Bunun üzerine İbn Ömer "Ben size onun ulemadan biri olduğunu söylememiş miydim? diyerek onu övmüştür⁽⁵⁶⁾.

Konumuzun sınırlarını aştığı için Tabiin devrinde İslâmın yayılışını burada işlemeyeceğiz. Ancak şunu ifade edelim ki, bu dönem gerek ilmi faaliyetler, gerekse fiili tebliğ faaliyetleri açısından hiç de sahâbe döneminden daha aşağıda değildir⁽⁵⁷⁾.

(54) Ebi Hatim, Meşârî, s.184-186.

(55) a.e, s.197-198.

(56) İbn-i Hallikan, Ahmed b. Muhammed, Vefayâtu'l-Ayan ve Enbau Ebnai'z-Zeman, Beyrut 1970, 2/117.

(57) Panipeti, İslâm Yayılış Tarihi, 2/558.

SONUÇ

Bu çalışmayla şunu gördük ki; İslâm'ın insanlığa sunduğu evrensel değerleri anlayan ve onu yaşamayı -kulluğu gaye edinen insanlar kısa zamanda tarihte bir benzeri görümeleyen tebliğ faaliyetini başarı ile sonuçlandırmışlardır.

İslâm'ın insan için var olduğunu insana hitap ettiğini, insanı ekrem varlık gördüğünü çok iyi kavramış ve bu paralelde yetişmiş, yetiştirilmiş olan bu insanlar, onun mesajını muhataplarına kulluk şuuruyla ulaştırmada hiç de zorlanmamışlardır. Her türlü usûlü ve vasıtayı mümkün olabilecek en mükemmel şekliyle kullanmasını bilmişler ve çağlar boyu hep örnek olmuşlardır.

Görülüyor ki, onların bu başarılarında ölçü olarak Kur'ân-ı rehber edinmeleri ve değişmez önder Resûlu "usve-i Hasene" kabul etmeleri önemli rol oynamıştır. Özellikle Kur'ân'ın en güzel yorumu olan Allah Resûlunun eğitiminden geçmeleri ve onu yakinen tanımaları bir avantajdı ama bu yoldaki samimiyet, özveri ve fedakarlıkları tamamen iradelerinin tecellisi idi.

Hususiyetle dikkatimizi çeken bir nokta da Sahabenin muhatabına yaklaşımı olmuştur. İster ferdî tebliğ anında olsun ister cihad anında olsun, ister bir yakına tebliğ olsun, ister bir yabancıya tebliğ olsun, ister sıradan bir sahabenin tebliği, isterse halifenin tebliği olsun, her kim tebliğ yapıyorsa, önce karşısındaki muhatabının ruh halini tahlil ediyordu. Zemine göre değişiklikler gösterse de, tebliğlerini başarılı kılan bu usûlü asla terketmiyorlardı. Ve muhatabın seviyesine göre daveti gerçekleştiriyorlardı. Ne halde karşılaşırlarsa karşılaşırlar, muhatablarıyla asgari müşterekler oluşturmaya gayret ediyorlardı. Yaptıkları davetin karşılığında insanlardan hiç bir menfaat beklemediklerinden ve sırf Allah rızası için hareket ettiklerinden tebliğlerinin başarı derecesi artıyordu.

Sahabenin bir diğer özelliği tebliğ ettikleri davalarının en güzel temsilcileri olmaları idi. Onlar temiz bir şahsiyete sahip olmaları, numune bir ahlâk sergilemeleri ve tavizsiz islâmî yaşantıları ile, sözsüz, yazısız karşılarındakileri "hal" olarak etkileyebilmişlerdi.

Yine dikkatimizi çeken bir husus da şu olmuştur ki, idareyi ellerine aldıklarında hakkı ve adaleti üstün tutarak, tebalarına muamelede bulunmaları

bütün milletleri kendilerine hayran bırakmış ve fetihlerde de kolaylık sağlamıştır.

Kısaca Sahabe, Resûlullah'dan aldığı eğitimi özümsemiş, Kur'ân ve Sünnet dairesinde İslâmı yaşamış. Bu şekliyle tebliğ etmiş ve kendinden sonraki nesle de tavizsiz bir usûlle aktarmıştır. Bu anlayış, Sahabe asrını "saadet asrı" yapmıştır. Ve kendilerini ümmetin "en hayırlıları" kılarken yetiştirdikleri tabiin'i de ümmetin en hayırlılarını takip eden hayırlılar olma şerefine erdirmiştir.

Bütün mesaisini, İslamı tebliğe ayıran bu güzîde insanlar. Hayatları pahasına bu işi devam ettirmişlerdir. Bu yolda halifesiyle, erkeğiyle, kadınıyla, çocuğuyla, yaşlısıyla, topyekün olarak mücadele etmişler ve bu dinin bir sonraki nesle en güzel şekilde intikalini sağlamışlardır. Allah hepsinden razı olsun.

KAYNAKLAR

- İbn 'Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. 'Abdillah, Câmî'u Beyânî'l-'ilm ve fağlihî ve mâ yenbeği fi rivâyetihî ve ħamlîh, Daru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Tahkik: Abdülkerim, el-Hatıp, Mısır trhs.
- el-'Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, Keşfu'l-Ĥafâ ve Müzî'lu'l-İlbâsi 'Ammeş'tehera mine'l-Eĥâdîşi ala Elsineti'n-Nas, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trhs., 2 cilt.
- Arnold, Thomas Walker, İntişâr-ı İslâm Tarihi, Çev. M.Halil Halid, Yeni Matbaa, İstanbul 1963.
- Aşık, Nevzat, Sahâbe ve Hadis Rivayeti, Akyol Neşriyat ve Matbaacılık, İzmir 1981.
- Baktır, Mustafa, İlk Eğitim Müessesesi Ashab'ı Suffa, Timaş Yay. İst. 1990.
- Barthold, W. Köprülü, M.Fuat, İslâm Medeniyeti Tarihi, D.İ.B. yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1963.
- Buharî, Muhammed b. İsmail, el-Cami'us's-Saĥîĥ, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul trhs. 8 cilt.
- Buhari, Muhammed b. İsmâil, Sahihi Buhari ve Tercemesi Mütercim: Mehmed Soĥuođlu, Ötüken Yayınları, İstanbul 1987, 16 Cilt.
- Cahen, Claude, Doĥuştan Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar İslamiyet, Türkçesi, Esat Nermi Erender, Bilgi Yayınevi, İst. 1990.
- el-Cevziyye, İbn Kâyyım, Zâdu'l-Me'ad (Rahmet Peygamberi ve Devleti) Tercüme ve tetkik: Muzaffer Can, Cantaş Yayınları İst. 1990, 6 cilt.
- David Krech Richard, S. Crutehfield, Sosyal Psikolojisi, Çev: Erol Güngör, İstanbul, Edebiyat Fak. Basımevi 1970.
- Dârimî, Ebu Muhammed 'Abdullah b. 'Abdurrahman, Sünenu'd-Dârimî, neşr. Muhammed Ahmed Dehmân, Dâru İhyâ's-Sünneti'n-Nebeviyye, trhs. 2 cilt.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Tahkik ve Yazar Kadrosu:

Hakkı Dursun YILDIZ, İsmail AKA, Coşkun ALPTEKİN,
 Mehmet AYDIN, Azmi BİLGİN, Hayati DEVELİ, Musa
 DUMAN, İsmail ERÜNSAL, Reşat GENÇ, Umay GÜNAY,
 Mücteba İLGÜREL, Mustafa KARA, Ziya KAZICI, Enver
 KONUKÇU, Hee Sod LEE, İsmet MİROĞLU,
 Orhan OKAY, Mim Kemal ÖKE, Necdet ÖZTÜRK, Nermin
 SİNEMOĞLU, Ramazan ŞEŞEN, Abdullah UÇMAN,
 Hulusi YAVUZ, Ali ALPASLAN, Fatih ANDI, Fehamettin
 BAŞAR, Mehmet ÇELİK, Nadir DEVLET, Feridun
 EMECEN, Mustafa FAYDA, Bayram KODAMAN,
 Kazım YAŞAR KOPRAMAN, İhsan Ali GENCER, Yusuf
 HALLACOĞLU, Mustafa İSEN, Selahattin KAYA, Erdoğan
 MERÇİL, Selçu Mülazim, Abdülkerim ÖZAYDIN, Ali SEVİM,
 İhsan ŞAHİN, Rifat UÇAROL Çetin VARLIK, Bahaeddin
 YEBİYILDIZ, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, 14. cilt.

Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as-Sicistânî, Sünenu Ebi Dâvud,
 Muessesetu'l-Kütübü's-Seğâfiyye, Beyrut trhs. 2 cilt.

Ebu Yusuf, Yakup b. İbrahim Kitabu'l-Haraç Çev. : Ali Özek, İstanbul Üniv.
 Yayınları, İstanbul 1970.

Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, Çev. Salih Tuğ, İrfan
 Yayıncılık, İstanbul 1993, 2 cilt.

----- Mecmu'atu'l-Vesâ'ikus-Siyasiyye li'l-aḥdi'n-Nebeviyye
 ve'l-Hilafeti'r-Raşideti, Daru'l-İrşad, Beyrut 1869.

Hasan, İbrahim Hasan, İslam Tarihi, Çev. İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş,
 Kayihan Yayınları, İstanbul 1985, 5 cilt.

el-Heysemî, 'Ali b. Ebî Bekr, Mecmeu'z-Zevâid ve Menbe'u'l-Fevâid, Berut
 1967, 10 cilt.

İbn Esîr, 'Ali b. Muhammed, Usdu'l-Gâbe fî M'arifeti's-Şahabe,
 Matbaatu'l-Vehbi, İstanbul 1863, 5 cilt.

- İbn Esîr, en-Nihaye fî Ğarîbi'l-Hâdiş, el-Matbaatu'l-Hayriyye, Mısır trhs.
İbn Hacer, el-'Askâlânî, Fetḥu'l-Barî bi Şerhi Şaḥîḥi'l-Buhari,
Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1989, 12 cilt.
- el-İşâbe fî Temyizi's-Şaḥabe, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut
trhs. 8 cilt.
- İbn Hişam es-Sîretu'n-Nebeviyye, Beyrut 1971, 4 cilt.
- İbn Keşir, 'İmaduddîn, Ebu'l-Fidâ, Tefsîru'l-Ķur'ani'l-'Azîm, Beyrut 1969, 4 cilt.
- İbn Mace, Muhammed b. Yezîd, Sünenu İbn Mâce, Kahire 1952, 2 cilt.
- el-İsbâhânî, Ebu Nu'aym Ahmed b. 'Abdullah, Hilyetü'l-Evliya ve
Tabakatü'l-Esfiyâ, Darü'l-Kutubu'l-'Arabi, Beyrut 1967,
10 cilt.
- İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Da'vet Maddesi, Mustafa
Çağırıcı, İstanbul 1994.
- İş, Enver, Özetli Tarih Atlası, Emek Yayınevi, İst. 1980.
- Kahdelevî, Muhammed Yusuf, Hayatu's-Şaḥâbe, Çev: Ahmed Meylânî,
İslâmi Neşriyat Dağıtım, Konya 1983, 4 cilt.
- , Fezâ'il-i 'Amâl, Çev: Yusuf Karaca, Risale Yay. İst. 1993.
- Kastallanî, el-Mevaḥibu'l-Redunniye Beyrut 4 cilt.
- el-Kettânî, Muhammed 'Abdu'l-Ḥayy, Hz. Peygamber'in Yönetimi
(et-Teratibu'l-İdariyye) Çev. Ahmet Özel, İz Yayıncılık,
İstanbul 1990, 3 cilt.
- Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi, Ali Özek, Hayrettin
KARAMAN, Ali TURGUT, Mustafa ÇAĞIRICI, İbrahim
Kafi DÖNMEZ, Sadreddin Gümüş, Suudi Arabistan
Krallığı, Medine-i Münevvere 1987.
- Köksal, M. Asım, İslam Tarihi, Şamil Yayınevi, İstanbul, 16 cilt.
- Malik b. Enes, Muvatta, Kahire 1918, 2 cilt.
- Mantran, Robert, İslâm'ın Yayılış Tarihi, Çeviren: İsmet Kayaoğlu, Ankara
Üniv. Basımevi, Ankara 1981.
- el-Muhacir, Abdurrahman, Resulullah'ın Hayatı ile İslâm'ın Hareket Metodu,
Çeviren Eyüp Aslan, Hak Yayınları, İstanbul 1993.

- Muslim, Ebu'l-Hüseyin, Müslim b. Haccac, el-Cami'u's-Şahiḥ,
el-Mektebetu'l-İslamiyye, İstanbul trhs. 5 cilt.
-----, Davudođlu, Ahmed, Sahihi Müslim Terceme ve Şerhi,
Sönmez Neşriyat, 1974, 9 cilt.
- Nesâi, Ebu 'Abdirrahman . Ahmed b. 'Ali b. Şuayb, Sünenu Nesâi bi Şerhi
Celaledin es-Suyuti, Tahkik. 'Abdu'l-Fettah ebu'l-Gudde
Kahire 1988, 9 cilt.
- Önkal, Ahmed, Resûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu, Esra Yayınları, Konya
1992.
- Okiç, Tayyib, İslamiyyette Kadın Öğretimi, Gaye Matbaacılık, D.İ.B. Yayınları,
Ankara 1981.
- Özbek, Abdullah, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed, Esra Yayınları, Konya
1991, Pani Pati, Mevlana Şeyh Muhammed İsmail, İslam
Yayıliş Tarihi, Tercüme. Ali Genceli, Toker Yayınları,
İstanbul 1971, 3 cilt.
- Sandıkçı, Kemal, İik Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis, D.İ.B. Yayınları,
Ankara 1991.
- Saka Şevki, Kur'an'ı Kerim'in Da'vet Metodu, Seha Neşriyat, İst.1991.
- es-Suyuti, Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr, Tarihu'l-Hulefâ,
el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1986.
-----, Tedribu'r-Ravi fi Şerhi, Takribi'n-Nevevi, Daru'l-
Kütübi'l-'ilmiyye, Beyrut trhs.
- Şibli, Mevlana, Asr-ı Saadet, Ter: Ömer Rıza Doğrul, Eser Neşriyat İst.
1978, 5 cilt.
- Taberi Ebî Ca'fer Muhammed b. Cerir. Cami'u'l-Beyan,an-Te'vilu'l Kur'an,
Matbaatü İse'l-Babu'l-Halebi, Mısır 1968, 28 cilt.
-----, Tarih-i Taberî Tercemesi, Mütercim Komisyon, Deniz Kışları
Matbaası, 3 cilt.
- Tirmizi, Muhammed b. İsa b. Sevre, el-Camiu's-Şahiḥ, Kahire 1962, 5 cilt.
- Uludağ, Süleyman, İslâm'da Müşid ve İrşad Faaliyetleri, İrfan Yayınevi, İst.
1975.

Yazır, Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, İst. 1960.

Zebidî, Ahmed b. 'Abdi'l-Latif, Sahihi-Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih
Tercümesi ve Şerhi, Mütercim Ahmed Naim,
D.İ.B. Yayınları, 12 cilt.

Zeydan, 'Abdulkerim, İslâm'da Davet ve Tebliğ, Mütercim: Ruhi Özcan,
Hisar Yayınevi, İstanbul 1974.

Zeydan,, Corci, İslâm Medeniyeti Tarihi, Mütercim, Zeki Megamiz, Üçdal
Neşriyat, İstanbul 1976, 3 cilt.

ez-Zeyle'î, Yusuf, Nasbu'r-Raye li-Ehâdisi'-Hidaye, Beytu'l-İslamiyye Mekke
1973, 5 cilt.

ÖZGEÇMİŞ

Bu çalışmayı hazırlayan Eyüp Bekiryazıcı 1.1.1968'de Trabzon'da doğdu. İlkokulu Akçaabat'ın Darıca köyünde okudu, akabinde 1979'da Akçaabat İmam-Hatip Lisesine kaydoldu, 1986'da mezun oldu. Aynı yıl Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesine kayıt oldu. 1991 yılında Fakülte'den mezun oldu.

1991 yılındaki yeterlilik imtihanıyla öğretmenlik mesleğine hak kazandı. Aynı yıl Erzurum Cumhuriyet Lisesinde göreve başladı.

Halen bu lisede görevine devam etmekte olup yüksek lisans çalışmasını da sürdürmektedir.